

BROJ 2
GODINA XX

MART — APRIL
IZLAZI DVOMESEČNO

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS

IZDAJE VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
BEOGRAD, Zahumska 26 — Telefon redakcije 44-981 lokali 17, 26 i 46

S A D R Ž A J

General-potpukovnik u penz. Milija STANIŠIĆ	<i>Uzajamni odnos i uticaj ratne tehnike i ratne veštine — — — —</i>	3
Pukovnik dr Ilija MRMAK	<i>O koncepciji školskog sistema — —</i>	16
Kapetan fregate Ljubiša MIHAJLOVIĆ	<i>Pogledi na zadatke i mogućnosti savremenih ratnih mornarica — —</i>	32
Pukovnik Milivoje STANKOVIĆ	<i>Aktuelni problemi dejstava u priobalnim zonama — — — —</i>	44
POGLEDI I MISLJENJA		
Kapetan b. broda Frane ANIČIĆ	<i>Sadejstvo pomorskih snaga i KoV na primorskom krilu u napadnim dejstvima — — — — — — — —</i>	60
Pukovnik Aleksandar BELOJEVIĆ	<i>Uvežbavanje vojnih komandi i drugih organa narodne odbrane — —</i>	68
Potpukovnik Toma BERIŠA, dipl. inž.	<i>Proces scijentizacije armije — —</i>	77
KRITIKA		
Pukovnik Alija LOŠIĆ	<i>Osnovi vojne andragogije — — —</i>	81
Pukovnik Janez KRAMARIĆ	<i>O jednoj knjizi i jednoj kritici —</i>	90
Pukovnik Dragoslav JANKOVIĆ	<i>O tumačenju aviopodrške i sadejstva avijacije i KoV u vojnom rečniku — — — — — — — —</i>	97
ISKUSTVA IZ NOR-a		
General-major u penz. dr Petar KLEUT	<i>Operativno-taktička iskustva Unske operativne grupe — — — — —</i>	100
VOJNOPOLITIČKI KOMENTAR		
Pukovnik u penz. Dimitrije ŠEŠERINAC GEDŽO	<i>Sredozemlje danas — — — —</i>	116
IZ INOSTRANIH ARMIIJA		
V. H.	<i>„Usmerena“ odbrana Francuske ili odbrana „na sve strane“ — — —</i>	128
Kapetan b. broda Kuzman SMILESKI	<i>Vazduhoplovne snage Ratne mornarice SAD — — — — — — —</i>	135
N. C.	<i>Metode obuke i vaspitanja rezervista Bundesvera — — — — —</i>	147
BIBLIOGRAFIJA		

UZAJAMNI ODNOS I UTICAJ RATNE TEHNIKE I RATNE VEŠTINE

Odnos savremene tehnike i ratne veštine je veoma složen, jer je savremeni burni tehnički razvoj daleko izišao iz okvira u kojima se formirala ratna veština u drugom svetskom ratu. Zbog toga je savremena vojnoteorijska misao iznad svega preokupirana istraživanjima svih onih novih elemenata u razvoju savremene ratne tehnike koji zahtevaju i traže nov pristup pripremi i vođenju oružane borbe.

Za istraživanje postojećih i novih problema ratne veštine od izvanrednog je značaja da se polazi sa raščišćenih i jasnih teorijskih pozicija o opštem odnosu ratne tehnike i ratne veštine. Tada je sigurnije da će se obezbediti pravilan put i metodološki pristup u istraživanju novih pojava i problema, i da će se značajki koristiti bogata iskustva ranijih generacija vojnih kadrova iz te oblasti.

Ratna tehnika — najpromenljiviji element ratne veštine. Celokupni razvoj oružja — hladno, vatreno neizolučeno i izolučeno, automatsko i nuklearno — pokazuje da su sredstva oružane borbe rezultat i posledica materijalne proizvodnje. Razvoju ratne tehnike naročito pogoduju one istorijske etape u kojima se proizvodne snage skokovito razvijaju. To su oni periodi tehničkog progresa koji kvalitativno menjaju materijalnu bazu društva, koja se istovremeno javlja i kao snažan izvor novih borbenih sredstava.

Na bazi razvoja teške i elektroindustrije, i uspostavljanjem tešnje veze industrijske proizvodnje i nauke, usledio je početkom XX veka ubrzan razvoj i ratne tehnike. Ali za razliku od ranijih perioda (kada su se usavršavale samo pojedine vrste oružja), tadašnji razvoj je bio kompleksan i intenzivan. Masovno se proizvode brzometne puške (repetirke). Stvaranjem mitraljeza nastupa nov skok u razvoju streljačkog naoružanja. Izradom brzometnih oruđa, povećavanjem dometa i usavršavanjem granata artiljerija doživljava pravu renesansu. Ratna mornarica je radikalno izmenila svoju materijalno-tehničku bazu uvođenjem u stroj desetina novih bojnih brodova, krstarica, razarača i podmornica. U arsenal oružanih snaga ušli su telefon, telegraf, automobil, avion i druga sredstva.

Jednom rečju, promenila se celokupna materijalno-tehnička baza oružanih snaga.

Ljudi toga doba, a posebno vojnici, nisu bili dovoljno srasli sa tehnikom niti su je dovoljno poznavali i cenili.¹ Dobrim delom i to je bio razlog da se nije pravilno procenio porast snage vatre (zajedno i uporedo sa brojnim porastom armija) za vođenje rata. No, već početna iskustva prvog svetskog rata su pokazala da je vatra snažnija od pokreta i da je došlo do ravnoteže između ofanzivnog i defanzivnog oružja. Stanje na glavnom frontu se ubrzo stabilizovalo. Umesto kratkotrajnog manevarskog rata koga su svi očekivali počeo je pozicijski rat, sa dugim i krvavim bitkama. To je bilo najveće iznenađenje rata.

Neposredno pred drugi svetski rat tehnički progres bazirao se na moćnim proizvodnim snagama ekonomski razvijenih zemalja i na njihovoj razvijenoj vojnoj industriji. Pored toga, u to vreme naglo raste uloga nauke u društvu. Naročito je karakterističan brz razvoj tehničkih nauka koje znatno povećavaju efikasnost i produktivnost ljudskog i materijalnog faktora. Organsko povezivanje nauke i privrede neminovno je dovelo do burnog razvoja tehnologije čiji su se rezultati planski koristili i u oblasti naoružanja. Sve to skupa stvorilo je povoljne uslove za stvaranje daleko kvalitetnijeg i modernijeg naoružanja. Za razliku od prvog svetskog rata u pripremama za novi svetski sukob davala se prednost ofanzivnom oružju, prvenstveno tenkovima i avionima.

U celini posmatrano, drugi svetski rat je bio prvi rat u istoriji za koji se s pravom može tvrditi da je u punom smislu bio „tehnički rat”. Snage milionskih armija počivale su i kretale se na stotine i stotine hiljada motora. Ceo organizam oružanih snaga bio je impregniran radio-tehničkim sredstvima, od najnižih taktičkih jedinica do najkrupnijih strategijskih formacija. Raznovrsne mašine, oruđa i tehnička sredstva bili su moćna materijalno-tehnička podloga celokupnoj logistici.

Kvalitetno usavršavanje tenkova, motornih vozila, aviona, podmornica i radio-sredstava bitno je povećalo vatrenu moć, udarnu snagu i pokretljivost oružanih snaga. Razume se, ovako izmenjena materijalno-tehnička baza morala je da promeni karakter i fizionomiju rata. Pre svega, raspolagalo se moćnim ofanzivnim oružjem i pokretljivim snagama koje su mogle da se upotrebe iznenadno i masovno. Bili su stvoreni materijalno-tehnički uslovi da se savlada svaka vrsta odbrane, i da se na kopnu, moru i u vazduhu izvode pokretne operacije. Time je manevarski način vođenja borbe ponovo odneo prevagu nad pozicijskim.

Ratna veština kojom je znatan broj zemalja stupio u rat, i kojom je rat vođen, korenito se razlikovala od one u prvom svet-

---

¹ Veliki umovi i vojni teoretičari kraja XIX veka tvrdili su da je ostvarenjem brzometnog oružja i telegrafa ratna tehnika dostigla svoj vrhunac. Slično tome, pri rađanju avijacije mnogi su smatrali da je ona pogodno sredstvo za sport, ali ne i za vojnu upotrebu.

skom ratu. Na kopnu, karakterisala se visokopokretnim dejstvima, operacijama sa dubokim prodorima i čestim okruženjima. Na moru, izvršena je puna integracija površinskih, podvodnih i vazduhoplovnih snaga. Pomorski rat je u pravom smislu postao pomorsko-vazdušni. Rat se preneo i u vazduh, gde su bila naročito intenzivna dejstva protiv privrednog potencijala. Krajem rata vođene su prave vazdušne ofanzive u kojima je učestvovalo više hiljada teških bombardera.²

U drugom svetskom ratu, i u posleratnim decenijama, počinju snažni tokovi naučnotehničke revolucije, koja ubrzava tehnički progres u do tada nepoznatim dimenzijama. Za razliku od prve industrijske revolucije — koja se prvo pojavila u onim industrijskim granama koje nisu imale odlučujući uticaj na vojnu problematiku — nova tehnička revolucija zapravo je inicirana vojnim potrebama. Ona je počela otkrićem i ratnom primenom nuklearne energije, a nastavila se na polju elektronike i automatizacije i prodorom u kosmos.

Gigantski napredak nauke i proizvodnih snaga omogućio je da se u šestoj deceniji ovog veka masovno uvode, u stroj kvalitetno nova borbena sredstva. Strategijske, operativne i taktičke jedinice svih vidova tehnički najrazvijenijih armija naoružane su nuklearnim i raketnim oružjem, i opremljene mnogobrojnim elektronskim sredstvima. To novo naoružanje i oprema postali su osnova borbene moći oružanih snaga. Uporedo s tim, znatno su usavršena i klasična borbena sredstva.

Nuklearno i raketno oružje, zajedno sa elektronikom, napravili su ogroman kvalitetan skok u razvoju ratne tehnike. Kad se ovaj skok uporedi sa bilo kojim prethodnim u istoriji vidno je da je on mnogo veći i značajniji. Za 15 posleratnih godina eksplozivna snaga oružja povećala se više od milion puta. Brzina letelica u istom periodu porasla je od 800 na 30.000 km. Doda li se tome da se zbog dostižuća savremene ratne tehnike danas, na primer, Sjedinjene Američke Države nalaze već u prvim minutima rata na „prednjem kraju”, ili da Moskvi i bazenu Urala preti danas glavna opasnost od američkih podmornica (naoružanih dalekometnim raketama) — tada se reljefno vidi koliko su krupne i revolucionarne promene do kojih je došlo pojavom novih borbenih sredstava.

Prirodno je i logično da revolucionarni skok savremene ratne tehnike postavlja na dnevni red pitanje korenitih izmena karaktera rata i načina vođenja borbe. Jer, danas ratna tehnika, pored ostalog, omogućava: da se borbenim sredstvima jednovremeno dejstvuje na celu teritoriju ratujućih strana (na celoj Zemljinoj kugli, u atmosferi i bližim kosmičkim prostranstvima); da se nuklearnim oružjem može dejstvovati iz jednog prostora u drugi, i da se za

---

² Mada je obim i značaj dejstava protiv ekonomskog potencijala znatno porastao u tom ratu, ipak borbena sredstva (avijacija i pomorske snage) nisu bila dovoljno efikasna. Strana koja je imala veći deo privrednih kapaciteta van dohvata protivničkih borbenih sredstava imala je od toga ogromne koristi.

kratko vreme unište objekti krupnih razmera; da se osnovne strategijske snage stave u dejstvo za nekoliko desetina minuta, dejstvujući jednovremeno po strategijskim objektima u pozadini i na frontu; da branilac, prvi put u istoriji, može na početni udar agresora trenutno da odgovori snažnim strategijskim protivudarima; da se gro kopnenih snaga brzo kreće i van komunikacija; da se trenutno predaju informacije i naređenja na bilo kom odstojanju itd. Samo ovih nekoliko činjenica ubedljivo govori da revolucionarni skok borbenih sredstava neizbežno mora iz temelja da menja i ratnu veštinu.

Tako je za poslednjih šest decenija buran razvoj ratne tehnike bio glavni uzrok da se ratna veština, globalno posmatrano, tri puta korenito menjala. Zbog brzih promena materijalno-tehničke baze društva ni jedan rat krajem XIX i u XX veku nije počeo sa preimućstvom onih borbenih sredstava koja su bila osnovna i odlučujuća u prethodnom. Svaki novi rat morao je da se vodi novim sredstvima i na nov način.

Uporedo sa ratnom tehnikom rešavajući uticaj na ratnu veštinu ima i „ljudski materijal” kao sastavni deo materijalne baze oružane borbe — njegovi borbeni kvaliteti i brojnost. Ovaj uticaj je naročito snažan u periodu prelomnih (revolucionarnih) društvenih preokreta, kada se oružane snage i način njihove upotrebe korenito menjaju. No, revolucionarni skokovi u razvoju ljudskog društva neminovno su daleko ređi od kvalitetnih skokova u razvoju borbenih sredstava.

Iz svega što je rečeno proizilazi da je ratna tehnika najpromenljiviji elemenat materijalne baze oružane borbe. Ona se naročito u novijoj istoriji veoma brzo razvija i menja — brže nego „ljudski materijal”.

Priznavanje i usvajanje teze da je ratna tehnika najpromenljiviji elemenat ratne veštine ima ne samo krupan teorijski već prevashodno praktičan značaj. Ono upućuje i obavezuje sve one koji na bilo koji način učestvuju u izgradnji ratne veštine da su stručno sposobni da temeljito prate osnovne procese razvoja ratne tehnike, da ih sa naučnom objektivnošću sučeljavaju sa postojećom ratnom veštinom, i da stvaralački kombinuju prethodna ratna iskustva sa novim pojavama i rezultatima razvoja ratne tehnike — proučavajući vojnotehničke probleme u najužoj povezanosti sa društveno-političkim, geografskim i drugim uslovima i faktorima koji opredeljuju način upotrebe oružanih snaga.

Karakter uzajamnih veza. Ratna tehnika i način njene upotrebe su jedinstvena i nerazdvojna celina. Opšta je zakonitost rata da načini i oblici vođenja borbe moraju biti prilagođeni postojećem oružju i opremi. Priroda je oružane borbe da među svojstvima ratne tehnike i ratne veštine postoji suštinska povezanost. Borbena sredstva nude određene mogućnosti ratnoj veštini za vođenje oružane borbe. Na drugoj strani, ratna veština uslovljava efikasnost oružja, i usmerava njegov dalji razvoj. Ova čvrsta i neraskidiva

veza ratne tehnike i ratne veštine daje glavni pečat i obeležje celokupnim njihovim razvojnim procesima, i njihovoj međuzavisnosti.

U svim epohama ratovanja nastojalo se da se pronađu takvi načini i oblici borbe koji bi omogućili da se efikasno dejstvuje celokupnim naoružanjem, gde bi svaka vrsta oružja dala maksimalan borbeni efekat, i nadomestila nedostatke drugog. Pronalaženja i usvajanje novih načina i oblika borbenih dejstava postalo je isto toliko značajno kao i stvaranje novog oružja.

U svim društvenim procesima forma, po pravilu, zaostaje za razvojem sadržaja i konzervativnija je od njega. Tako je i sa oružanom borbom. Naoružanje se mnogo brže razvija od načina i oblika borbe. Promene koje ratna tehnika unosi u nju su brojne i raznovrsne, a načini i oblici borbenih dejstava brzo zastarevaju. Te promene često nisu tako vidljive već su zamaskirane starim postupcima i pogledima. No, isto tako i nove forme kad postanu preovlađujuće, teže da se konzerviraju i koče razvoj novoga. Pored toga, po prirodi samih stvari ljudi se u svojoj delatnosti nerado odriču radnji i postupaka čiju su vrednost proverili u borbenoj praksi.

Stupanjem u stroj novog oružja menjaju se uslovi i sadržaj borbe. Povećana vatrena moć omogućava brže i obimnije uništavanje i neutralisanje ciljeva, i zahteva menjanje ranijih borbenih predaka. Uvećani domet oružja širi prostor na kome se izvode borbena dejstva i nudi mogućnost izvođenja operacija širokih razmera. Veća pokretljivost jedinica pojačava dinamičnost borbe i tempo nastupanja. Nova vrsta oružja i opreme može da omogući vođenje borbe i u prostoru gde se ranije nije mogla voditi.

Uslovi i sadržaj borbe menjaju se i na taj način što ratna tehnika direktno utiče na mogućnosti njenih osnovnih vidova — napada i odbrane. Od borbene moći napadnog ili odbrambenog oružja zavisi koji je vid borbe u konkretnoj istorijskoj situaciji jači.

Čim borbena sredstva promene uslove i sadržaj borbe nastupa nesklad između postojeće ratne veštine i novih mogućnosti oružja. Postojeći načini i oblici borbe ne mogu više adekvatno da izraze i realizuju borbenu moć ratne tehnike. Oni zaostaju za razvojem oružja, koče i umanjuju njegove mogućnosti. Zbog toga ih treba usavršavati, menjati i pronalaziti nove.

Iz ovakvih pojava i procesa izvire potreba i nužnost da subjektivni faktor neprekidno ulaže napore u dovođenju ratne veštine u sklad sa usavršavanjem borbenih sredstava. Pri tome se stalno mora imati u vidu istorijska pouka da se upotreba novog oružja ne sme potčiniti ranijim taktičkim i strategijskim pogledima i rešenjima. Kad god se to u prošlosti učinilo bila je znatno umanjena borbena moć armije. Ratna praksa je negirala takva gledišta i postupke, i pokazala da novi sadržaj zahteva i nove forme. To se najreljefnije vidi na primeru upotrebe tenkova u drugom svetskom ratu.

Zemlje koje nisu shvatile i usvojile gledišta da su tenkovi moćno oružje koje je potreslo celu dotadašnju ratnu veštinu, upotrebili su ih u okviru postojećih taktičkih i strategijskih koncepcija, prida-

jući ih pešadiji za neposrednu podršku. Pokazalo se da je to bila kapitalna greška. Nasuprot njima, nemačka teorija i doktrina pošle su drugim putem. Oni su izvršili korenitu izmenu sopstvene ratne veštine, kako bi dali punog zamaha stvarnim borbenim mogućnostima tenkova. Poznato je koliko su Nemci imali od toga ogromne koristi.

Što su krupnije izmene u borbenim sredstvima, veće su i dublje promene u ratnoj veštini. Periodi evolutivnog razvoja oružja karakterišu se postepenim usavršavanjem ovog ili onog borbenog sredstva. Tada su i promene u razvoju ratne veštine ređe. Nasuprot tome, kvalitetni skokovi u razvoju ratne tehnike neizbežno dovode do korenitih izmena u načinima i oblicima borbenih dejstava.

U periodu klasičnog vatrenog oružja malog dometa ratna tehnika je direktno uticala samo na taktiku. Uticaj na operativnu i strategiju vršila je samo posrednim putem — kroz taktiku.

Prirodno je da je svako novo oružje, i značajnije usavršavanje starog, vršilo uticaj na taktička dejstva na kopnu, moru i u vazduhu, jer je dejstvo oružja osnova celokupnog taktičkog delovanja. Pojava automatskog oružja menjala je sliku boja na kopnu. Usavršavanje brodske artiljerije i pojava torpeda izmenili su taktiku borbe na moru. Sinhronizovani mitraljezi i radiostanice na avionima uticali su na menjanje vazdušne borbe, i sl. Pri tome se može zapaziti da je samo masovnija upotreba novog oružja vršila krupnije izmene u taktici (i u ratnoj veštini uopšte).

Porastom dometa i rušilačke moći oružja operativno i strateški komandovanje dobilo je instrument pomoću kojeg je moglo direktno da utiče na tok i ishod borbe. Tenkovi, avioni i podmornice sve više su postajali borbena sredstva pomoću kojih se moglo dejstvovati u operativnu i stratešku dubinu. Od tada počinje proces u kome ratna tehnika direktno ne utiče samo na taktiku već istovremeno i na ostale grane ratne veštine.

Sveobuhvatan direktan uticaj ratne tehnike na celu ratnu veštinu dobio je pun zamah tek u eri nuklearno-raketnog oružja. Svojstva ovog oružja su takva da mogu istovremeno da zadovolje potrebe vođenja rata i u taktičkim, i u operativnim i strateškim razmerama. Dovoljno su efikasna i za vođenje borbe na frontu, i za uništavanje ekonomskog potencijala protivnika.

Odlučujući uticaj ratne tehnike na ratnu veštinu je priznat, i nije sporan. Međutim, to ne znači da pojava novog oružja automatski povlači promene u ratnoj veštini. I ovde, kao i u drugim društvenim procesima, automatizma nema i ne može biti. Nova ratna tehnika stvara samo materijalne preduslove da se ratna veština usavršava i menja. Stvar je stvaralačke moći i praktične delatnosti subjektivnog faktora da zapazi i sagleda nove momente i karakteristike tehničkog razvoja, i da pokrene akciju za usavršavanje i menjanje ratne veštine.

Uopštavajući iskustva minulih ratova i mirnodopske prakse, sagledavajući karakter budućeg rata, uzimajući u obzir obostrani odnos

snaga i vlastite realne mogućnosti, subjektivni faktor formuliše i usvaja sopstvenu ratnu veštinu. Sa momentom kad je usvojena ona vrši direktan uticaj na razvoj ratne tehnike.

Ma koliko da je oružje u novijoj istoriji brojno i raznovrsno ono se ne rađa i ne razvija stihijno. Nasuprot, ratna veština deluje u toj oblasti na taj način što daje smernice izgradnji jedinstvenog sistema oružja, koji treba što više da odgovara karakteru rata. Imati onu ratnu tehniku koja odgovara ratnoj veštini — jedan je od osnovnih zakona rata.

U vreme kad su oružane snage masovno naoružane raznovrsnim borbenim sredstvima nije dovoljno da ratna veština postavlja zahteve samo za razvoj pojedinih vrsta oružja. Sagledavajući karakter rata, a polazeći od proizvodno-tehničkih mogućnosti, ona je dužna da trasira razvoj celokupnog naoružanja. U tom pogledu je poučan primer Nemačke u pripremama za drugi svetski rat. Polazeći od osnovnih idejnih koncepcija „munjevitog rata“ strategijsko rukovodstvo je nemačkom metodičnošću i preciznošću razradilo plan razvoja celokupnog naoružanja, dajući prednost izgradnji oklopnih jedinica, avijacije i sredstava veze. Uporedo sa tim, znalacki su razvili automatsko oružje pokretne inžinjerijske jedinice, motorizovani transport, i dr.³ Nasuprot njima, ostale zemlje u ovoj oblasti napravile su čitav niz krupnih propusta i grešaka. Zemlje (kao na primer, Francuska) čija je ratna veština usvojila gledište vođenja defanzivnog rata malo su uradile na razvoju PT. sredstava, na zaštiti i odbrani objekata u pozadini, i na obezbeđenju avijacije od uništenja na zemlji. Druge zemlje, čija je ratna veština usvojila gledište o vođenju ofanzivnog rata, premalo su učinile da razviju motorni transport, da obezbede dovoljno pokretnih sredstava veze, i da osposobe pozadinske ustanove i jedinice da efikasno funkcionišu u uslovima pokretnog rata. I jedno i drugo je moralo da ima teške negativne posledice za rat u celini.

Kad se usvoje i primenjuju najprikkladniji načini upotrebe, ratna tehnika se brže i usmerenije razvija. Načini i oblici borbenih dejstava koji adekvatno izražavaju borbenu moć ratne tehnike stvaraju najpovoljnije mogućnosti da se do maksimuma razviju potencijalne snage svakog oružja. Početna borbena moć bilo kojeg oružja nije njegova poslednja reč.⁴ U svakom od njih počiva poten-

---

³ Isuviše se uzdajući u mogućnosti „munjevitog rata“ Nemci su u ovom pogledu napravili i dve krupnije greške: nisu dovoljno razvili svoju (tešku) bombardersku avijaciju, i nisu ratnu tehniku prilagodili surovim klimatskim uslovima ruskog prostora. I jedno i drugo je izazvalo krupnije negativne posledice: prvo, u bici za Britaniju i, drugo, na istočnom frontu.

⁴ To se vidi i na primeru tako savršenog oružja kao što je raketno. Prva generacija raketa — pored ogromnih preimućstava nad klasičnim oružjem — bila je glomazna, nedovoljno pokretna i veoma osetljiva od napada iz vazduha jer su bile na tečnom gorivu. Da bi se otklonili ovi nedostaci, i da bi raketno oružje bilo još efikasnije, razvijena je i uvedena u stroj druga generacija raketa, sa čvrstim gorivom. Time su raketne jedinice postale pokretljivije, bezbednije, i sa mnogo većom brzinom opaljenja raketa.

cijalna borbena snaga koju treba otkrivati, usavršavati i pretvoriti u stvarnost. Novi načini upotrebe i prikladniji oblici borbenih dejstava podstiču da se ta snaga otkrije i razvije.

Tehnički progres i izgradnja ratne veštine. Jednostavno i privlačno zvuči teorijski princip da ratna veština treba adekvatno da izrazi borbenu moć ratne tehnike, i da usmeri razvoj celokupnog sistema naoružanja potrebama i zahtevima novog vremena. Iskustvo nas uči da se ratna veština, naročito u doba mira, sporije razvija od borbenih sredstava, i da zaostaje za materijalno-tehničkim razvojem. Podsetimo se samo na to da većini zemalja nije pošlo za rukom da izgradi efikasnu ratnu veštinu za prvi ni za drugi svetski rat, što je ironičnom duhu građanskog intelektualca dalo povoda da utvrdi „da se vojska uvek sprema za prošli a ne za budući rat”. Da li se tu radi o nesposobnosti i ograničenosti ljudskog duha, ili su po sredi i drugi razlozi?

Ratna veština se tokom rata veoma brzo razvija. To je prirodno kad se ima u vidu da je ratna stvarnost veoma opipljiva, i na dohvat ruke. Odnosi snaga su prilično merljivi, a ratna veština protivnika je potpuno poznata. Svakog dana se stiču nova i dragocena borbena iskustva. U ratu su svi ljudi maksimalno zainteresovani za razvoj ratne veštine, jer zastareli načini i oblici borbenih dejstava donose poraze i preterane gubitke. Pored toga, u sudbomosnim ratnim gibanjima na čelo jedinica dolaze najpoletnije, najodlučnije i najtalentovanije starešine. Iz svih tih razloga ratna veština je u ratu u stanju da se brzo prilagodi novim uslovima, i da objektivno odrazi postojeću realnost, naročito kad ratovi duže traju. Ali čim se rat završi, za ratnu veštinu nastupaju ogromne teškoće, naročito u savremenoj epohi tehničkog progressa.

Brzi tehnički razvitak neminovno gomila sve veće promene i protivurečnosti između dotadašnje ratne veštine i nove stvarnosti u razvoju materijalno-tehničke baze oružanih snaga. U stvari, ratna veština se počinje raspinjati između onog što je saznato i provereno u minuloj ratnoj praksi, i svega onoga novog što nastupa u razvoju ratne tehnike (i društvenih uslova uopšte), a što još u ratnoj praksi nije provereno. Ratna veština koja iole ozbiljno računa sa vođenjem predstojećeg rata mora da razreši ovo protivrečje, i da preovlada privremeni rasep između teorije prethodne ratne veštine i nove stvarnosti.

U vojnoj teoriji nikad nije bilo sporno da su ratna iskustva značajan elemenat u formiranju nove ratne veštine. Ali porastom brzine tehničkog progressa sve je više sporno pitanje u kojoj meri i do kog stepena treba da učestvuju ratna iskustva u formiranju savremene ratne veštine. Posebno, fascinirajuća snaga i neslućene mogućnosti nuklearno-raketnog oružja i elektronike punom snagom logičke ubedljivosti postavljaju pitanje: da li iskustva minulog rata, i sadašnjih lokalnih ratova — koji su vođeni klasičnim borbenim sredstvima — imaju nekog ozbiljnijeg značaja za savremenu ratnu veštinu koja se priprema za vođenje nuklearnog rata? Ako imaju, u kojoj meri i do kog stepena?

Očigledno je da je problem toliko složen, a stvari zamršene, da se na njega ne može jednostavno odgovarati da ili ne. Umesto toga, korisniji je metod analize iskustava iz nedavne prošlosti, i njihovo sučeljavanje sa novom stvarnošću.

Iskustvo nam govori da u vreme kad je tehnički razvoj bio sporiji (na primer XIX vek) borbena praksa prethodnog rata imala je veći udeo i značajniju ulogu u formuliranju nove ratne veštine. Međutim, u periodu bržeg tehničkog progressa kraće je vreme u kome borbena iskustva može da sačuva svoju vrednost za vođenje „budućeg rata”. U oba svetska rata se ispostavilo da prošlost ne može dati prave odgovore i recepte za nove probleme.

Međutim, iskustvo ovih ratova isto tako govori i o tome da su se pojedina borbena iskustva prethodnog rata mogla veoma korisno primeniti. Tako su, na primer, Nemci između dva svetska rata pravilno izučili i ocenili upotrebu protivničkih tenkova na zapadnom frontu u prvom svetskom ratu. Mada tenkovi u to vreme, zbog malobrojnosti i tehničke neusavršenosti, nisu mogli da izvode duže manevre i da obezbede izbijanje u slobodan operativni prostor — Nemci su izvanredno uočili da se u tenkovima krije ogromna udarna i manevarska snaga, i da zajedno sa avijacijom za podršku mogu da izvode brze i duboke operacije. Slično tome, Englezi i Nemci su na početku drugog svetskog rata koristili svoja bogata iskustva iz upotrebe podmornica u prvom svetskom ratu, kao i iskustva iz upotrebe bombarderske avijacije. Isto tako, bogato su korišćena iskustva iz upotrebe artiljerije, naročito iz artiljerijske pripreme. Sovjeti su uspešno koristili iskustva građanskog rata iz upotrebe konjičkih snaga u manevarskim dejstvima, kao i iskustva partizanskog ratovanja.

Posmatrano u celini, iskustva prethodnog rata mogla su dati korisne rezultate samo u slučaju: prvo, da su zadržala borbenu vrednost i u novim uslovima; i drugo, da su stvaralački saobražena izmenjenim prilikama i novim potrebama.

Najbitnija karakteristika nuklearnog rata u vojnotehničkom pogledu je ogroman i u istoriji nepoznat porast snage vatre. Drugo bitno obeležje ovog rata je njegova znatno veća pokretljivost i dinamičnost u odnosu na prethodni, koje su posledica dejstva raketno-nuklearnog oružja i povećanih mogućnosti tehničkih sredstava manevra. Samo u svetlosti spektra ova dva činioca (i nekih drugih, razume se), moguće je uspešno analizirati i kritički ceniti koja borbena iskustva drugog svetskog rata zadržavaju do današnjeg dana svoju vrednost u vođenju rata.

Nuklearno oružje je glavni nosilac vatre u operaciji i boju, koje može samostalno da rešava krupne borbene zadatke. Po prirodi stvari preuzima veliki broj zadataka koje je u prošlom ratu izvršavala artiljerija. Imajući u vidu i jedno i drugo jasno je da već dosadašnji tehnički progres čini bezvrednim sva ona bogata i raznovrsna iskustva drugog svetskog rata iz oblasti koncentracije krupnih artiljerijskih snaga i organizovanja moćnih artiljerijskih udara. Nasuprot tome, i dalje su ostala životvorna i dragocena iskustva

iz upotrebe artiljerije u podršci manevra oklopnih snaga, kao i najveći deo onih iz borbe protiv oklopnih jedinica i iz dejstava na planinskom zemljištu.

Razvoj nuklearno-raketnog oružja prevazišao je sva ona bogata iskustva iz upotrebe bombarderskih flota. Isto tako, izgubila su vrednost većina iskustava iz sasređene upotrebe taktičke avijacije na bojištu. Nasuprot tome, veoma su dragocena iskustva iz oblasti elektronskog obezbeđenja bombarderskih snaga, iz upotrebe avijacije po malim i pokretnim ciljevima, kao i ona iz oblasti niskog leta kratkotrajnih napada sa malih visina.

Značaj iskustava iz upotrebe oklopnih snaga u drugom svetskom ratu veći je od svih ostalih. Tenkovi i ostala oklopna vozila danas su glavni nosioci pokretljivosti na kopnu. Istovremeno, oni su i najotporniji na nuklearnom bojištu, i najefikasniji u korišćenju nuklearnih udara. Zbog toga savremena ratna veština mora pokloniti najveću pažnju proučavanju borbenih iskustava oklopnih snaga — naročito njihovih manevarskih dejstava u dubini.

Iskustva iz upotrebe pomorskih snaga u drugom svetskom ratu, posmatrano u celini, tehničkim razvojem još više su prevaziđena od onih na kopnu i u vazduhu. Ratna mornarica je kompleksnije i više od drugih vidova oružanih snaga iskoristila ostvarenja naučno-tehničke revolucije. Raketno-nuklearno oružje, nuklearni pogon i elektronika korenito su izmenili njenu borbenu moć. U vezi sa tim za savremenu ratnu veštinu gube značaj iskustva iz upotrebe kompaktnih pomorskih formacija. Međutim, veoma su dragocena iskustva protivpodmorničke borbe, minskog rata, i izvođenja manjih desanata.

U drugom svetskom ratu sadejstvo između rodova i vidova oružja bilo je planski organizovano i precizno izvođeno. Stečena su ogromna iskustva u toj oblasti. Ona su i danas od interesa za teoriju ratne veštine, zbog toga što su stečena u manevarskom ratu, i zato što je znatan broj oružja iz drugog svetskog rata i danas u upotrebi. Naročito su značajna iskustva iz organizacije sadejstva tenkova sa ostalim rodovima. No, u savremenim uslovima centralno i najvažnije pitanje sadejstva je da se ono organizuje u interesu najefikasnije upotrebe nuklearnog oružja, i brzog korišćenja njegovog efekta. U toj svetlosti moraju se preispitivati iskustva iz oblasti sadejstva u drugom svetskom ratu. U tom pravcu se moraju kretati i naponi savremene vojne teorije.

U uslovima kad jedna strana u eventualnom ratu ne bi posedovala nuklearno oružje, ili bi ga posedovala u malom broju, tada bi za nju i značaj borbenih iskustava prethodnog rata imao veće značenje. No i tada bi nuklearno oružje davalo glavni pečat načinima i oblicima borbenih dejstava. I u tom slučaju centralno pitanje vođenja borbe (i u napadu i u odbrani) bilo bi kako u uslovima upotrebe protivničkih nuklearnih sredstava ostvarivati koncentraciju i dekoncentraciju snaga radi uspešnog vođenja borbe.

U pripremama za rat teorija ratne veštine ima poseban interes i za izučavanje prakse tzv. lokalnih (ograničenih) ratova. Intere-

sovanje za njih proizilazi prvenstveno otuda što se u njima isprobavaju nova borbena sredstva. Za savremenu vojnu teoriju najinteresantnija su iskustva rata u Južnom i Severnom Vijetnamu. U njemu tehnički američki kolos široko primenjuje i proverava najmoderniju ratnu tehniku, od puške do raketa vazduh-zemlja.

Iskustva svih lokalnih ratova u XX veku ukazuju na potrebu za oprežnošću pri donošenju čvršćih i konačnih zaključaka o tome šta oni unose novo u ratnu veštinu. Vrednost iskustava ovih ratova je znatno ograničena — naročito van domena taktike — zbog poznatih specifičnosti ove vrste ratova. Sa takvom oprežnošću mora se pristupati i dosadašnjim iskustvima rata u Vijetnamu.

Očigledno je, na primer, da su helikopteri u Južnom Vijetnamu odlično položili borbeni ispit, i da danas predstavljaju najveću novinu u protivpartizanskom ratu. Sa sigurnošću se može izvući zaključak da iskustva iz Vijetnama ukazuju da će helikopteri i u tzv. regularnom ratu biti veoma značajno sredstvo taktičke pokretljivosti. Ali isto je toliko sigurno da bi helikopteri — bar za sada — u sukobu dva tehnički snažna protivnika imali manji značaj za ishod borbenih dejstava, i da bi usled snažnijeg protivdejstva morali da primenjuju drukčije taktičke postupke.

Slično je i sa iskustvima iz vazdušnog rata u Severnom Vijetnamu. Iz tamošnje veoma bogate prakse dejstava američkog RV i vijetnamske PVO ipak se ne može doneti čvrst i siguran zaključak o tome koji od ova dva dela OS ima prevagu na današnjem stupnju tehničkog razvoja. Ne može zbog toga što se u tom ratu ne upotrebljava najsavremenija ratna tehnika: ne dejstvuje sa nuklearnim oružjem, raketama „zemlja-zemlja”, ni raketama protiv niskoletećih aviona; pored toga, napadač raspolaže izrazitom nadmoćnošću u avijaciji, u elektronskim sredstvima, i uopšte raspolaže stručno kvalifikovanim ljudstvom. Međutim, iako nam ova iskustva ne mogu dati siguran odgovor na jedno takvo globalno pitanje, ona nam pružaju čitav niz odgovora na pojedine elemente vođenja vazdušnih i protivvazdušnih operacija. Tako su ova iskustva među ostalim već pokazala: da su elektronska sredstva i elektronika odlučujući faktor u izvođenju vazdušnih i protivvazdušnih dejstava; da je moderna LPAA i SPAA nezamenljiv element savremene PVO uprkos široko rasprostranjenom gledištu u svetu da njihova uloga odumire u doba raketa; da avijacija usled povećanih mogućnosti PVO mora bitno da menja svoju taktiku — dejstvujući iznenadno i brzo manjim grupama, iz raznih pravaca i sa malih visina, određujući znatno veće snage za obezbeđenje dejstava od onih u prošlosti, intenzivno koristeći aktivne i pasivne elektronske smetnje i dr.

Za celokupan razvoj ratne tehnike u savremenoj epohi karakteristično je da su se borbena sredstva u posleratnim decenijama razvijala još brže nego u ratu. Čim je tehnički razvoj brži, a nema mogućnosti provere borbenih sredstava u ratnoj praksi, ljudi se sa najvećim interesovanjem moraju okrenuti izučavanju mirnodopskog iskustva. Otuda je u novije doba sve više rastao i raste značaj mir-

nodopske prakse u izgradnji ratne veštine, bez obzira na njena dobro poznata ograničenja i objektivne (neizbežne) manjkavosti. Opitne vežbe, borbena obuka, taktičke vežbe i manevri postale su danas najdragoceniji izvor za proveru nove ratne tehnike i za formiranje novih principa i postupaka u načinu upotrebe oružanih snaga. Posebno, ovi izvori su jedina mogućnost da se dođe do realnih zaključaka i ocena o upotrebi nuklearno-raketnog oružja. Iz svih tih razloga imperativ vremena zahteva da se savremena vojna teorija glavnim snagama orijentiše upravo na izučavanje novog oružja i mirnodopske prakse.

Vrednost rezultata mirnodopskog proveravanja novog oružja i novog načina borbenog dejstva mnogo više je zavisna od realnosti uslova u kojima se opiti i vežbe vrše, i od naučne metodičnosti u programiranju i praćenju vežbi, nego od broja vežbi i proveravanja. Ukoliko su uslovi proveravanja „mirnodopski”, po pravilu se stiče lažna slika o mogućnostima i uticaju novog oružja na borbena dejstva. Ukoliko su uslovi maksimalno moguće približni ratnim, i ako su rezultati prikupljeni, sređeni i ocenjeni metodima naučne analize, tada najveći broj dobijenih podataka i zaključaka stiče vrednost objektivne istine.

Novi zahtevi vojnim krugovima. Vrednost bilo koje ratne veštine ne zavisi od savremenosti sredstava ratne tehnike. Oružane snage sa najmodernijim naoružanjem mogu da imaju neefikasnu ratnu veštinu, i obrnuto. Kvalitet ratne veštine prvenstveno zavisi od sposobnosti starešinskog kadra da uspešno shvati i odrazi objektivnu stvarnost. Praksa je mnogo puta potvrdila da on može da deluje u skladu ili u neskladu sa realnošću.

Nikada tehnički progres nije pretio vojnim kadrovima da ih pretekne kao danas. Na drugoj strani, zbog ogromne snage oružja vojni kadrovi imaju danas mnogo manje „prava” da greše na početku rata nego ikad ranije. I jedno i drugo zahteva da se starešinski kadar ne prepusti konzervativizmu, rutinerstvu i proizvoljnosti u oceni novih pojava, i u praktičnoj delatnosti. Od vojnih kadrova se danas sve više traži da poseduju kritično mišljenje i elastičan duh u praćenju i proučavanju tehničkog progressa, i da imaju dovoljno kreativne snage u izgradnji ratne veštine.

U vreme kad je vojna teorija bila pod snažnim uticajem idealističke filozofije smatralo se da ratnu veštinu treba da stvaraju genijalni pojedinci, koji su delali u vrhunskim vojnim ustanovama. Ali praksa dva svetska rata (naročito drugog) pokazala je svu neodrživost ovih subjektivističkih teorija. Pokazalo se da ratnu veštinu nije moguće uspešno izgrađivati bez aktivnog učešća celokupnog starešinskog kadra. Današnja praksa ide u tom pogledu još i dalje, i zahteva integraciju svih vojnih umova — i ne samo vojnih — u izgradnji ratne veštine. Narasla i neodložna potreba za učešćem najšireg broja oficira u izgradnji ratne veštine ni najmanje ne umanjuje ulogu i značaj naučnih i studijskih ustanova i kadrova. Naprotiv. U savremenim uslovima, kada je nauka i naučno znanje neodoljivo prodrlo u sve pore vojnog dela, uspešno izgrađivanje rat-

ne veštine nije moguće bez šire mreže naučnoistraživačkih ustanova i većeg broja vojnih naučnih kadrova, koji bi — oslanjajući se na dostignuća vojne nauke — naučnim znanjem i metodom otkrivali suštinu novih pojava i procesa, naučno uopštavali nova iskustva i saznanja, otkrivali i naznačavali dalje perspektive i puteve razvoja ratne tehnike i ratne veštine.

Osnovni preduslov za kreativnost vojnih kadrova u današnje vreme je njihova visoka stručnost, odnosno tehničko obrazovanje. U vreme kada je tehnika postala kičma ratne veštine, stvaralaštvo starešina ne može se ni zamisliti bez visoko razvijenog „tehničkog duha“ i „tehničke misli“. Tehničko znanje i tehnička kultura omogućavaju starešinama da proniknu u srž borbenih mogućnosti i puteva razvoja ratne tehnike, kao i u sadržaj i obim njenog uticaja na ratnu veštinu. To se podjednako odnosi i na više i na niže starešine.

Isto su toliko danas značajni naučno znanje i naučni metod na svim poslovima izgradnje ratne veštine. Isuviše se mnogo novih problema u vojnom delu i ratnoj veštini nagomilalo u poslednje dve decenije. Njih nije moguće razmrsiti niti efikasno rešavati ni tradicionalnim konzervativizmom ni voluntarističkom proizvoljnošću. Umesto toga, vojnim kadrovima nužna je danas sposobnost da naučno izučavaju objektivne društvene i materijalne procese i uslove, i da sigurno ovladaju naučnim metodima. Kadrovima koji rade u naučnim i studentskim ustanovama naročito je potrebno da znaju koristiti matematičke metode istraživanja (teorija informacije, teorija igara, teorija verovatnoće, i dr.).

I, na kraju, veoma složen rad na izgradnji ratne veštine u vreme ubrzanog tehničkog progressa — i društvenog takođe — zahteva odgovarajuću atmosferu za stvaralaštvo. Ona je prvenstveno uslovljena stepenom značaja koji se pridaje ovoj delatnosti od svih komandnih stepena. Na drugoj strani, burni tehnički razvoj izbacuje na površinu mnogo novih problema i spornih pitanja za čije rešavanje postoji više mogućih puteva i načina. Prirodno je da u takvim prilikama postoji više različitih mišljenja i shvatanja o pravcima daljeg razvoja ratne veštine, i o načinu rešavanja pojedinih konkretnih pitanja. Do najboljih i najrealnijih rešenja može se tada doći jedino negovanjem i podsticanjem slobodnog izražavanja stavova i slobodne naučne kritike, i širokom borbom mišljenja na principijelnoj osnovi.

General-ppukovnik u penziji
Milija STANIŠIĆ

O KONCEPCIJI ŠKOLSKOG SISTEMA

Modernizacija Armije se manifestuje ne samo u poboljšavanju tehničke baze i sredstava naoružanja, već i u drugim, gotovo isto toliko značajnim aspektima. Jedan od njih je, nesumnjivo, osposobljavanje starešinskog kadra — podizanje njegovih znanja i mogućnosti na nivo potreban da se uspešno prihvati, optimalno koristi i dalje razvija savremena tehnika i tehnologija njene upotrebe. Zato je danas nužno preispitivanje postojećeg i utvrđivanje osnovnih koncepata takvog školskog sistema koji će odgovarati novonaraslim sadašnjim i perspektivnim potrebama.

Teorijska i praktična pretpostavka razmatranja sistema školovanja starešina u Armiji (pa i sistema vaspitanja i obrazovanja u celini) jeste sagledavanje i utvrđivanje bitnih elemenata od kojih zavisi postavljanje, organizacija i struktura bilo kojeg školskog sistema. Osnovni su ovi: (1) utvrđivanje determinanti školskog sistema, (2) određivanje globalnih ciljeva školovanja, (3) postavljanje principa školskog sistema, (4) utvrđivanje strukture sistema i (5) sagledavanje stručno-andragoških pretpostavki sistema.

OPŠTE DETERMINANTE ŠKOLSKOG SISTEMA

Ako bismo pokušali da izlučimo činioce koji determinišu koncept sistema školovanja starešina čini nam se da bi osnovni bili sledeći:

(1) Društveni odnosi su bitan faktor svakog sistema vaspitanja i obrazovanja, pošto se njima određuju ekonomsko-socijalni položaj, prava i obaveze ličnosti u društvu. U nas je taj uticaj takođe odlučujući. Demokratizacija života i na bazi ove sve razvijenije samoupravljanje, izrazito menjaju društvene odnose u smeru jače afirmacije ličnosti. Radikalno se odstranjuje vlast čoveka nad čovekom, slabi državna sila i upravljanje ljudima. Ovo utiče i na to da se i u Armiji — uvažavajući njene specifičnosti kao organizacije i principe ustrojstva — sve više moraju afirmisati prava i sloboda ličnosti, njena pozicija u procesu obrazovanja i vaspitavanja i odnosi koji se pri tome zasnivaju.

(2) Karakter i ciljevi Armije i koncepcije vođenja rata takođe su određujući činilac sistema vojnog školovanja. Tako se socijalistička suština naše armije i njeni miroljubivi ciljevi vrlo snažno respektuju na školski sistem u vojsci u pravcu njegovog demokratskog konstituisanja. Uopšteno uzeto, ukoliko je karakter Armije

više narodni utoliko će i sistem školovanja vojnih starešina biti više usklađen sa društvenim stremljenjima i društvenim sistemom vaspitanja i obrazovanja. Obratno, vojni školski sistem u militarističkim društvima postaje uzor celokupnom društvenom školskom sistemu.

(3) Društveni sistem vaspitanja i obrazovanja deluje neposredno i predstavlja okvir konstituisanja vojnog školskog sistema. Ukoliko razvoj ide više napred izraženiji su zahtevi za njihovom korelacijom, pa čak i integracijom.

(4) Brzina naučnih otkrića, osobito na području ratne tehnike, primena sve većeg broja modernih sredstava u armijama, brzina promena u tehnologiji rukovanja sredstvima, visok stepen uvođenja automatizacije u proces rukovođenja i upravljanja, u komandovanje i dr. veoma se kompleksno i višedimenzionalno manifestuju, pre svega, u smislu povećavanja zahteva u odnosu na ciljeve školovanja i strukturu i sadržaje vojnog školskog sistema.

(5) U zemljama sa razvijenom vojnom tradicijom školski sistem je jače prožet idejama te tradicije. Isto tako ukoliko je kulturni nivo zemlje viši, postoji i veća mogućnost boljeg izgrađivanja sistema vojnog školovanja, postavljanja njegove bogatije strukture i razvijenijih elemenata.

(6) Demografsko-privredna struktura zemlje određuje materijalni i ljudski potencijal armije. Zemlje sa razvijenijom privredom i mnogobrojnim stanovništvom imaju veće mogućnosti za razvijanje školskog sistema. Snažniji privredni potencijal zemlje ogleda se u materijalnoj osnovi škola i mogućnostima njihovog trajanja.

CILJEVI ŠKOLOVANJA

Sagledavanje i precizno definisanje onoga što se želi školovanjem odlučujući su za izgradnju određenog idejnog modela školskog sistema: koncepcije, principa, elemenata i strukture. Međutim, ne možemo o ciljevima našeg školovanja govoriti preciznije, jer nedostaju potrebni elementi i zaključci, pošto ranije nisu u tom smislu vršena potrebna, i na naučnoj metodologiji zasnovana, istraživanja.

Metodologija istraživanja vaspitno-obrazovnih potreba. Naučna metodologija omogućava da se izbegnu zastranjivanja i dođe do objektivnih podataka o vaspitno-obrazovnim potrebama. Ona olakšava da se svestrano sagledaju i uopšte potrebe, otkriju zakonitosti i tendencije, uzročno-posledične veze, postave ispravni stavovi u pogledu onoga što je potrebno postići u celini i po profilima, drugim rečima, da se definiše kakav kadar se želi za dužnosti koje postoje ili se projektuju u armiji. Zato se takva metodologija sve više prihvata od plana i programa obrazovanja.

Takva istraživanja u nas nisu vršena niti je njihova metodologija razrađena. Otuda se i mi, ovom prilikom, moramo osloniti samo na sopstvena i delom prikupljena mišljenja drugih, mada smo svesni toga da je to najnesigurnija podloga za bilo kakvu analizu.

Ø *profilu starešinskog kadra.* Savremeni društveni, naučni, tehnički, ekonomski i kulturni razvoj doveo je do promene zahteva u odnosu na profilisanje starešinskih kadrova u armiji. Ne možemo ulaziti u diskusiju u kojoj meri je bolje ići na veću globalizaciju ili specijalizaciju profila, mada bi i takvo razmatranje bilo vrlo korisno. Ističemo samo da se danas, posle ranije izražene težnje ka specijalizaciji, oseća obratna tendencija. Polazi se od toga da nije dobro ako se specijalizovanje suviše usitni, jer ne omogućava zameni kadrova. Bolje, je zaključuju pristalice ovakvih shvatanja, da se starešinama da širok fond opštih znanja, dovoljan za brzo nadograđivanje specijalizacije koja postaje sve više varijabilna. Tako, na primer, priroda dužnosti starešina dosta se izmenila samo u poslednjih desetak godina. Sve više se zapaža i neadekvatnost nekih rešenja za koje se ranije smatralo da predstavljaju bazu Armije. Takav je slučaj i sa podoficirskim kadrom.

Ranije su podoficiri osposobljavani za dužnost komandira odeljenja i četnog starešine, a u toku prakse rada u jedinicama — i za neke administrativne ili materijalne dužnosti; ukoliko je rastao značaj rodova i službi i, uopšte, naporedo sa porastom tehnike, podoficir je postajao sve više radnik, određenih stručnih kvalifikacija, uglavnom na nivou kvalifikovanog ili visokokvalifikovanog radnika; u poslednje vreme, usled nedostatka oficirskog kadra, usvojeno je kod nas rešenje da se podoficiri postavljaju i na dužnost komandira voda. Zato, ako danas posmatramo skalu dužnosti podoficira, vidimo da je ona široka i heterogena. Radi se o različitim dužnostima koje se popunjavaju podoficirima verovatno i zbog toga što je to najlakše rešenje i traženje izlaza, jer drugih kadrova nema. Međutim, upravo takvo širenje dužnosti podoficira vodilo je i vodi negaciji tog zvanja.

Podimo od dužnosti komandira voda na koju se danas (delimično) postavljaju podoficiri. Ako se uzme (a to nam izgleda jedino pravilno) da je osnova za određivanje profila starešina dužnost, teško su prihvatljiva sadašnja rešenja po kojima se na dužnost komandira voda postavljaju podoficiri, oficiri i stažisti. Čak ako se i prihvati stav da je dužnost komandira voda za oficira samo priprema, da bi prešao na dužnost komandira čete, a za stažistu izraz nužde — da je ta dužnost određena prvenstveno za podoficire — postavlja se niz pitanja u smislu opravdanosti da komandiri vodova budu podoficiri. I pod uslovom da se osposobljavanje podoficira podigne do nivoa srednje stručne spreme, a kvalifikacije oficira do nivoa visoke spreme, javlja se dilema: da li razlika između dužnosti komandira voda i čete dozvoljava takve diferencirane sposobnosti kadrova? Čini nam se da postoji jedinstvo ove dve dužnosti i da su razlike između njih više kvantitativne nego kvalitativne, pa nisu na mestu takva rešenja. Ona su inače i nova, jer su dužnosti komandira vodova ranije obavljali oficiri.

Ili, posmatrajmo stvar sa druge tačke gledišta! Nivo tehnike i naoružanja raste (sve jedinice manje-više postaju tehničke), obrazovanje vojničkog sastava se naglo povećava (preko polovine vojnika ima srednju ili nepotpunu srednju školu), dok se kvalifikacije

starešina koje izvode vaspitanje i obuku sa vojnicima (postavljanjem podoficira za komandire vodova) snižavaju na nepotpunu srednju (danas) ili u perspektivi na srednju školu. (U građanstvu na višem stupnju osnovne škole nastavnici imaju višu, a na nivou srednje škole visoku stručnu spremu.) Jasno je da je takav odnos krajnje nepovoljan i da se u takvim okolnostima ne mogu očekivati veći rezultati u vaspitno-obrazovnom radu. Pristalice suprotnih mišljenja, ipak smatraju da je takav odnos mogućan, jer se radi o specifičnoj materiji, da su svi vojnici vrlo malo upoznati sa njom, odnosno da su osnovci. Nemamo mogućnosti da se ovde upuštamo u analizu takvih stavova i dokazujemo njihovu pogrešnost. Ističemo samo: da je ličnost nastavnika kompleksna i da vojno gradivo postaje sve manje specifično ukoliko tehnička osnova Armije napreduje. Osim toga, sve je više omladinaca koji su došli u Armiju sa solidnim nivoom vojnih znanja, stečenih u predvojničkoj obuci. Po pravilu on je veći ukoliko je veći i nivo školske spreme.

Kao i o dužnosti komandira voda, može se govoriti i o ostalim dužnostima podoficira. Pokazalo se da je sve manje potreba za ovakvim profilom starešine. Neophodan nam je stručnjak, na nivou vojnog tehničara za stručne dužnosti (a ne visokokvalifikovanog radnika kao sada). Takve vojne tehničare trebalo bi osposobljavati u Armiji, ali bi se mogli regrutovati i iz građanstva. Neke druge dužnosti koje danas obavljaju podoficiri, čini nam se, mogli bi veoma uspešno obavljati i građanska lica ili kadar iz ročnog sastava.

Dužnost komandira voda je toliko stručna da zahteva najmanje nivo znanja ranga više spreme u građanstvu. Ako bi se i pravila razlika između dužnosti komandira voda i čete, ona bi mogla biti jedino adekvatna razlici između više i visoke spreme, a nikako između srednje i visoke.

Savremeni razvoj ukazuje na potrebu da se za ostale dužnosti u Armiji raspolaže još stručnijim kadrom koji bi bio ne samo na nivou nauke i tehnike, već i sposoban da ih razvija. Drugim rečima, Armija mora raspolagati stručnjacima visokih kvaliteta. To bi značilo da se mora već sada sve preduzeti da se takav kadar školuje, unapređuje, jer je poznato da se stručni kadar veoma teško uzdiže. Da bi se to postiglo, bilo bi potrebno izvršiti i odgovarajuće izmene u profilima kadrova i našem školskom sistemu, podići školski sistem (ne formalno) na akademski nivo. Školovanje starešina trebalo bi uskladiti sa visokoškolskim sistemom u društvu.

Jedan deo kadrova u Armiji morao bi da stiže i najviša naučna znanja i zvanja, jer potrebe Armije neprekidno rastu, a praksa pokazuje da je takve potrebe moguće zadovoljiti jedino s osloncem na nauku i širokom primenom naučnih dostignuća u vojsci. Zato bi vojni školski sistem morao omogućavati sticanje najviših naučnih zvanja.

Podizanje nivoa vojnih škola zahtevalo bi i drugi odnos prema nastavničkom pozivu, jer za verifikaciju nivoa škola nije dovoljno samo da programi budu na nivou odgovarajućih programa u građanstvu, već je nužno i da nastavnički kadar bude na tom nivou.

Sve ovo pretpostavlja i drukčiji odnos prema naučnom radu koji nije ni približno na visini koja nam je potrebna. Pri tome bi trebalo imati u vidu sve oblasti nauke, pošto je modernizacija vezana za primenu nauke u svim sferama armijskog života.

Nedostatak egzaktnih istraživanja ne omogućava da se određenije govori o potrebnim profilima kadrova. Ipak, i ovo što je rečeno uverava nas u neophodnost traženja rešenja, jer je očigledno da se sadašnjom orijentacijom ne mogu zadovoljiti ni današnje, a još manje perspektivne potrebe.

Dualizam ciljeva školovanja. Utvrđivanjem vaspitno-obrazovnih potreba daju se najznačajniji elementi za određivanje ciljeva školovanja — u globalu i po profilima. Cilj i nije ništa drugo nego izražavanje na karakterističan način, sa naglašavanjem bitnog, svih zahteva koje treba postići školovanjem. Osnovna namena ciljeva je da, pružajući opštu sliku onoga što treba ostvariti, orijentišu na to celokupno postavljenje i organizaciju školskog sistema; oni predstavljaju bazu na kojoj se konstituiše školski sistem i svi njegovi elementi.

Potreba za uvećavanjem različitih znanja je toliko porasla (modernizacija Armije će još više delovati na tom pravcu) da je nemoguće biti dobar starešina, a da se istovremeno ne bude i dobar stručnjak (tehnik i tehnologije) i društveno-politički radnik. U tom smislu se može govoriti čak i o smanjivanju razlika između starešina i stručnog rukovodioca u modernoj industriji. Zato danas postaje sve očiglednije da starešina mora imati visoku naobrazbu (visok stručnjak, obrazovan i kulturnan čovek). Dolazi sve izrazitije do integracije vojnih i društvenih znanja i zvanja.

Na drugoj strani susrećemo se i sa interesantnim fenomenima na području društvenog života koji u neku ruku vode devalvaciji poziva vojnog starešine. Naime, sve je uočljiviji raskorak između progresivnih društvenih kretanja, sve veće humanizacije ličnosti i sve manje opravdanosti rata kao sredstva rešavanja sporova među narodima i državama, a to se reflektuje u gledanjima na vojni poziv, način rukovođenja i međuljudske odnose u armijama.

Svi ovi (i drugi) razlozi učinili su da se u gotovo svim modernim armijama susrećemo sa izvesnim dualizmom ciljeva školskog sistema. Nastoje se (1) razviti kvaliteti starešine koji dobro poznaje naučne osnove savremene borbene tehnike, ratne veštine i modernog rukovođenja, što objektivno zahtevaju savremeno razvijene oružane snage i (2) omogućiti starešinskom sastavu da stiče široka naučna i društvena znanja, da bi mu se na bazi takvih znanja i stručnih kvalifikacija (društveno prihvaćenih i verifikacionih) obezbedili određeni društveni položaj i zvanje. Time se postiže i određena prelaznost od vojnog na ostale društvene pozive i obratno.

S druge strane, sve je izraženija i obratna težnja — da se omogućí prelazak od građanskog poziva na vojni. To se manifestuje ne samo u većem angažovanju civilnih stručnjaka u vojsci, na takvim položajima koje su sve doskora superiorno zauzimali oficiri, već i

uzimanju tih stručnjaka (uz dodatno vojno doškolovanje) za vojne starešine. Na taj način nekadašnja zatvorenost starešinskog poziva polako se prevazilazi.

Modernizacija Armije, kao i progresivna društvena kretanja u našem društvu, nedvosmisleno govore da se sa ovih pozicija mora prići i određivanju cilja školovanja naših starešina. Taj cilj bi trebalo da obuhvati i jednu i drugu od pomenutih komponenata. Nesumnjivo je da bi se time, pored ostalog, doprinelo i snaženju motivacije za vojni poziv, jer se otvaraju mnogo šire perspektive razvoja.

OSNOVNI PRINCIPI IZGRADNJE ŠKOLSKOG SISTEMA

Određivanje profila čijem ostvarivanju je okrenut školski sistem omogućava i obavezuje da se u skladu sa njim izvedu i principi konstituisanja toga sistema. Ti principi su, opet, osnova za izgradnju strukture i drugih elemenata sistema. U protivnom oni bi bili samo deklaracija, pa i demokratska maska za prikrivanje stvarnih težnji tvoraca sistema. Ova pojava je dosta česta, naročito u vojsci.

Principi na kojima se zasniva naš sadašnji školski sistem nisu dovoljno razrađeni. Pa ni u andragoškoj teoriji nemamo ozbiljnih pokušaja takve vrste, što nesumnjivo otežava rasprave.

Polazeći od opštih današnjih potreba i napred istaknutog cilja, smatramo da je nužno da naš školski sistem bude: jedinstven u svim elementima po horizontali i vertikalni; tesno povezan i integrisan u sistem vaspitanja i obrazovanja u društvu; strogo usklađen sa potrebama razvoja celovite ličnosti; zasnovan na naučnim i opštekulturnim vrednostima; koncipiran sa gledišta permanentnosti obrazovanja; ekonomičan i racionalan; stabilan, ali istovremeno i dovoljno elastičan i adaptibilan; baziran na jedinstvu nastavnog i naučnog rada.

Princip jedinstva vojnog školskog sistema. Suština je u tome da se školskim sistemom obezbeđuje jedinstvo svih elemenata njegove strukture. Po horizontali to znači da je data dovoljna zajednička podloga, a po vertikalni — da se svi elementi moraju nadgrađivati jedan na drugi i predstavljati stepenastu celinu. U protivnom, nije moguće govoriti o jedinstvu sistema, a to je uvek, u svim okolnostima, pa i u našem dosadašnjem sistemu školstva, predstavljalo veliku smetnju njegovom razvijanju.

Jedinstvo sistema podrazumeva njegovu unutrašnju koheziju — prelaznost, prelijevanje elemenata jednog u drugi. Takva prelaznost je u nas donekle obezbeđena kod školovanja oficira, ali ne i između sistema školovanja oficirskog i podoficirskog kadra. I u mnogim sistemima vojnog školstva to predstavlja ozbiljan problem, utoliko izraženiji zbog tendencije da se školski sistemi (mada, postoje i obratni procesi) sve više upotpunjavaju novim strukturalnim elementima,

Princip jedinstva školskog sistema usvojen je u našem društvu, a smatra se, inače, da je to zahtev po kome se meri progresivnost školstva.

Princip integrisanosti vojnog sistema vaspitanja i obrazovanja u sistem vaspitanja i obrazovanja u društvu. Kao što je Armija deo društva, tako je i vojni školski sistem samo deo školskog sistema u društvu! Takav stav je prihvaćen gotovo u svim armijama, kao iz principijelnih (jedinstvo karaktera društva i armije) tako i praktičnih razloga.

Međutim, naš sadašnji školski sistem se samo delimično uklapa u društveni; pretežno je usmeren na zadovoljavanje vojnih potreba, a društvenih samo u meri u kojoj se preklapaju sa vojnim. Ne postoji prelaz od vojnog sistema na društveni i obratno. Kada je ta veza i obezbeđivana bila je više formalna (radi stepena priznanja školske spreme ili određenih statutarnih prava). Zato ako prihvatimo stav da je vojni školski sistem samo element sistema vaspitanja i obrazovanja u društvu, i vojne škole bi trebalo uključiti u školski sistem u društvu (programski, u pogledu kvalifikacija i dr). Za sada je to rešeno samo za tehničke škole. Sticanje civilnih diploma omogućilo bi nesmetano zapošljavanje u građanstvu, u slučaju odlaska iz vojske; ovo bi veoma podsticajno delovalo na javljanje kandidata za vojne škole, na učenje, i omogućilo bi da se jedan broj starešina kraće zadrži u Armiji, a po izlasku iz vojske lako uklopi u građanski život.

Zahtev za jedinstvom vojnog i društvenog sistema vaspitanja pretpostavlja da veza bude i obratna — na svim nivoima, da se nivo školovanja u društvu prizna ne samo kao preduslov za određeno vojno školovanje, već i kao element toga školovanja. Danas je taj prelazak omogućen na nivou srednje škole (određenih smerova), a samo delimično na nivou fakulteta (za nekoliko vojnih profila). Takva rešenja su već usvojena u nekim armijama i postoje dosta bogata pozitivna iskustva.

To znači da bi pojedine kategorije starešinskog kadra trebalo stvarati doškolovanjem u Armiji posle završetka odgovarajućih škola u građanstvu. Na taj način mogli bismo regrutovati veliki deo specijalista, pa čak i veliki deo starešina za dužnosti u komandama. Inače, trebalo bi zauzeti načelan stav da se u Armiji školuju samo oni specijalisti koji se ne mogu školovati u građanstvu. Broj takvih bi se pažljivom analizom i kompariranjem naših potreba sa programskom osnovom škola u građanstvu znatno povećao (ekonomisti — intendanti, muzičari — vojni muzičari i gotovo sve oblasti društvenih nauka, i sl.).

Zahtev za jedinstvom vojnog i građanskog školskog sistema upućuje i na to da bi svagde tamo gde se izučavaju isti nastavni sadržaji, a naročito tamo gde nije moguće do kraja uskladiti planove školovanja sa planovima određenih škola u građanstvu, trebalo ići na to da predmeti vojnog školovanja budu podudarni predmetima u odgovarajućim (po nivou) školama u građanstvu i da se omogućiti priznavanje položenih ispita.

Vojni školski sistem trebalo bi optimalno približiti sistemu školstva u društvu i radi maksimalnog korištenja nauke, tehnike, pozitivnih iskustava odgovarajućih naučnih i nastavnih ustanova u zemlji, materijalnog obezbeđenja i popunjavanja nastavničkim kadrovima.

Princip usklađenosti vojnog školskog sistema sa opštim potrebama razvijanja socijalističke ličnosti. Nije dovoljno da školski sistem zadovoljava samo potrebe armije i društva, već i potrebe pojedinaca. Konkretnije, to znači da se sistemom mora omogućiti razvijanje svih sposobnosti starešina: intelektualnih, moralnih, fizičkih, estetskih i dr. U vezi s tim nužno je da se profilira školovanje i biraju sadržaji, odnosno određuje organizacija školovanja. Do sada je ovaj zahtev samo delimično ostvarivan, ukoliko je bio vezan za vojne potrebe. To je često (naročito na nekim nivoima) dovelo do zapostavljanja opštih znanja i sposobnosti, kulture i razvijanja estetskog vaspitanja starešina. Ako prihvatimo stav da se vojno vaspitanje mora uklopiti u društveno i da njime treba razvijati iste one lične vrednosti, samo sa naglašenijim vojnim dimenzijama, i u ovom pogledu se ponešto mora menjati.

Ovaj zahtev uključuje i pretpostavku da školski sistem omogućujući da se uspostavi veći sklad između ličnih i opštih interesa. Ispunjavanje ovog zahteva je teško ne samo u vojnom nego u bilo kom školskom sistemu. Jer, ne može se poći samo (niti prvenstveno) od interesa i želja polaznika, već od ciljeva školovanja. Ali on se može uvažavati tako što će se u nastavi afirmisati ličnost pojedinca, što će se čovek stavljati u situaciju da aktivno stiče i usvaja znanja.

Princip demokratičnosti školskog sistema. Ovaj princip je velika tekovina modernog školstva. Suština je u tome da vaspitanjem i obrazovanjem treba jačati svest i sve osobine čoveka, međuljudske odnose i dr. da bi se formirale ličnosti koje će se odlikovati širinom shvatanja i slobodom mišljenja, samostalnim i slobodnim rasuđivanjem.

Taj zahtev je na prvi pogled suprotan poznatom principu subordinacije koji je i danas jedan od najbitnijih principa organizacije armije. Međutim, suprotnost je više formalna nego stvarna. Princip subordinacije ne isključuje poštovanje prava i slobodnog odlučivanja čoveka, već ga u našoj armiji pretpostavlja. Isto tako, i princip demokratičnosti, onako kako ga shvatamo, nije suprotan principu subordinacije. Radi se o tome da ova dva principa treba gledati u jedinstvu, odnosno da, zalažući se za vojnu subordinaciju, ne zaboravimo čoveka i da njome ne gušimo njegova prava, već da ta subordinacija bude upravo rezultat svesnog potčinjavanja. Obratno, svaka demokratija podrazumeva centralizam, poštovanje odluka rukovodstva. Prirodno je da takav centralizam i uticaj rukovodstva dođe više do izražaja u vojsci.

Zahtev za demokratičnošću školskog sistema ima i drugu dimenziju — da školski sistem bude jednako dostupan svim člano-

vima društva. Ovo se optimalno teži realizovati u Armiji (po socijalnoj, nacionalnoj i drugim društvenim strukturama).

Princip permanentnosti vaspitanja i obrazovanja. Ovaj zahtev povezan je sa zahtevima jedinstva školskog sistema i potrebe integracije vojnog u društveni školski sistem.

Sušтина je u tome što se u postavljanju školskog sistema mora početi od toga da je današnji naučni razvoj takav da nameće obavezno da se obrazovanje starešina produži na ceo život i da se tako olakša ovladavanje novim dostignućima. U vreme kada su promene u sredstvima naoružanja i njihovoj primeni bile spore, starešine su se mogle obrazovati u pripremačkoj fazi gotovo za ceo period službe. Ubrzavanje tih promena dovelo je do novih potreba, te je i školski sistem rastao po nivoima; danas u svim armijama postoje višestepeni školski sistemi, dopunjeni sistemima kurseva i drugih oblika kraćeg osposobljavanja starešina.

Međutim, sve to je, ipak, nedovoljno. Zato se sve jače naglašava da obrazovanje treba protegnuti na ceo radni vek starešina. Pošto nije moguće do te mere proširiti školstvo, ističe se potreba intenzivnog samoobrazovanja. Ono postaje bitan element školskog sistema. Škole imaju funkciju osposobljavanja za samoobrazovanje i da ga razviju kao svoju integralnu komponentu. U vezi s tim i vanredno školovanje postaje stalni oblik, jedno od sistematskih rešenja.

Princip zasnovanosti školskog sistema na naučnim, tehničkim i opštekulturnim vrednostima. — Smisao zahteva je jasan; on implicira da školski sistem uključi u sebe sva naučna, tehnička i ostala kulturna dostignuća. U protivnom, ako ne bude na nivou nauke, ako ne bi uključio savremeno, on neće uspešno pripremati starešine, a time neće ispuniti osnovnu funkciju.

Princip jedinstva nastavnog i naučnog u školskom sistemu. U okvirima samog školskog sistema treba da se odvija naučni rad, da se istražuju naučne činjenice i zakonitosti koje će poslužiti kao osnova za unapređivanje nastavnog rada, ali imaju i širi značaj. Ovaj zahtev je prihvaćen na svim nivoima visokog školstva, a delimično i na srednjem.

Naučni rad je integrisan u vojni školski sistem gotovo u svim modernim armijama, posebno socijalističkih zemalja. Ukoliko je viši nivo školovanja, utoliko bi nastava morala sve više poprimiti karakter naučnog rada, nastavni predmeti karakter naučnih disciplina, a nastavni kadar kvalitete naučnika. To se odnosi na sve oblasti nauke u vojsci.

Prihvatanje jedinstva naučnog i nastavnog u našem školstvu nametnulo bi i određene obaveze u odnosu na profilisanje školovanja, izradu nastavnih programa, postavljanje režima školovanja, kao i u odnosu na nastavnički kadar (izbor, opterećenje, stimuliranje i sl.).

Princip racionalnosti i ekonomičnosti školskog sistema. Materijalna sredstva koja se izdvajaju za potrebe vojnog školstva neprekidno rastu (ona su inače veća nego za bilo koje druge škole — besplatno školovanje, stanovanje, ishrana, odeća, materijal i pribor i dr.) zbog stalnog proširivanja nivoa školstva, potrebe poboljšanja materijalne baze i produženja školovanja. Zato je značajna svaka ušteda.

Razlozi neekonomičnosti vojnog školstva su i u tome što se u određivanju profila starešina često ide u usitnjavanje, a što dovodi do stvaranja velikog broja minijaturalnih škola. Sada imamo školski sistem u kome svaka škola, svaki rod i služba nastoje da iškoluju stručnjaka od početka do kraja, te se u svim školama izučavaju i bazične i specijalističke discipline. Zato se u nekim našim školama osposobljava mali broj starešina, a ima škola u kojima je broj nastavnika (zbog velikog broja nastavnih predmeta) znatno veći od broja slušalaca. Rešenja se mogu tražiti jedino na planu globalizacije profila (uz dovoljno usavršavanje specijalizacije), što bi omogućilo i grupisanje škola.

Rasturenost škola ne doprinosi takođe racionalnosti školskog sistema; komunikacije između škola su teže, saradnja slabija, sticanje iskustava otežano itd. Koncentracijom škola doprinelo bi se i smanjivanju broja nastavnika i povećavanju njihovog stručno-naučnog nivoa.

Racionalnost školskog sistema treba posmatrati i s obzirom na njegovu vremensku dimenziju. Ipak, materijalnu, vremensku i kadrovsku racionalnost školskog sistema ne bismo ni u kom slučaju smeli suprotstaviti kvalitetu osposobljavanja.

Princip stabilnosti školskog sistema. Čvrstim planiranjem i dugoročnom orijentacijom postiže se maksimalna racionalnost, pozitivna motivacija i uverenje u ispravnost obrazovne politike. Obratno, često menjanje organizacije školstva (ako za to ne postoje krupni razlozi) slabi poverenje u školski sistem i motivaciju, unosi nevericu da je jasno šta se želi. Nestabilnost ima i druge negativne posledice: u pogledu postizanja maksimalne racionalnosti organizacije, materijalnog obezbeđenja; osposobljavanja nastavničkog kadra, udžbenika i dr.; nesigurnost ne pogoduje ni nastavnom ni naučnom radu. Zato se preporučuje da se promene u školskom sistemu vrše samo kada za to postoje veoma ozbiljni razlozi.

Princip dinamičke adaptibilnosti školskog sistema. U izvesnoj meri suprotan je principu stabilnosti. Suština je u zahtevu da se stalno iznalaze organizaciona, sadržajna i metodička rešenja koja će biti odraz novih potreba (društvenih, vojnih) i da se integrišu u školski sistem kako bi se neprekidno usavršavao.

Ipak, ovaj princip treba posmatrati u jedinstvu sa prethodnim. Zahtev za stabilnošću znači da se školski sistem mora tako koncipirati, da se njegove osnovne konture ne menjaju svaki put kada su potrebne korekture; zahtev za adaptibilnošću ukazuje na to da u okviru opšte koncepcije orijentacije, i ne menjajući je, treba

u školski sistem unositi promene u skladu sa naučnim i društvenim razvojem, sa razvojem tehnike i naoružanja, organizacije armija i dr.

*

Pored navedenih sistema našeg školstva mogu se postaviti i drugi zahtevi. Jedan od takvih jeste i oštra selektivnost polaznika koja je inače imanentna svim školama u građanstvu posle osnovnog školovanja. Bez uvažavanja selektivnosti u početku i u toku školovanja, ne može se govoriti o povećavanju kvaliteta zahteva. Razne probleme popune kadrom trebalo bi rešavati na drugi način, a kako se pokazuje, takve mogućnosti postoje.

*

Na istaknute principe treba gledati u jedinstvu. Svaki izražava određene zahteve, ali svi zahtevi se ne mogu do kraja ispuniti nijednim školskim sistemom. Ponekad su i međusobno suprotni. Zato se mora uvek određivati njihov konkretan odnos, a on bitno zavisi od ciljeva školovanja.

STRUKTURA I ELEMENTI ŠKOLSKOG SISTEMA

Zbog važnosti koju imaju u čitavoj koncepciji, struktura i elementi sistema školovanja se u praksi najviše razmatraju. O njima se često jedino i govori, mada su samo posledica realizacija idejnih osnova koje su već navedene.

Struktura i elementi školskog sistema određuju se prema profilima starešinskog kadra. Do njih se dolazi na osnovu primene naučnih metoda i dugotrajnog pažljivog istraživanja. Zato nedostatak takvih rezultata onemogućava da i ovde sigurnije zastupamo određena gledišta.

Elementi strukture. Uvažavajući izložene principe dolazimo do zaključka da bi, pre svega, školski sistem trebalo da u svojoj osnovi bude jedinstven (imajući u vidu i aktivni i rezervni starešinski kadar). Ovde će, ipak, biti reči samo o aktivnom kadru, zbog ograničenog prostora. Zamisao za osposobljavanje rezervnih starešina nazire se iz rešenja koja se predlažu za aktivne.

Pre svega, a u vezi sa već iznesenim stavovima i principima, trebalo bi razmotriti mogućnosti postojanja jedinstvenog profila aktivnog starešine koji bi obavljao dužnosti ranga komandira voda i naviše, zavisno od svojih sposobnosti, razvoja ispoljenih u toku službe. To bi omogućilo da školski sistem za sve aktivne starešine bude potpuno jedinstven, s tim što bi mogla da postoje dva stepena školovanja (umesto sadašnjeg znatno većeg broja). Na taj način izbeglo bi se suviše veliko usitnjavanje elemenata strukture i skratio proces osposobljavanja.

Prvi stepen školovanja mogao bi imati dva nivoa. Na prvi nivo školovanja, trajanja 3 godine, primali bi se kandidati sa završenom srednjom školom. U okviru njega školovao bi se stalni oficirski kadar i oficirski kadar skraćenog roka službe (ročni oficirski kadar) za dužnosti komandira voda i zaključno sa dužnošću ranga komandira četa. I jedni i drugi napredovali bi do kapetana I klase. Po završetku školovanja sticalo bi se i građansko obrazovanje nivoa prvog stepena studija, odnosno više škole (kandidati bi dobijali i vojno i građansko svedočanstvo — inžinjera, nastavnika i sl. — uz postojanje dva smera: prirodnog i društvenog), kao što je to već usvojeno za tehničke škole.

Ovakvom koncepcijom omogućilo bi se da se u Armiji školuje dosta veliki broj starešinskog kadra za najniže oficirske dužnosti. Tako bi se rešio i problem deficitarnog kadra. Uvođenjem skraćenog roka službe (ugovornog roka), na te dužnosti postavljale bi se mlađe starešine, što je danas svojevrsan problem. Osim toga, otklonile bi se negativnosti starešinske piramide, pošto bi veliki deo kadra koji bi popunjavao najniže dužnosti bio promenljiv, jer bi posle određenog vremena provedenog u Armiji odlazio u građanstvo; u Armiji bi se dalje školovali oficiri stalnog sastava. Na taj način olakšao bi se i problem daljeg razvoja ovog kadra, sve do najviših činova, što je u sadašnjoj koncepciji školstva i starešinskog kadra nemoguće i stvara krupne probleme.

Može se posumnjati da li bi postojala dovoljna stimulacija za javljanje kandidata za ročne oficire. Iskustva armija koje su prihvatile takva rešenja dokazuju da to ne predstavlja veći problem. Za vreme školovanja od 3 godine završavala bi se vojna škola, ali bi se dobilo i više građansko obrazovanje i odslužio vojni rok. Ako bi se rešila i pitanja dovoljnog materijalnog stimuliranja, moglo bi se sa sigurnošću računati da bi izbor kadra bio zadovoljavajući.

Posle završetka prvog nivoa školovanja kandidati bi se proizvodili u čin, vršila bi se selekcija i oni koji se odluče za stalnu vojnu profesiju i imaju odgovarajući uspeh, nastavljali bi školovanje još dve godine (ili većina takvih). Jedan deo mogao bi se slati i na fakultete u građanstvu, za koje postoji interes Armije, a nema mogućnosti za osposobljavanje u vojsci ili popunjavanje Armije na drugi način.

Starešinski kadar na ovom nivou školovao bi se za dužnosti počev od komandira čete naviše, a od građanskog obrazovanja dobijao bi fakultetsku spremu, određenog smera, zavisno od škole (diplomirani inžinjeri, profesori matematike, fizike i sl.). Ovo bi bio stalni kadar, visokih sposobnosti namenjen za stalnu službu (komandi, naučni kadar i dr.), koji bi se razvijao do najviših dužnosti, ali bi u slučaju odlaska iz vojske imao osiguranu građansku profesiju.

Na taj način osigurao bi se i na prvom i drugom nivou prelazak od vojnog zanimanja na građansko, što bi predstavljalo nesumnjivo snažnu motivaciju za prijavljivanje za vojne škole. Ali, isto tako trebalo bi omogućiti i prelazak od građanskog obrazo-

vanja na vojno. Za sada je to omogućeno samo na nivou srednje škole (određenog smera), ali ne i kasnije. Radi jedinstva vojnog i društvenog sistema školovanja i zadovoljavanja armijskih potreba, trebalo bi omogućiti da oni koji su završili prvi stepen studija u građanstvu stupaju u Armiju i da posle jednogodišnjeg školovanja (2 godine fakulteta i 1 godina vojnog školovanja) postanu oficiri u ročnom sastavu, a pod određenim uslovima da mogu preći i u stalni sastav. Isto tako, onima koji završe odgovarajuće fakultete u građanstvu trebalo bi dozvoliti da stupe u stalni oficirski sastav, posle završetka vojnog školovanja od godinu dana. Na taj način mogli bismo popunjavati veliki broj starešinskog kadra koji će biti na dužnosti u komandama, ali ne i na komandnim dužnostima. Proširila bi se sadašnja praksa koja takve mogućnosti predviđa samo za neke stručne kadrove (lekare, inženjere) i na veliki deo ostalih. Verovatno bi bilo moguće regrutovati veliki broj oficira sa završenim fakultetima društvenih nauka, pa i kadrova koje sada školujemo u nekim vojnim školama. Takva rešenja znatno bi pojeftinila sadašnji školski sistem.

Ovakva koncepcija prvog stupnja u skladu je sa već istaknutim principima; ona obezbeđuje jedinstvo sistema, punu integritetnost vojnog u društveni sistem školovanja, racionalnost, ekonomičnost i dr. Ona je u skladu sa sadašnjim potrebama Armije i omogućava da se mnogi, danas vrlo značajni problemi reše na zadovoljavajući način. Možda bi se jedino moglo prigovoriti da starešine osposobljavane na ovaj način ne bi dobile i solidno vojno obrazovanje. To, međutim, izgleda samo u prvi mah, jer bi se komandnom delu starešina omogućilo da završi veoma sistematično sve odgovarajuće vojne škole i stekne vrlo široku (neuporedivo širu nego danas) opštu kulturu i stručna znanja, stvorila bi mu se mogućnost napredovanja i time još jače stimulirao na samobrazovanje. Ročne starešine koje bi zauzimale samo niže položaje bile bi takođe dovoljno osposobljene. One bi imale višu spremu u građanstvu koja bi im omogućila i da steknu solidno vojno obrazovanje u periodu od godinu dana. Njihove sposobnosti bile bi u svakom slučaju neuporedivo veće nego što su sposobnosti podoficira ili stažista koji se danas nalaze na tim dužnostima.

Sem iznete, moglo bi se govoriti i o jedinstvenoj, celovitoj petogodišnjoj koncepciji prvog stupnja — da se sav starešinski kadar školuje do nivoa fakultetskog obrazovanja i da se za ročne oficire uzimaju takođe kandidati sa završenim fakultetom u građanstvu. Ali, ma koliko primamljivo, ovo nam se u sadašnjim okolnostima čini nerealnim i skupim. O tome se može govoriti kao idealu koji bi se kasnije realizovao. Prelazak na takva rešenja je omogućen već iznetom koncepcijom prvog stupnja, što je takođe njena bitna prednost).

Drugi stepen školovanja nadograđivao bi se na prvi. On bi takođe mogao imati dva nivoa. Prvi nivo bio bi ono što je otprilike sada VVA, a drugi ono što je Ratna škola (nešto proširen). Na oba nivoa školovao bi se profesionalni starešinski kadar.

U pogledu građanskog obrazovanja, i jedan i drugi nivo predstavljali bi određeni kontinuitet, ali zbog prirode ovih škola one se ne bi mogle vezivati za više nivoe obrazovanja u građanstvu, izuzev kad je reč o ratnoj veštini. Naime, vojno školstvo se po prirodi razlikuje od školstva u društvu što na najnižim nivoima (početno školovanje) postoji najviši stepen specijalizacije, a naučni rad je vezan za takvu specijalizaciju. Ukoliko se ide na više nivoe vojnog školovanja, sve je manje specijalističkih znanja i više opšteg, međudisciplinarnog, onog što je neophodno za celinu ratnih dejstava. Zato bi i sticanje akademskih i naučnih zvanja trebalo vezivati za prvi stepen vojnog školovanja (koji bi po svemu trebalo da bude ravan fakultetima), kao što je to i u građanstvu. Za drugi stepen vojnog školstva trebalo bi vezivati samo sticanje naučnih zvanja iz oblasti ratne veštine, pošto bi se upravo na tom stepenu (na jednom i drugom nivou) i najviše produbljavala operativno-taktička znanja starešina.

Ovde je data samo zamisao strukture školskog sistema za aktivni starešinski kadar (oficire). Nije bilo moguće ulaziti u zamisao školovanja starešina iz ročnog sastava (koji kadar bi primio i veću ulogu i zamenio podoficirski na jednom delu dužnosti do komandira odeljenja. Posebno bi bilo interesantno razmotriti i koncepciju školovanja stručnog kadra — tehničara koji bi zamenio podoficire na dužnostima koje oni sada obavljaju kao kvalifikovani i visokokvalifikovani radnici. Ali, iz iznetih mogu se, u grubom, sagledati i ova rešenja, pošto se na njih nadograđuju.

Grupisanje školstva. Drugo važno pitanje iz oblasti strukture školskog sistema je grupisanje školstva. Već je rečeno da je naše školstvo suviše rasparčano, do čega je došlo zahvaljujući težnji da svaki rod, služba, odnosno vid, osposobljava u celini kadar za sebe. Takva rešenja, ma koliko u prvi mah izgledala opravdana, nisu racionalna.

Takođe je istaknuto da današnji nivo nauke, i pored specijalizacije, sve više ukazuje na potrebu interdisciplinarnog prilaženja problemima. S druge strane, novine su suviše brze, a to ne ide u prilog specijalističkog osposobljavanja. Zato se sve više dolazi do zaključka da je bolje stvoriti šire profile, da se daju šira opšta znanja koja bi poslužila za kasnije lakše dobijanje specijalističkih. Drugim rečima, umesto uske specijalizacije preporučuje se orijentacija na opšte profile koji bi se u završnom delu školovanja orijentisali više ka struci.

U prihvatanju takvog stava leže velike mogućnosti grupisanja škola. Moglo bi se ići na zajedničke programe koji bi se kasnije delili po specijalnostima, a time bi se učinile velike uštede u nastavničkom kadru, dobila bolja mogućnost selekcije, postiglo bolje materijalno obezbeđenje nastave i dr. Sadašnji raspored školskih objekata i neki drugi razlozi ne bi u prvi mah išli tome u prilog, ali bi prelazak mogao biti postepen i elastičan, tako da ni to ne bi predstavljalo veliku smetnju.

Postiglo bi se da se stvore dva ili najviše nekoliko velikih školskih centara: tehnički i opšteovojni. U tehničkom bi se mogao školovati sav starešinski kadar za određeno vreme u tehničkim disciplinama (što postaje sve više element opšteg obrazovanja starešina), a kasnije bi došlo do podela. Svaki od ovih centara imao bi određene smerove (fakultete) koji bi davali rodovske specijalnosti (možda i za vidove). Prednosti koje bi se na ovaj način dobile su očigledne.

STRUČNO-ANDRAGOŠKE PRETPOSTAVKE ŠKOLSKOG SISTEMA

Izuzetna zamisao školskog sistema podrazumeva niz pratećih rešenja i vrlo značajnih pretpostavki da bi se sistem mogao realizovati. Osnovne su: stalno ispitivanje obrazovnih potreba sistematsko planiranje (u globalu i po profilima); izgrađena metodologija planiranja i njeno stalno usavršavanje; visok nivo naučnih kadrova i njihovo permanentno osposobljavanje; stalno usavršavanje uslova i visokoškolska organizacija obrazovno-vaspitnog procesa.

Ispitivanje obrazovnih potreba je pretpostavka ne samo zasnovanja već i dalje dogradnje sistema. Ono mora biti stalni zadatak posebnih organa, a do promena bi dolazilo samo kada se toliko kvantitativno nagomilaju da prelaze u nov kvalitet. Najčešće bi predstavljale samo doradu, doterivanja sistema.

Sistematsko planiranje podrazumeva postojanje relativno čvrstih profila i određenih ciljeva školovanja koji bi poslužili za zacrtavanje orijentacije školstva u relativno dužem vremenskom periodu. To takođe podrazumeva postojanje specijalista koji će pratiti razvoj nauke, sagledavati novine i šta je preživelo, upoređivati to sa potrebama i koncipirati planove, odnosno intervenirati u postojećima. Zato treba razraditi i adekvatnu metodologiju.

Naša kadrovska baza je danas takva da u određenim oblastima može otežati prelazak na visokoškolski sistem. Ne radi se samo o nepostojanju ili malom broju adekvatnih naučnih zvanja, već o nedovoljnoj specijalizaciji kadrova i nedovoljnoj spremi u pojedinim oblastima. Takvo stanje nametalo bi potrebu za odgovarajućim prelaznim rešenjima. Izlaz bi se mogao tražiti u angažovanju većeg broja stručnjaka iz građanstva za veliki deo naučnih disciplina koje su istovetne ili približne onima što se već izučavaju u građanstvu, i u usmeravanju najboljih starešina na sticanje odgovarajućih naučnih zvanja. Plansko usmeravanje naučnih kadrova, pomaganje i stimuliranje, morali bi postati element naše stalne školske i kadrovske politike, jer se bez toga ni u kasnijoj fazi neće moći ne samo unapređivati nego ni pratiti nauka.

Uslovi školovanja u većem broju slučajeva su danas dosta slabi i nisu na nivou onoga što zahteva savremeni vojni školski sistem. Kada bi se ostvarilo grupisanje škola, moglo bi se ići i na uređivanje savremenih objekata za nastavu (koji su inače skupi),

što u sadašnjim okolnostima nije moguće za sve škole. Organizacija vaspitno-obrazovnog procesa trebalo bi takode da bude predmet stalne pažnje. Trebalo bi izvršiti dobre pripreme da se visokoškolski sistem racionalno adaptira na naše uslove. To bi zahtevalo niz promena u režimu, uključujući i prihvatanje selekcije kao principa.

Uslov racionalnih rešenja u organizaciji školskog sistema i njegovih elemenata nalazi se u razvijanju naučnoistraživačkog rada. Škole moraju postati naučni centri istraživačke aktivnosti koji će doprinositi i podizanju nivoa nastavnog rada i naše nauke (ne samo u vojsci, već i u društvu) uopšte. Da bi se to moglo ostvariti potrebno je imati u školama odgovarajuće uslove, uključujući i pružanje mogućnosti nastavnicima da se sistematski bave naučnim radom u okviru katedri, stvaranje posebnih organa u te svrhe i stalno jačanje materijalne baze i ličnih stimulansa.*

Pukovnik
dr Ilija MRMAK

---

* Učinjen je pokušaj da se izlože osnovne ideje organizacije školskog sistema koja bi, po mišljenju autora, odražavala naše sadašnje potrebe u osposobljavanju starešinskog kadra. Razumljivo je da sve ideje nisu mogle na ovom mestu biti potpunije prezentirane, niti su sva rešenja koja se predlažu po prirodi takva da ne zahtevaju i posebne analize i diskusije. Potreba za tim je utoliko veća što bi se radilo o dosta krupnim zahtevima u naš školski sistem.

Svesni smo toga da bi prihvatanje iznete koncepcije ili krupnijih izmena u našem školskom sistemu zahtevalo i prelazna rešenja. Ali, trebalo bi postaviti i razraditi koncepciju kao ideal koji bi se postepeno ostvarivao.

POGLEDI NA ZADATKE I MOGUĆNOSTI SAVREMENIH RATNIH MORNARICA

U posleratnom periodu u nizu pomorskih zemalja vođene su žive diskusije o karakteru eventualnog rata na moru, upotrebi ratne mornarice (RM) i njenom mestu i ulozi. Zaključci i stavovi koji su iz tih diskusija proizlazili bili su dosta različiti, a ponekad, dijametralno suprotni i po bitnim pitanjima. Razlike u stavovima proizilazile su, prvo, zbog toga što su autori pri izučavanju i analizi problema polazili od različitih objektivnih i subjektivnih stanovišta (nacionalnih, koalicionih, vojnogeografskih sa stanovišta vidova itd.); drugo, u posleratnom periodu vojnopomorska nauka i ratna veština vrlo brzo su evoluirale. Evolucija je otežavala potpuniji i sigurniji odgovor na način upotrebe RM koji bi važio za duže vreme.

U naoružanje armija neverovatnom brzinom uvođena su nova, moderna oružja i oprema, što je zahtevalo izmenu koncepcija upotrebe oružanih snaga (OS), promene načela upotrebe jedinica vidova, rodova, službi, zatim promene u organizaciji, formaciji i komandovanju. Dok je, na primer, za uvođenje izolucene cevi i baruta u naoružanje armija trebalo 300 godina, za avijaciju i tenkove 20 godina, dotle je nuklearno oružje upotrebjeno u naoružanju nekih armija gotovo odmah po njegovom pronalasku i usavršavanju.

Konačno, prirodno je da se na problem upotrebe RM različito gleda u zemljama koje su manje ili više zavisne od mora, ekonomski i tehnički razvijene ili nerazvijene, velike ili male, itd. i da različito gledaju pripadnici OS, ekonomisti, političari, i dr.

Gledajući dijalektički moralo bi se zaključiti da će diskusija o upotrebi RM i ubuduće biti. To što o upotrebi dosada nisu bili potpuno isti zaključci i stavovi u raznim zemljama, pa i kod pojedinih autora unutar pojedinih zemalja, nije bitno uticalo na izgradnju i pripremu RM pojedinih zemalja za eventualni rat.

Naprotiv, zbog dobro poznatih prilika u posleratnom periodu (dugogodišnji hladni rat, permanentni lokalni ratovi, intervencije i previranja u raznim delovima sveta itd.), sve pomorske zemlje su, polazeći od svojih doktrina, koncepcija strategijske upotrebe OS, vojno-strategijske i političke situacije, sagledavajući svoje potrebe i ekonomske i naučno-tehničke mogućnosti, uporno izgrađivale svoju vojnopomorsku silu.

Mora se pri tom istaći da upotreba RM podrazumeva i tražiti takvo angažovanje i dejstvo operativno-taktičkih razmera njenih

snaga u ratu koje sigurno obezbeđuju i na kraju donose povoljan ishod rata na moru. Takvom upotrebom RM u oružanoj borbi u okviru ostalih OS znatno se doprinosi opštoj pobedi i dobijanju rata nad neprijateljem. Za takav udeo i doprinos u ratu RM se priprema i osposobljava u miru.¹

Evolucija stavova o upotrebi, nameni i zadacima RM. RM je kroz istoriju određivana različita uloga, namena i zadaci, zavisno od epohe društvenog razvoja, društvenog uređenja zemlje, karaktera rata i drugih uslova. Pored toga, na namenu i zadatke RM uticali su i sledeći faktori i pojave:

a) društveno-politički i ekonomski:

ratna doktrina zemlje;

zvanična gledanja društveno-političkog rukovodstva zemlje na more kao ekonomski i vojni fenomen;

ekonomska moć i tehnička razvijenost zemlje itd.

b) vojno-strategijski:

nivo vojne nauke i ratne veštine;

OS i njihovo mesto i uloga u životu i odbrani zemlje;

odnosi između vidova i ostalih celina OS;

procena eventualnog rata na moru;

procena pomorskog vojišta (ratišta);

procena najverovatnijeg i mogućih protivnika na moru;

procena ostalih faktora rata (savezništvo, civilni sektor itd.).

c) vojno-geografski i klimatski:

geografski položaj zemlje (odnos kopna i mora),

hidrografske uslovi na moru,

klimatski uslovi na moru koji su od značaja za razvoj pomorske privrede, trgovačke i ratne mornarice itd.

Koji su od pomenutih faktora i uslova imali većeg uticaja na kreiranje i određivanje uloge i zadataka pojedinih RM zavisilo je od konkretnih prilika i specifičnosti svake zemlje.

Sasvim je posebno pitanje u kojoj meri su i sa kakvom efikasnošću pojedine RM izvršavale svoje zadatke u ratu. Bilo je, na primer, slučajeva da neke RM nisu izvršile zadatke. Italijanska RM i pored brojnosti i dobrog kvaliteta svojih brodova imala je za sve vreme drugog svetskog rata podređenu ulogu u Sredozemnom moru. Baltička, Crnomorska i Flota Severnog mora uspešno su izvršile svoje zadatke u podršci primorskom krilu sovjetskih kopnenih snaga.

Nemačka RM je pored premoći antifašističke koalicije na moru uspešno izvršavala svoj zadatak u borbi protiv protivničkog pomorskog saobraćaja, sve dok nije znatno prevagnula materijalno-tehnička nadmoćnost saveznika na moru i u vazduhu, i dok nemačka KoV nije pretrpela teške poraze na istočnom frontu. Bivša jugoslovenska RM raspala se na samom početku rata, zajedno sa ostalim

---

¹ Kod pomorskih zemalja koje u velikoj meri zavise od mora (pomorski saobraćaj, trgovina, brodogradnja i druge grane privrede, zatim saveznici preko mora itd.), taj udeo i doprinos RM u ishodu rata može da bude veoma značajan, čak i odlučujući.

snagama bivše jugoslovenske vojske, a da njene pomorske snage nisu stigle ni da isplove iz svojih baza na ratne zadatke.

Već u drugom svetskom ratu desanti i dejstva pomorskih snaga (PS) dublje u kopnenu pozadinu protivnika (dejstva avijacije sa nosača aviona i dejstva brodske artiljerije) postali su češći i masovniji. U eventualnom ratu more će najverovatnije biti korišćeno i kao osnovica sa koje će se izvoditi složenija dejstva operacije i nuklearni udari strategijskog značaja osim za pomenute zadatke. Ono će služiti i kao manevarska prostorija na kojoj će deo OS nastojati da izbegne protivnički prvi nuklearni udar i sačuva ljudski i materijalno-tehnički potencijal. Konačno, u određenim uslovima more bi moglo biti osnovni izvor ekonomskih potreba zemlje u ratu (riba, ulje, so itd., zatim nafta, železo, sumpor, itd. na morskom dnu).

Sve do jitleandske bitke u prvom svetskom ratu (u drugom svetskom ratu izuzetak je bio samo sa pomorskom bitkom u zalivu Leuta na Pacifiku) smatralo se da je za postizanje ciljeva na moru osnovno obezbediti prevlast na moru generalnom bitkom ili blokadom. Ta prevlast manifestovala se u organizovanju i obavljanju vlastitog pomorskog saobraćaja i nesmetanoj plovidbi trgovačkih i ratnih brodova, manevru vlastitih PS, i izvođenju raznih združenih dejstava i operacija. S druge strane, ta prevlast trebalo je sve to da onemogući protivniku.

Već u drugom svetskom ratu, posebno od njegovog završetka, ova shvatanja evoluiraju, pa se smatra da je za postizanje ciljeva na moru dovoljno obezbediti i delimičnu prevlast (po mestu i vremenu). Danas se prevlast na moru postavlja u još osetljivijoj formi, jer se praktično ni sa koje strane i ni za koga ne može realizovati i obezbediti u punoj klasičnoj formi i obimu. Dakle, fizionomija savremenog rata na moru već je uticala na to da se na prevlast na moru gleda elastično, a ne dogmatski.

Poslednjih godina u vojnopomorskoj nauci i ratnoj veštini svakodnevno se događaju krupne promene, menjaju se shvatanja i stavovi o važnosti, ulozi i upotrebi RM u ratu. Osnovni faktori koji su doveli do revolucije u njima, a koji i danas diktiraju pravac daljeg razvoja RM i izmenu stavova o upotrebi njenih snaga u savremenom ratu, jesu:

naoružavanje ratnih brodova raketno-nuklearnim oružjem; uvođenjem u RM najmodernijih radio-elektronskih sredstava i uvođenjem nuklearne energije za pogon ratnih brodova.

Kao posledica ovako brzih i kvalitetnih promena u materijalno-tehničkoj bazi RM došle su nagle promene u njihovoj nameni, osnovnim zadacima, načinu vođenja oružane borbe na moru i operativno-taktičkoj upotrebi PS.²

---

² Materijalno-tehnička baza manjih RM menja se sporije, pa se namena i zadaci, i stavovi o načinu vođenja borbe na moru menjaju sporije. Ali, zato ove RM imaju naglašenu potrebu da stalno prate promene kod velikih RM, i da prilagođavaju svoje RM i taktiku njihovih snaga zahtevima savremenog rata na moru, koliko im to omogućavaju materijalno-tehničke, vojnostrategijske, političke i druge prilike.

Jedna od najočiglednijih i najvažnijih tendencija i karakteristika savremenih RM je proširenje broja zadataka. Ranije su se zadaci PS iscrpljivali uglavnom borbom sa njima sličnim snagama na moru radi postizanja operativnih i taktičkih ciljeva. Takvi zadaci su neposredno uslovljavali i zahtevali izgradnju armada bojnih brodova, nosača aviona, krstarica i drugih brodova kao i stvaranje mornaričkih oružja određene namene. Međutim, iskustva iz prošlosti, uključujući i drugi svetski rat, pokazuju da se uspešnim izvršenjem osnovnog zadatka na moru, mada se u znatnoj meri slabi protivnikova vojna moć, protivnik nije mogao lišiti sposobnosti da i dalje vodi oružanu borbu.

Poslednjih 10 do 15 godina kod velikih nuklearnih sila raketno-nuklearna moć sve više se koncentriše na ratnim brodovima (na površinskim brodovima i podmornicama), usled čega raste i uloga PS, odnosno RM u celini u odnosu na ostale vidove OS. U SAD se, na primer, preko jedne trećine nuklearnih sredstava strategijske namene nalazi u rukama RM, a slična preraspodela i koncentracija nuklearnog oružja žapaža se i u ostalim zemljama Zapada.

Zbog toga je, za razliku od nedavne prošlosti, u uslovima savremenog rata osnovni zadatak ratnih brodova osnovnih klasa kod RM velikih sila (SAD i SSSR) ne toliko borba protiv udarnih formacija protivničke flote, koliko uništenje važnih objekata na kopnu nuklearnim oružjem radi neposrednog postizanja strategijskih rezultata u ratu. Dakle, zadaci ovih RM proširili su se u najvećoj meri i na dejstva na kopnu, duboko u pozadini protivnika. U tu svrhu predviđa se upotreba raketa velikog dometa sa brodova i podmornica, te sredstva mornaričke avijacije velikog radijusa dejstva za tučenje ciljeva različitog karaktera i značaja na kopnu, u pozadini i na frontu protivnika, u okviru prvog nuklearnog udara, ili za vreme podrške operacija KoV.

RM koje ne poseduju raketno-nuklearno oružje nemaju ovakav zadatak i ne mogu da ga izvršavaju. Međutim, one imaju potrebu da pri izučavanju eventualnog rata na moru stalno imaju u vidu ovaj osnovni zadatak velikih RM pri planiranju upotrebe vlastitih PS i RM kao celine.

Pošto nikada ranije na brodovima nije bila koncentrisana takva udarna i razorna moć, pravovremeno i snažno dejstvo po protivničkoj floti ostalo je i dalje jedan od najvažnijih zadataka. Čak i neznačajno kvantitativno slabljenje protivničke flote naglo povećava mogućnosti vlastitoj floti da izvršava svoj osnovni zadatak i da uspešno vodi borbu na moru. Dejstvo po protivničkoj floti deli se na dva uža zadatka, i to: dejstvo po njegovim površinskim brodovima i po podmorničkim snagama.

Borba na moru nije se nikada iscrpljivala uništenjem glavnih snaga neprijateljske flote, već je obuhvatala i dejstva čiji je cilj narušavanje protivničke prevlasti na moru, narušavanje protivničkih i zaštita vlastitih pomorskih komunikacija. U nekim ratovima i periodima rata ova dejstva bila su dominantna u odnosu na ostale

zadatke flote, kao na primer u prvom i drugom svetskom ratu. Najverovatnije je da će ova dejstva imati i u eventualnom ratu određeno mesto i značaj.

O pomorskim prevoženjima u posleratnom periodu bilo je dosta diskusija, pa i neslaganja. Ipak se formira shvatanje da će ih u velikoj meri izvoditi sve pomorske zemlje u ratu bez obzira na nuklearnu opasnost. To tim pre što ostaje ekonomska zavisnost tih zemalja od mora. Potrebe za transportom u ratu naglo rastu, a pomorski transport je još uvek najjeftiniji i omogućuje brzo i masovno prevoženje ljudstva i materijala na različitim udaljenjima. Smatra se da će značaj pomorskih prevoženja rasti upravo sa trajanjem rata. Međutim, oblici i načini prevoženja biće drugačiji od onih koji su praktikovani u poslednjim ratovima. Verovatno će to biti manji konvoji, sastavljeni od brzih brodova. Poredak brodova biće rastresitiji, više će biti korišćene razne mere maskiranja i odbrane na maršu, u većoj meri će se koristiti podmornice za podvodni transport, itd.

Za opšti uspeh vrlo često će biti od značaja sadejstvo pomorskih snaga i snaga kopnene vojske i ratnog vazduhoplovstva u raznim vidovima, na zajedničkim ili bliskim pravcima dejstva. Aktivna podrška sa mora olakšaće trupama razvijanje i brzo nastupanje u napadnoj operaciji, odnosno dugotrajnu i upornu odbranu u odbrambenoj operaciji na primorskom frontu. Danas je ratovanje na moru samo deo dejstava koje PS mogu da ispolje.

Drugi deo su operacije i dejstva koje PS izvode prema i na kopnu, na manjoj ili većoj udaljenosti od mora.

S druge strane i snage KoV koje su ranije bile vezane za dejstva na kopnu, danas mogu uspešno da dejstvuju po PS protivnika na moru, bliže ili dalje od vlastite obale. Ta dejstva KoV može da ispolji raznim vrstama raketa, avijacijom u svom sastavu, sistemima izviđanja, javljanja i obaveštavanja koji se prostiru daleko preko i iznad mora, raketnim baterijama na obali u sistemu obalske odbrane, itd.

Prema tome, najkraći zaključak o vrstama dejstva, odnosno zadaci koji predstoje velikim RM i njihovim PS u savremenom ratu, mogli bi da budu sledeći:

- a) rušenje vojnih, privrednih i ostalih važnih objekata na protivničkoj teritoriji,
- b) uništenje udarnih snaga protivničke flote radi sprečavanja analognih dejstava po sopstvenoj teritoriji,
- c) zajednička dejstva sa KoV,
- b) prekidanje protivničkih pomorskih komunikacija,
- e) zaštita vlastitih pomorskih komunikacija, i
- f) pomorska prevoženja.

Treba naglasiti da je evolucija u vojnopomorskoj nauci i veštini (posebno u pomorskoj strategiji), dovela i do promene zadataka i revizije ranijih ocena o ulozi pojedinih rodova u RM, i pojedinih oružja i sredstava u okviru rodova.

Uloga pojedinih rodova, službi, vrsta brodova, oružja i sredstava RM je posebna tema i ona iziskuje posebno razmatranje. Kod raznih RM i vojnih autora o ovom problemu postoji niz suprotnih mišljenja i stavova, a mnoga pitanja — kao, na primer, da li je nuklearna podmornica postala vodeći ratni brod, kakva je perspektiva nosača aviona, da li predstoji iščezavanje klasične artiljerije na brodovima, kakva je perspektiva torpednog i minskog oružja u eventualnom ratu, kakva je mogućnost za konvojiranje i izvođenje desanata u savremenom ratu, i niz drugih — uvek su još predmet diskusija i rasprava.

Za razliku od velikih, kod malih RM ima daleko manje dvoumljenja oko vrednosti, odnosno prednosti ovog ili onog broda, oružja ili sredstva. One se, na primer, zadržavaju na manjim brzim brodovima, od razarača pa naniže (manje podmornice, topovnjače, torpedni čamci, raketni čamci, patrolni brodovi i čamci, minolovci, minopolagači i sl.), jer im finansijske mogućnosti, a i drugi razlozi, diktiraju da ne grade velike brodove. Isti je slučaj i sa naoružanjem i opremom.

Pojava novih oružja i borbenih sredstava dovela je takođe do promena stavova o nekim operativnim i taktičkim radnjama i merama, kao što su grupisanje snaga, baziranje, maskiranje, disperzija, konvojiranje, izviđanje, itd., i o ovim pitanjima postoji niz različitih suprotnih stavova i mišljenja.

Namena i zadaci nekih RM danas. Pogledajmo sada na nekoliko primera kako se evolucija u vojnopomorskoj nauci i ratnoj veštini odrazila u formulisanju namene i osnovnih zadataka pojedinih savremenih RM.

Osnovni zadatak Sovjetske RM u drugom svetskom ratu bio je — sadejstvo sa KoV na primorskom frontu, koji je bio realizovan sledećim dejstvima:

- zaštitom primorskog krila i bokova KoV na primorskom frontu;
- zaštitom obala;

- podrškom primorskog krila KoV u napadnim i odbrambenim operacijama;

- pomorskim desantima;

- blokiranjem neprijateljskih grupacija sa mora, i obezbeđenjem pregrupisanja jedinica KoV sa mora.

Drugostepeni zadatak Sovjetske RM bio je napad na neprijateljske pomorske komunikacije i odbrana vlastitih pomorskih komunikacija.

U godinama drugog svetskog rata, a naročito poslednjih godina, koncepcije upotrebe Sovjetske RM su u znatnoj meri evoluirale, i prema onome što se zna osnovni zadaci Sovjetske RM u eventualnom ratu bili bi:

- udari po objektima i nuklearnom potencijalu protivnika;

- borba protiv protivničke flote i drugih elemenata RM na otvorenom moru i bazama, i

narušavanje, odnosno uništavanje protivničkog pomorskog saobraćaja.

Drugostepeni zadaci bili bi:

zaštita sopstvenih pomorskih komunikacija, i sadejstvo sa KoV na primorskom frontu.

Dejstva na pomorskim ratištima (vojištima) usmerena na razbijanje grupacija protivničke RM, odnosno flote, narušavanje pomorskih komunikacija i zaštitu sopstvenih pomorskih komunikacija i sopstvene obale od nuklearnih udara sa mora, neki vojni teoretičari u SSSR smatraju samostalnim vidom strategijskih dejstava. Po njima, glavne zadatke i na pomorskim ratištima (vojištima) rešavaće raketno-nuklearno oružje strategijske namene, kome će sadejstvovati podmornice naoružane raketama i jedinice raketonosne mornaričke avijacije.

Prema strategijskim koncepcijama i osnovnoj zamisli vojno-političkog rukovodstva SAD, baziranim na danas važećoj doktrini „elastičnog odgovora”, osnovni (globalni) zadatak RM SAD, posebno njenih PS je — da zadrži protivnika na njegovoj obali i da mu spreči korišćenje prekomorskih komunikacija. Za to je prema američkim procenama i zaključcima neophodno:

zadobiti i održati opštu prevlast na moru;
kontrolisati glavna morska područja i pomorske komunikacije;
zauzeti i braniti isturene pomorske baze, i
pronaći i uništiti protivničke pomorske snage i onemogućiti im korišćenje pomorskih komunikacija.

Osnovni zadatak RM SAD je da zajedno sa ostalim delovima (vidovima) OS učestvuje u nanošenju udara nuklearnim i konvencionalnim oružjem po raketno-nuklearnim sredstvima i po ostalim ciljevima strategijskog i operativno-taktičkog značaja.

Sledeći, drugorazredni zadaci su:

dejstva snagama za intervenciju u onim područjima sveta koja su „od posebnog interesa za SAD”;

vođenje protivpodmorničke borbe;

izvođenje desantnih operacija (zajedno sa ostalim vidovima OS);

podrška primorskog krila KoV, i
logistička podrška.

Namena i zadaci RM Italije u najužoj su vezi sa strategijom NATO u južnoj Evropi i Sredozemlju. Njeni zadaci svrstani su u nacionalne i one zadatke koje joj nameće NATO. Zadaci u okviru NATO su:

učestvovanje u obezbeđenju i zaštiti američke Šeste flote u Sredozemnom moru;

obezbeđenje i odbrana otvorenih i dužobalnih pomorskih komunikacija i komunikacijskih zona u centralnom Mediteranu (vode oko Apeninskog poluotoka, uključujući i Jadransko more);

vođenje pomorsko-desantnih operacija i dejstava u Jadranskom moru;

podrška KoV na primorskom frontu, i izvođenje dejstava pomorskim diverzantima.

U sistemu komandovanja pomorskim snagama NATO u Sredozemlju, italijanska RM je dobila određene kompetencije i u odnosu na istočni i severoistočni deo Mediterana.

Kao nacionalni predviđaju se sledeći zadaci RM: učestvovanje sa RV i zemaljskim instalacijama PVO u odbrani nacionalne teritorije od napada iz vazduha;

zaštita obalskog pomorskog saobraćaja; izvođenje minskih i protivminskih operacija i dejstava duž plovnih ruta, na ulazima u luke, baze i na sidrištima.

Na osnovu napred iznetog može se zaključiti da je svaka od pomenutih zemalja odredila namenu i zadatke svojoj RM, polazeći od svoje ratne doktrine, vojno-političke i vojnostrategijske situacije, svojih obaveza, potreba i mogućnosti. Tako su, po pravilu, učinile i ostale zemlje koje ovde nisu pominjane.

*Neke specifičnosti upotrebe RM na malim, zatvorenim morima u savremenom ratu.*³ Da bismo lakše mogli doći do zaključka kakva je upotreba RM najcelishodnija na malim, zatvorenim morima u savremenom ratu, da pogledamo kakve su promene izvršene u materijalno-tehničkoj bazi RM, kakva je evolucija vojnopomorske nauke i ratne veštine i kako je to uticalo na upotrebu RM u svim njenim aspektima.

Činjenica je da su danas sva mora, polazeći od mogućnosti savremenih sredstava, postala mala i uska. Postali su uski čak i okeani sa širokim morskim prostranstvima, jer savremena raketna, avio i druga oružja i sistemi mogu da ih preleću, nakriljuju i da dejstvuju po objektima i snagama i na drugim susednim okeanima i kontinentima.

Na malim morima protivnici se direktnije i oštrije konfrontiraju zbog geografske blizine i malih udaljenosti koje ih razdvajaju. Iz toga proizilazi niz reperkusija na borbena dejstva PS, jedinica obalske odbrane i snaga KoV na primorskom frontu. Evo nekih karakteristika tih dejstava:

međuzavisnost dejstava na malim morima i njihovim susednim kopnima je jako izražena i razvijena zbog malih udaljenosti, relativno velikog radijusa dejstva brodova, avijacije i raketa, i velikog dometa oružja, sredstava izviđanja i osmatranja i druge tehnike;

taktičko iznenađenje je lakše postići, a učinci NHB-udara bili bi teži;

---

³ U nas su se poslednjih godina odomaćili termini „malo more“, „usko more“, „zatvoreno more“ i sl. i, u vezi s tim razvila se teorija o specifičnostima rata na takvom moru. Taj termin je prenet iz V. Britanije („narrow seas“), gde pod njim podrazumevaju uske morske vode, tesnace i morske kanale kao što je La-Manš. Kod drugih zemalja on se retko upotrebljava. Mislim da je taj termin danas prevaziđen i neadekvatan. Ovde ga upotrebljavam sasvim uslovno, podrazumevajući pod njim geografski ograničenu, manju morskou vojišnu prostoriju kao što je naše more.

problem koncentracije snaga i sredstava ne postavlja se u staroj, klasičnoj i oštroj formi, jer ta koncentracija za određena dejstva, odnosno operacije, na malom moru nije neophodna (nije čak ni poželjna zbog NHB opasnosti), s obzirom na veliki domet, brzinu i radijus dejstva raketa, brodova, aviona i drugih oružja i tehnike koja bi za ta dejstva bila upotrebljena;

maskiranje svih vrsta postaje izvanredno složeno i važno zbog raznih opasnosti iz vazduha, sa kopna, mora i iz morske dubine; jedinice, objekti i sredstva na moru, u vazduhu, pa i na kopnu, pod stalnom su kontrolom od strane protivničkih tehničkih i drugih sredstava i snaga izviđanja, identifikacije i obaveštavanja, stacioniranih na kopnu i brodovima;

manevar rutom je teško izvodljiv zato što ga je relativno lako zapaziti i otkriti;

problem baziranja brodova ostaje i dalje vrlo akutan i aktuelan zbog napred istaknute opasnosti iz vazduha i NHB-udara i opasnosti sa mora podvodnih diverzanata itd.;

isti je slučaj i sa disperzijom, jer i pored svih mera blagovremenog i rastresitog razmeštaja, maskiranja, ukopavanja itd., još uvek ostaju i mogu se naći rentabilni NHB-ciljevi;

mala mora su po pravilu plića, što daje posebnu karakteristiku minskim i protivminskim, i podmorničkim i protivpodmorničkim dejstvima u njima; poznato je da je minski rat lakši u plićim, a podmornički u dubljim morima; plića mora zahtevaju određene tipove mina i podmornica i omogućuju dosta efikasnu upotrebu nekontaktnih mina raznih vrsta;

u malim morima lakše je organizovati sistem obalske odbrane, obalske artiljerije i OSOJ; ako se ispred vlastite obale nalazi grupa ili niz otoka, manje ili više isturenih od obale prema otvorenom moru, to uveliko olakšava organizaciju pomenutih snaga i sistema odbrane.

Zalaženje krupnijih brodova, kao što su nosači aviona, nosači helikoptera i komandosa, krstarice, velike nuklearne podmornice, itd. u mala zatvorena mora je riskantno, jer se izlažu raznim opasnostima iz vazduha, sa mora, kopna i iz morske dubine. S druge strane, za rat u malim uskim morima nije neophodna avijacija sa nosača aviona, već sve zadatke na moru može uspešno da obavlja i avijacija koja je razmeštena na aerodromima, pod uslovom da je osposobljena i obučena za dejstva po ciljevima na moru.

Partizanska dejstva svih vrsta u malom moru su lakše izvodljiva i pored lakše i povećane kontrole koju neprijatelj može da ostvari na okupiranom području, akvatoriji i teritoriji. Dejstva su lakša zato što su za njih najpogodnija manja, lagana, plovna sredstva, koja su najčešće skromnih taktičkih i tehničkih osobina. Takvim sredstvima pogoduju mala mora, i male distance na morima, jer lakše mogu da stignu do rejona dejstva i brže i neprijetno da se iz njih povuku i udalje.

Pozadinsko i mornaričko-tehničko obezbeđenje javlja se u posebnom svetlu. Na jednoj strani zbog povećanih brzina, radijusa

dejstva i dometa izgleda lakše, a na drugoj, zbog napred pomenutih opasnosti iz vazduha, sa mora i kopna, postaje prvorazredni problem. Svi pozadinski i mornaričko-tehnički elementi i objekti mogu biti zahvaćeni, oštećeni, uništeni ili izbačeni iz stroja, a snabdevanje, remont, zbrinjavanje i drugo otežano, pa čak i onemogućeno. Zato pozadinsko i mornaričko-tehničko obezbeđenje traži kombinaciju klasičnih (baze na obali), sa pokretnim (plovni tren), i onim rešenjima koja za osnovicu uzimaju improvizaciju na neurednoj ili delimično uređenoj obali, sidrištima i malim lukama.

S obzirom na sve ove napred iznesene karakteristike dejstava na malim zatvorenim morima, nepodeljeno je mišljenje među pomorskim stručnjacima i autorima da su za rat na takvim morima najpogodniji mali, brzi, dobro naoružani i opremljeni brodovi, sa jakom udarnom i rušilačkom moći, kao što su veći moderni torpedni i raketni čamci, brze motorne topovnjače, manje podmornice itd., za ofanzivna dejstva, te razarači, minolovci, minopolagači, patrolni brodovi i čamci, itd., za dejstva u vlastitom obalnom moru. Svi ovi brodovi svrstavaju se u tzv. lake pomorske snage (LPS).

Namena i zadaci malih RM na malim zatvorenim morima u savremenom ratu. O nameni i zadacima malih RM u zatvorenim morima postoje iznijansirane razlike, koje se kreću u granicama logičnosti. U stvari, namena i zadaci tih RM određivana je u zavisnosti od faktora koji na nju utiču i o kojima je već bilo reči. Međutim, vredno je istaći nekoliko karakterističnih gledanja.

Prvo, to su različita gledišta RM na ofanzivnu ili defanzivnu upotrebu RM.

Bilo je i ima, na primer, mišljenja da bi dejstva male RM, odnosno njenih PS trebalo da budu „obalska”, da se izvode prvenstveno u blizini vlastite obale i u vlastitom moru. Po ovim gledištima more predstavlja pretpolje odbrane zemlje sa pravca mora, pa bi odbranu trebalo organizovati i pružiti na obali i neposredno ispred nje. Tako bi, smatraju zagovornici ovih gledanja, dejstva RM bila defanzivna, najuže povezana sa dejstvima KoV na primorskom frontu.

Ovakva gledišta zanemaruju udarnu moć i operativno-taktičke mogućnosti PS i značajan doprinos koji može da pruži KoV dejstvujući u obalnom i na otvorenom moru (pa i bliže protivničkim obalama i komunikacijama ukoliko to situacija na pomorskom vojištu dozvoli). Ona zanemaruju pouke iz prošlih ratova da se borba za zaštitu vlastite obale može i treba da vodi na bližim prilazima vlastitoj obali i dalje od obale, na otvorenom moru. Ovakva gledanja najčešće imaju korena u slaboj materijalno-tehničkoj bazi malih RM i shvatanja da se takvim flotnim snagama ne može efikasno dejstvovati daleko od obale, na otvorenom moru.

Drugo gledište koje je suprotno prednjem favorizuje ofanzivna dejstva PS na otvorenom moru. Po njemu, dejstva PS trebalo bi da se odvijaju u rejonima što udaljenijim od vlastite obale i ne bi trebalo da imaju čvršće veze sa dejstvima jedinica KoV na pri-

morskom frontu. Odbrana obalnog pojasa (obale i obalnog mora) bila bi stvar vlastite KoV i drugih snaga.

Ovakva gledanja potiču i produkt su kopiranja uloge i zadatka nekih velikih pomorskih sila koje imaju jake PS, koje prilikom dejstava nemaju veze sa obalom i njenom odbranom, izuzev u pozadinskom i mornaričko-tehničkom smislu (baziranje, popuna, remont, odmor ljudstva i sl.). Međutim, zagovornici takvih shvatanja predviđaju da velike RM imaju, osim pomenutih PS, i posebne mornaričke snage za kontrolu i odbranu obale i obalnog mora.

U traženju ravnoteže između upotrebe PS u obalnom ili na otvorenom moru verovatno je najbolje ono rešenje koje tu upotrebu predviđa na otvorenom kao i u obalnom moru, dakle svuda gde je protivnik i gde ispoljava svoja dejstva, bez bojazni da će zbog toga PS biti okvalifikovane kao suvišno i rizično ofanzivne, ili zabrinjavajuće defanzivne. Na ovu „ravnotežu” presudnu ulogu imaju kvantitet i kvalitet PS koje su u mogućnosti da izvode dejstva i udare po protivniku bliže ili dalje od vlastite operacijske osnovice, odnosno baza i obale.

Aktivnost i ofanzivnost se može ispoljiti svuda, u obalnom i na otvorenom moru, pod uslovom da se bitka (boj) nameće i traži i da se u njoj ima inicijativa. Ako toga nema, PS ma gde se nalazile, boravile i kretale, makar po karakteru i taktičko-tehničkim osobinama bile ofanzivne snage prvog ešelona, faktički su defanzivne i neaktivne.

Drugi problem oko koga je dolazilo do razmimoilaženja zemalja je način odbrane morske obale i organizacija snaga koje to treba da učine. Naime, pojavljivala su se suprotna mišljenja oko pitanja — ko je ta snaga i vojna organizacija koja treba da brani i odbrani morsku obalu? Da li je to RM, KoV, ili neke druge snage? Ako se tome doda da kod nekih RM teorijski nije raščišćeno šta je zapravo obala, odnosno šta se u teritorijalnom smislu podrazumeva pod terminom morska obala, onda se dosta lako može shvatiti pojava raznih dilema, razilaženja i nejasnoća u tretiranju pomenute problematike. Pri tome se dolazilo do isključivosti koja nikada nije mogla da bude baza za sigurno rešenje ovog problema.

Sva ova i slična gledišta su, po mom mišljenju, defektna, jer prenebregavaju nekoliko osnovnih činjenica. Zaštita zemlje sa pravca mora i odbrana morske obale je nacionalni zadatak OS. Taj zadatak može biti poveren RM ili KoV, ili jednovremeno jednom i drugom vidu. U drugom slučaju tačno se precizira vid koji je nosilac odbrane i vid koji je obavezan da sadejstvuje u odbrani.

Verovatno da najbolje postupaju one zemlje koje rešenje problema odbrane morske obale traže i nalaze u čvrstom sadejstvu RM i KoV, pri čemu se jasno preciziraju obaveze, odnosno zadaci svih snaga oba vida OS na svim „pojasima” odbrane (na primorskom frontu, obali, obalnom i otvorenom moru) i u svim etapama (fazama) rata. Karakter savremenog rata zahteva usku saradnju i sadejstvo između svih vidova OS, rodova, službi, oružja, tehničkih sredstava, jedinica, delova jedinica, grupa pa čak i pojedinih bo-

raca. Ovaj zahtev posebno oštro se postavlja kod manjih zemalja i manjih OS. Sigurno je da su forme združivanja, komandovanja, pomoći, organizacija zajedničkih dejstava itd., stvar konkretne situacije, zadataka, snaga, teritorije i trenutaka.

Male RM u malim zatvorenim morima nemaju puno izbora u odnosu na zadatke koje treba da izvršavaju u ratu. Njihova dejstva su u najužoj vezi sa operacijama i dejstvima KoV, nosiocem napadnih i odbrambenih operacija na primorskom frontu. Drugim rečima, bez obzira gde izvode dejstva, bliže ili dalje od obale, u vlastitom ili na otvorenom moru, njihove PS dejstvuju direktno ili indirektno za potrebe KoV na primorskom frontu, što im nalaže najužu koordinaciju dejstva, planove sadejstva, pomoć, itd.

Na osnovu svega napred iznetog zadaci malih RM u malim zatvorenim morima mogli bi biti:

a) da u zajednici sa KoV i uz podršku RV brane i obezbeđuju obalu od napada sa mora;

b) da za podršku RV brane pomorske komunikacije;

c) da samostalno, i u sadejstvu sa RV dejstvuju po protivničkim obalama;

d) da dejstvuju po protivničkim pomorskim komunikacijama;

e) da pruže direktnu podršku KoV na primorskom frontu u odbrambenim i napadnim operacijama (zaštitom boka ili krila kopnenog fronta sa mora, učešćem u desantima sa KoV, prevoženjem morem za potrebe jedinica KoV na primorskom frontu, itd.),

f) da organizuju i vode partizanski rat na okupiranom obalnom području i u pozadini primorskog fronta.

Na kome od napred iznetih zadataka, odnosno dejstava bi bilo težište dejstava RM, zavisilo bi od konkretne situacije, etape (faze) rata, zamisli komandovanja i mnogih drugih faktora i okolnosti.

Zadaci naše RM izvire iz osnovnih zadataka celokupnih OS i ostalih faktora narodne odbrane u eventualnom ratu. Već je rečeno koji sve faktori mogu i najčešće utiču na namenu i zadatke svake RM. Osim njih ima još nekoliko specifičnih faktora i okolnosti koji na određen način utiču na namenu i zadatke naše RM.

Naša zemlja u slučaju eventualnog rata vodila bi pravedan odbrambeni rat. U sklopu takvog rata RM bi bila upotrebljena kao oružana sila na moru i jadranskoj obali, da sa pravca mora, obezbedi zemlju i maksimalno doprinese postizanju stratezijskih ciljeva PS i rata u celini.

Bez obzira na dimenzije i karakter rata (lokalni ili opšti raketo-nuklearni) zadaci naše RM ostaju u oba slučaja u osnovi isti. Veća mogućnost lokalnog rata samo još više potencira nužnost jake mirnodopske RM i njenih PS, nužnost visokog stepena borbene gotovosti i spremnosti jedinica, savremenu opremljenost, obučanost i uvežbanost jedinica i komandi, potrebu svakodnevnog preduzimanja svih mera radi smanjenja mogućnosti operativnog i taktičkog iznenađenja i visok stepen moralno-političkog jedinstva celokupnog sastava RM.

Kapetan fregate
Ljubiša M. MIHAJLOVIĆ

AKTUELNI PROBLEMI DEJSTVA U PRIOBALNIM ZONAMA

Pomorskodesantne operacije imale su značajnu ulogu u prošlom ratu. Međutim, u posleratnoj vojnoj literaturi koja odražava iskustva tog rata ili dočarava viziju budućeg, nije dato dovoljno značaja ovoj vrsti borbenih dejstava. Naime, veliki broj vojnih teoretičara, fasciniran snagom nuklearnog i raketnog naoružanja, verovao je da će se pomoću njega voditi pa i rešiti budući rat, a da će klasično naoružanje imati sporednu ulogu i neće bitno uticati na tok rata. Postojale su i tendencije da se na bazi ovakvih teorija izgrade i ratne doktrine pojedinih armija. Međutim, što je više dolazilo do ravnoteže u termonuklearnom i raketnom naoružanju i što su se brže razvijala protivraketna borbena sredstva, ekstremne teorije su gubile značaj i protagonisti termonuklearnog rata počeli su da postaju umereniji:

Danas prevladava mišljenje da će se i budući rat voditi ujedinjenim naporima svih vidova i rodova oružanih snaga, a da težište borbenih dejstava može da prelazi povremeno sa jednoga vida ili roda na drugi. Konceptcija brzog prerastanja oružanih sukoba u važnijim strategijsko-političkim područjima u integralni termonuklearni rat može se smatrati prevaziđenom, i strategija „posrednog nastupanja” dobija sve veći značaj.

Lokalni ratovi čak i većih razmera postaju stvarnost. Agresivne aspiracije rešavaju se munjevitim i iznenadnim udarima po uzoru na tzv. „Dajanovu rundu” koja se sve više ističe kao formula savremenog „blickriga”. Raketno i orbitalno termonuklearno oružje integriralo je našu planetu u jedinstveno ratište, a treba očekivati da će se ta integracija proširiti i na neke najbliže planete. U svetlu takvog stanja koje će se karakterisati opasnošću od uzajamnog uništenja antagonističkih sila, uz jačanje protivraketne i protivorbitne odbrane mogu se voditi lokalni ratovi manjih i širih razmera uz eventualnu upotrebu i taktičkog nuklearnog i hemijsko-biološkog oružja. Zaraćene strane će verovatno i dalje neprestano držati prst na obaraču „super oružja” za vođenje integralnog rata, ali prvenstveno da bi na vreme odgovorile na iznenadni udar protivnika i sa ubeđenjem da je besmisleno otpočeti takav rat. Takvo stanje komplikuje pripreme za rat. Znači, treba biti sposoban za vođenje rata konvencionalnim oružjem, a istovremeno spreman da se svakog momenta pređe na uslove termonuklearnog i hemijsko-biološkog rata. Savremeni bog Mars u jednoj ruci drži raketu sa nuklearnom bojnou glavom, a bori se mačem.

Na bazi ovakvih pogleda na budući rat biće razmotrena i dejstva u priobalnoj zoni. S obzirom na to što ogromnu većinu naše planete čine vođena prostranstva, postaje jasno da će mora i okeani imati veliki značaj u budućem ratu, mnogo veći nego ranije. Morski putevi će i dalje ostati osnovne snabdevačke arterije velikih armija koje budu ratovala na drugim kontinentima. U tom pogledu avijacija će pripadati pomoćna uloga. Velike flote sa plovećim aerodromima predstavljaju snažnu manevarsku snagu za prenošenje težišta u operativno-strategijskim razmerama.

Na kojim principima treba da se zasniva savremena protivdesantna odbrana? Staro pravilo da se neprijatelj tuče što je dalje od sopstvenih granica i obala nije izgubilo važnost. Da bi se ostvarilo treba imati snažnu flotu, sposobnu da vodi bitku na otvorenom moru, avijaciju i rakete „zemlja-more“ velikog dometa. Ko ne raspolaže ovom vrstom naoružanja u dovoljnoj meri, težište dejstva mora preneti na sopstvenu akvatoriju i obalni rub, veće angažovanje obalske artiljerije i kopnenih snaga i tesno sadejstvo pomorskih jedinica i avijacije. I kod ovakve koncepcije protivdesantne odbrane, uloga pojedinih vidova i rodova može da se menja, a težište dejstva da prelazi sa jednih na druge. U daljem izlaganju biće posebno razmatrana uloga svakog osnovnog vida i roda u protivdesantnoj odbrani.

ULOGA VIDOVA I RODOVA U ODBRANI PRIOBALNIH ZONA

Počecemo sa obalskom artiljerijom kao vatrenom okosnicom u izvođenju ovih dejstava. Obalska artiljerija začela se od tvrđavske, a ova se opet pojavila pre zemaljske artiljerije. Međutim, posle drugog svetskog rata, u zemljama Zapada preovladalo je mišljenje da je ova artiljerija izgubila značaj. Ovakvo mišljenje o ulozi obalske artiljerije u savremenom ratovanju oformilo se na bazi novih koncepcija o vođenju rata uopšte i nekih primera upotrebe ove artiljerije u drugom svetskom ratu. U velikim pomorskodesantnim operacijama iz drugog svetskog rata ona nije zabeležila značajnije rezultate. U drugom svetskom ratu zauzeta je Sicilija, stvoreni su mostobranci kod Salerna i Ancija, iskrčalo se u Normandiju i probijen je nemački „Atlantski bedem“. Ni u jednoj od ovih, najvećih u istoriji ratova, pomorskodesantnih operacija nije zabaležena neka značajnija epizoda u kojoj je obalska artiljerija došla do većeg izražaja. Podvrgnute snažnim napadima avijacije i vatri brodske artiljerije, nemačke baterije na „Atlantskom bedemu“ brzo su učukane.

Ako obalska artiljerija nije mogla doći do izražaja u drugom svetskom ratu i pri ondašnjem tehničkom nivou naoružanja, logično je zaključivati da će u eri nuklearnog oružja, raketa i helikoptera, imati još manje šansi da se afirmišu i rehabilituju. Tako je došlo do stagnacije i propadanja obalske artiljerije klasičnog tipa. Pojedine države adaptirale su baterije protivavionske i poljske artiljerije za gađanje ciljeva na vodi. Većina uništenih obalskih bate-

rija, stacionarnog tipa, nije obnavljana, a velike primorske zemlje nisu više gradile utvrđenja za nove baterije. Ali, ako se kritički analizira celokupan sistem odbrane primorskih zona u drugom svetskom ratu, doći će se do zaključka da ni ostala borbena sredstva nisu došla do naročitog izražaja. Ceo taj sistem imao je niz slabosti: slabe pomorske snage, nedovoljne snage i sredstva za odbranu obalnog ruba, male i nedovoljno pokretljive rezerve, slabu avijaciju i pav-zaštitu. Sve to dovodi u pitanje i vrednost tih iskustava, bar što se tiče uloge obalske artiljerije.

Vojno-politička situacija u kojoj su se našle zemlje Zapada posle drugog svetskog rata pogodovala je razvoju tendencije zapostavljanja obalske artiljerije. Naime, prema svim strategijskim koncepcijama zapadne vojne alijanse, ne predviđa se invazija s mora, pošto se smatra da budući neprijatelji nisu u stanju da preduzimaju pomorskodesantne operacije većih razmera.

Međutim, u armijama istočne Evrope, a i nekim armijama Azije (Kine, Koreje, Vijetnama), predviđa se veće učešće artiljerije u odbrani morske obale i obalskoj artiljeriji se daje odgovarajući značaj. U ovim armijama obalska artiljerija je reorganizovana. Dobrim delom je napušten klasični sistem grupisanja obalskih baterija po utvrđenim odsecima, sa oruđima u objektima stalne fortifikacije, i prešlo se na formacije pokretnih artiljerijskih jedinica — baterija diviziona i pukova. Ta artiljerija je naoružana adaptiranim i novim oruđima 85, 100, 122, 130 i 152 mm. Pored ovih uvedena su u naoružanje oruđa većih kalibara, velikih početnih brzina i većih brzina gađanja i dometa. Te jedinice su opremljene priborima za otkrivanje ciljeva, brzo računanje elemenata i gađanje. U sastav jedinica obalske artiljerije uvedeni su osmatrački i nišanski radari, elektronski računari, savremeni daljinomeri i ostala oprema. U objektima koji se ne mogu koristiti u druge svrhe zadržane su neke baterije stacionarnog tipa. To su baterije za odbranu luka i zaliva čiji su zakloni izrađeni duboko pod zemljom. U sastav pokretnih jedinica uključene su i vođene rakete sa dometom od 100 km. Neki tipovi ovih raketa mogu imati i nuklearne bojne glave.

Dakle, nije reč o tome da je obalska artiljerija izgubila važnost, već o različitim gledanjima na značaj odbrane primorskih zona u celini. Ukoliko se ne očekuje invazija neprijatelja s mora, nije potrebna jača obalska artiljerija, a za odbranu luka i drugog od napada s mora mogu se koristiti i laka pav-oruđa, pošto će se raditi prvenstveno o manjim diverzantskim desantima. Ali, ako treba braniti obalu od jakih pomorskih desanata, jaka obalska artiljerija je neophodna, jer je istovremeno pouzdano i ekonomično borbeno sredstvo.

Čim se može zameniti obalska artiljerija? Ona se može nadoknaditi brodom artiljerijom, avijacijom, zemaljskom i protivavionskom artiljerijom. Ako bi se nadoknađivala brodom artiljerijom, treba imati teže brodove kao što su razarači i krstarice sa oruđima odgovarajućih kalibara i dometa. Ovakva nadoknada je vrlo neekonomična jer su brodovi skupi. Sem toga, teške plovne

jedinice nisu pogodne za odbranu priobalskih zona i vatra brodske manje je efikasna od vatre obalske artiljerije. Obalske baterije su preciznije i isti zadatak izvršavaju sa manje municije i za kraće vreme.

Prema iskustvima iz drugog svetskog rata, za uništenje jednog razarača, obalskoj bateriji je potrebno (4 oruđa) oko 7 minuta i 200—220 granata, a razaraču da bi uništio utvrđenu obalsku bateriju od 4 oruđa sličnih osobina kakve imaju i njegova oruđa, potrebno je 25 minuta i 700—750 granata. Pomorske snage u celini imaju značajnu ulogu u odbrani priobalnih zona, ali njima se treba koristiti tako da im osobine dođu do najvećeg izražaja i ne sputavati ih onim zadacima koji se mogu izvršiti jednostavnijim i jeftinijim borbenim sredstvima. Pomorske snage, ako raspolažu takvim mogućnostima, treba da, uz sadejstvo i podršku avijacije, prve uhvate borbeni kontakt sa neprijateljem još na otvorenom moru, da rastroje njegov marševski i borbeni poredak, uspore i kontrolišu kretanje i da mu nanesu što veće gubitke.

Nadoknada obalske artiljerije avijacijom nije ekonomična, jer je avijacija mnogo skuplje sredstvo. Sem toga, za gađanje ciljeva u dometu vatre obalske artiljerije, vatra avijacije je manje efikasna, i to zbog manje verovatnoće pogađanja i jake pav-zaštite brodova sopstvenim naoružanjem. Ako usledi iznenadni napad (kada se radi o minutama) neprijateljskih brodova, avijacija ne može da brzo interveniše, a za kontinuelno dejstvo potreban je veliki broj aviona i relativno mala udaljenost aerodroma od morske obale. Uloga avijacije u dejstvima ove vrste je, inače, vrlo značajna. Ona ima najbolje uslove da prva uspostavi vizuelne i borbene kontakte sa napadačem, da doprinese bržem otkrivanju njegovih namera u operativno-taktičkim okvirima i obezbedi ostalim snagama pravovremen razvoj za borbu. Snažna avijacija može da vodi samostalnu borbu sa neprijateljem na otvorenom moru.

Protivavionska oruđa većeg kalibra uspešno se mogu koristiti u odbrani obale, ako se imaju u vidu samo mogućnosti gađanja. Ali, vrlo je teško pav-baterije postaviti tako da sa istih položaja vrše pav-zaštitu i vode borbu protiv brodova. Sem toga, radi se i o različitim sistemima osmatranja i javljanja, različitoj tehnici gađanja i upravljanja vatrom. Protivavionska baterija može da se adaptira u obalsku, ali tada nije u stanju da se bori protiv aviona. Protivavionska artiljerija velikog kalibra izgubila je raniji značaj i uglavnom je povučena iz naoružanja. Malokalibarska pav-oruđa nisu dovoljno efikasna u borbi protiv plovnih jedinica.

Kako stoje stvari sa zemaljskom artiljerijom? Jedinice ove artiljerije mogu se koristiti za gađanje ciljeva na vodi, ali ne svih. Za odgovarajuće naoružanje zemaljske artiljerije biraju se i odgovarajući ciljevi. Brze plovne jedinice treba gađati oruđima velikih početnih brzina i brzina gađanja, a desantni čamci i brodovi mogu se gađati haubicama i minobacačima. Ciljevi koji sporo plove mogu se gađati bez posebne obuke i pribora. Borba se vodi stvaranjem zaprečnih vatri ili gađanjem određene vodene prostorije (stva-

ranjem „tepiha“). Međutim, borba protiv brodova koji raspolažu jačim naoružanjem i većim manevarskim sposobnostima može se voditi samo odgovarajućim oruđima zemaljske artiljerije i to uz dopunsku obuku jedinica i primenu odgovarajućih pribora. Dakle, nedostatak obalske artiljerije moguće je nadoknaditi većim angažovanjem jedinica zemaljske artiljerije, specijalno opremljene za ove zadatke (radarima, računarima). Takođe je važno da ove jedinice budu i specijalno obučene. Znači, treba odbaciti shvatanje da svaka jedinica zemaljske artiljerije može zameniti obalsku. To bi bila zabluda i uprošćavanje problema.

Iz izloženog proizilazi zaključak da zemlja koja se orijentiše na upornu odbranu priobalne zone i obalskog ruba treba da ima obalsku artiljeriju, odnosno oruđa takvih taktičko-tehničkih karakteristika koja su sposobna da vode borbu protiv savremenih brodova i budu tako organizovana i grupisana, da bi se mogla dugo i efikasno suprotstaviti napadaču dok je na vodi. Međutim, ne radi se više o specijalnoj obalskoj artiljeriji čija su oruđa konstruktivno (isključivo) predodređena da vode borbu protiv brodova. Za ove svrhe mogu se koristiti razna adaptirana oruđa zemaljske, protivavionske i brodske artiljerije odgovarajućih karakteristika. Pešadija i tenkovi, s obzirom na mali domet svog naoružanja, učestvovala u bliskoj odbrani obalnog ruba ostrva i kopna, štiti inženjerske prepreke i sprečavati iskrčavanje. Njihov je glavni zadatak da sprečavaju širenje neprijatelja koji se iskrcao na obalni rub i da konačno likvidiraju stvorene mostobrane.

KAKO BRANITI PRIOBALNU ZONU?

Kada se razmatra ovo pitanje često se ističe da su dosadašnji pomorski desanti uspevali i nije bilo slučaja da je pokušaj iskrčavanja desanta onemogućen dok su neprijateljske snage bile na vodi. Branilac je teško uspevao da likvidira stvorene mostobrane. Kada je napadač uspeo da stvori mostobran, uporno ga je držao, zatim proširio i s njega nastavljao kopnene operacije. Međutim, miriti se s tim da napadač može uvek, kada zaželi, da stvori mostobran, isto je što i miriti se s mišljenjem da se jednom stvoreni mostobran ne može likvidirati. Priznavanjem ovakve mogućnosti dolazi se do apsurdnog zaključka da svaka operacija koja otpočne pomorskim desantom mora da uspe. Očigledno je da se ne sme kruto držati nekih istorijskih analogija i fatalistički verovati da svaki pomorski desant obavezno mora da uspe. Da bi se shvatilo zašto su sve velike pomorskodesantne operacije u drugom svetskom ratu uspele, treba objasniti i uslove u kojima su izvedene, a to već ne spada u domen ove teme. Međutim, isto tako se ne treba zanositi iluzijama da je lako likvidirati stvorene mostobrane. Dobro izveden i snažno podržan pomorski desant nije lako likvidirati, a to se ne može učiniti brzo, što u današnje vreme, kada sve više dolazi do izražaja strategija „posrednog nastupanja“ i politika „svršenog čina“, može da bude vrlo opasno.

Karakteristika doba u kome živimo je u tome što mnoge zemlje raspoložu snažnim mirnodopskim armijama koje su u stanju da za vrlo kratko vreme, bez ikakvih posebnih i dužih priprema koje bi se mogle blagovremeno otkriti, pređu u napad. Iznenadan napad može da otpočne avijacijom, kopnenim snagama, vazдушnim i pomorskim desantima. Čitave brigade, pa i divizije, mogu da se prebace za 5—9 časova preko pojedinih mora na potrebne pravce. To vreme je suviše kratko da bi se manevrom snagama iz dubine neprijatelj mogao osujetiti. Treba takođe imati u vidu činjenicu da snage koje mogu da počnu agresiju, računaju sa svojom prevlasti na moru i u vazduhu. Ova dva faktora im omogućavaju preduzimanje iznenadnih pomorskodesantnih operacija i stvaranje većeg broja manjih mostobrana. Jakom podrškom brodske artiljerije i avijacijom, koja prvenstveno ima zadatak da parališe braniočeve rezerve i spreči im manevar, napadač će brzo utvrditi zauzeti mostobran, što može često da bude i cilj agresije. Ovakav metod odgovara duhu politike „svršenog člana” i strategijskoj koncepciji „posrednog nastupanja”. Sa takvih mostobrana agresor može da traži pregovore i farisejski nudi mir za „časno” rešavanje konflikta.

Rat u Koreji je pokazao da odbrana mostobrana u uslovima prevlasti u vazduhu i jake podrške brodske artiljerije može da bude vrlo uporna i efikasna. To je pokazao fusanski mostobran na kome su se slomili mnogobrojni napadi snaga Severne Koreje. Odbrana u ovakvim uslovima ima sledeće prednosti: mogućna je velika koncentracija naoružanja i velika gustina vatre; mogućan je brz manevar snagama i sredstvima i pravovremeno prenošenje težišta odbrane, mogućna su obimna zaprečavanja; lakše je obezbediti neprekidno i efikasno snabdevanje; moguće je brzo i lako evakuisati ranjenike, i na kraju, na ovako malom prostoru ne mogu se organizovati partizanska dejstva, pa agresor može da osigura sebi čistu pozadinu, što je za njega veoma značajno.

Ako se ovo ima u vidu, ne treba se zanositi iluzijama da je ovakve mostobrane (deo zauzete državne teritorije) lako likvidirati. Potcenjivati moral trupa potencijalnog neprijatelja vrlo je opasno, a naročito ako je on u ofanzivi i inicijator oružanog sukoba.

Prema tome, imajući u vidu konkretnu vojno-političku situaciju u svetu, strategija primorskih miroljubivih, a u prvom redu nesvrstanih zemalja, mora biti sračunata na upornu odbranu svake stope zemlje u prigraničnim zonama, a naročito na primorskim frontovima koji mogu biti izloženi iznenadnim udarima mornarice, avijacije, pomorskih i vazдушnih desanata.

ZA POKRETNU ILI STACIONARNU OBALSKU ARTILJERIJU

Posebno treba razmotriti odnos pokretnih i stacionarnih baterija obalske artiljerije, odnosno opravdanost koncepcije nekih primorskih zemalja da se savremena obalska artiljerija učini pokretnom. Osnovna slabost stacionarnih obalskih baterija je u tome što se sa njima ne može manevrovati pokretom, a time i prenositi težišta borbe. Zbog toga napadač može da manevruje brodovima i

da ih u toku desanta drži van zone dejstva obalske artiljerije. Sem toga, položaji stacionarnih baterija ne mogu se čuvati u tajnosti i neprijatelj je u stanju da pravovremeno preduzme odgovarajuće mere da ih otkrije, neutrališe ili uništi.

Ako se ima u vidu da potencijalni neprijatelj neće stvarati mostobrane samo na pravcima koji omogućavaju širenje u dubinu državne teritorije, već je moguće, pa čak i verovatnije, da će stvarati manje mostobrane koje će širiti samo koliko je potrebno da se zadovolje njegove teritorijalne aspiracije (operativno-taktički zadaci), uloga stacionarnih baterija još više opada. One obično zatvaraju određene operacijske pravce, a u lokalnom ratu sa ograničenim ciljem ti se pravci mogu izmanevrovati.

Pokretne jedinice obalske artiljerije (baterije, divizioni) mogu izvoditi velike manevre pokretom. Sem toga, stvaraju se povoljniji uslovi za brz prelazak u napad na tek stvorene mostobrane. S obzirom na to što se iskrcavanje neće sprečiti nagomilavanjem žive sile, već sasređivanjem snažne vatre, pokretna obalska artiljerija će u uslovima inferiornosti u vazduhu, pa čak i ravnoteže, predstavljati jedan od odlučujućih faktora u borbi protiv neprijatelja dok je još na vodi. Pokretne jedinice obalske artiljerije su žilavije u borbi samim tim što neprijatelj ne zna njihov početni raspored, a u toku borbe, su u stanju da se izvuku ispod ubitačne vatre. Znači, perspektiva je u pretvaranju stacionarnih obalskih baterija u pokretne, a stacionarne baterije se mogu zadržati samo kada se ne mogu koristiti pokretne.

Najvažnije je osujetiti neprijatelja da postigne iznenađenje, zatim uspostaviti i ostati neprekidno s njim u borbenom dodiru, težeći da se dovede u nepovoljniji položaj u odnosu na sopstvena borbena sredstva. Procenom napadačevih početnih dejstava utvrđuju se njegove namere i preduzima manevar snagama i sredstvima radi postavljanja trupa u najpovoljniji položaj za pružanje odlučujućeg otpora. Na mestima gde neprijatelj uspe da se uhvati obale treba sasrediti vatru artiljerije svih vrsta i usmeriti protivnapade oklopnih jedinica da bi se njegove snage bacile u vodu pre nego što ovladaju linijom mostobrana.

U odbrani primorskih zona koja imaju razučenu obalu i nedovoljno komunikativan priobalni pojas, veliku ulogu mogu imati helikopterski desanti. Naoružani bestrzajnim oruđima 82 i 105 mm, i pt-raketama prenosnog tipa, oni mogu da služe kao manevarska vatrena snaga kojom se ostvaruje težište odbrane. Ovako naoružani, helikopterski desanti su naročito efikasni u borbi protiv amfibijskih oklopnih sredstava napadača. Za odbranu ovakve priobalne zone treba imati i odgovarajuće pešadijske i združene jedinice KoV, osposobljene za pomorske desante, radi prenošenja težišta odbrane, u prvom redu na ostrva.

ORGANIZACIJA SISTEMA VATRE

Sistem vatre u odbrani primorskih zona treba da je što dublji, a najbolje je ako su njime obuhvaćene i ukrcne luke napadača. Na krajnjoj granici vatrene zone dejstvuje se raketama, avijaci-

jom, podmornicama i pomorskim diverzantima. S obzirom na to što u savremenim uslovima agresija može da otpočne mirnodopskim snagama i bez posebnih priprema (teško je otkriti početak agresije), može biti opasno i politički neopravdano preduzimati nekakve „preventivne udare” raketama i avijacijom po ukrcnim lukama neprijatelja. Otuda je opravdano otpočeti protivdejstva kada postane očigledno da je agresija otpočela, bilo time što je agresor preduzeo napade iz vazduha, ili što se jakim flotnim snagama naglo približava sopstvenim teritorijalnim vodama. Može se smatrati zadovoljavajućim ako se obezbedi da krajnja granica vatrene zone kopnenih snaga bude udaljena od obale na oko 100 km. Ovo bi, u stvari, bila zona za rakete „zemlja-more”, balističke rakete i sva ostala oruđa koja se angažuju u odbrani obale. Preko ove granice može da dejstvuje avijacija, a u izvesnim slučajevima i brodska artiljerija. Opšta vatrene zone u odbrani obale stepenuje se po dubini na sledeći način:

a) Na udaljenju od 30 do 100 km od obale organizuje se vatra raketama „zemlja-more”. U ovom vatrenom pojasu planira se dejstvo pokretnih jedinica vođenih raketa „zemlja-more” koje su u nekim armijama uključene u sastav obalske artiljerije. Ove rakete, pored klasičnih, mogu da imaju hemijske i nuklearne bojne glave jačine do 100 KT. One su efikasne protiv brodova svih vrsta. Ti raketni sistemi imaju sopstvena sredstva osmatranja i javljanja, kao i sistem vođenja. Njihov efikasan domet zavisi od visine položaja stanice za navođenje, što treba imati u vidu prilikom organizovanja njihove upotrebe. Ove rakete su namenjene za gađanje krupnih plovnih jedinica kao što su krstarice, razarači, grupe transportnih i drugih brodova. Gađanje ovim raketama usklađuje se sa dejstvom avijacije i isturenih snaga mornarice.

Ako je morska obala razučena, ako postoje ostrva koja su udaljena od obale preko 20 km, na bližoj ivici ovog vatrenog pojasa angažuje se i vatra obalske artiljerije raspoređene po isturenim ostrvima. U ovom delu vatrene zone treba prvenstveno oslabiti udarne flotne snage napadača koje pružaju vatrenu podršku iskrccavanju. Uporedo s tim usporava se neprijateljev pokret i kanališe njegovo dejstvo. Ovakvim merama on se primorava da ranije ispolji glavni pravac dejstva, a to omogućava manevar i pregrupisanje sopstvenih pomorskih i kopnenih snaga.

d) Drugi deo vatrene zone je pojas u granicama između 15 i 30 km od obalnog ruba. U ovom pojasu organizuje se vatra dalekometnih oruđa obalske artiljerije, raspoređene na obali koja predstavlja osnovu celokupnog vatrenog sistema ovog pojasa, i vatre obalske artiljerije, raspoređene po ostrvima udaljenim od obale 10 i više kilometara. Za dejstvo u ovom pojasu može se planirati i dejstvo raketa „zemlja-more”, a redovno se angažuje vatra brodske artiljerije. U tom pojasu vodi se borba protiv flotnih jedinica koje vatrom obezbeđuju iskrccavanje i u ovoj zoni zauzimaju najpogodnije pozicije za nanošenje vatrene udara po obali. Tu otpočinje borba protiv neprijateljevih desantnih brodova koji manevarom zauzimaju odgovarajuće položaje za izlazak na liniji prekrcava-

vanja, odnosno grupišu se prema planiranim rejonima za izvršenje desanta i obrazovanje mostobrana. U tom pojasu i sopstvena flota može da manevruje, paralelno i upravno u odnosu na pravac pro-
tezanja obalnog ruba i radi zauzimanja najpovoljnijeg položaja za aktivna dejstva u bok napadačevih snaga koje izvode desant.

c) Treći deo vatrene zone predstavlja pojas u granicama između 8 i 15 km od obalnog ruba. U ovom pojasu planira se vatra obalskih baterija srednjeg dometa, raspoređenih na obali i bližim ostrvima, i vatra zemaljske artiljerije većeg dometa. U tom pojasu izbegava se upotreba raketa „zemlja-more” a vatreni sistem se nadopunjuje vatrom brodske artiljerije. Osnovni zadatak vatre je u ovom pojasu da napadačevim desantnim brodovima ometa prekr-
cavanje pešadije i naoružanja na desantne čamce, iskrcavanje amfi-
bija i sprečavanje uklanjanja minskih prepreka. Vatrom treba spre-
čiti oslobađanje prolaza između ostrva i dejstvovati protiv grupa desantnih čamaca.

d) Četvrti deo vatrene zone obuhvata pojas koji zahteva deo mora do 8 km od obalnog ruba i 10 km u dubini kopna. To je pojas mešovite vatre u kome je dominantna zemaljska artiljerija. Kao ojačanje vatrom angažuju se i tenkovi i to za posredno i ne-
posredno gađanje. Zadatak vatre je da ometa i sprečava pomorski desant i njegovo učvršćivanje na mostobranu, odnosno podrška aktivnih dejstava radi likvidiranja neprijateljskih početnih uspeha. Znači, u ovom pojasu sistem vatre mora da ima defanzivno-
ofanzivni karakter. U njemu se angažuju celokupna zemaljska artiljerija, protivtenkovske rakete, tenkovi, pav-oruđa i pojedine baterije (oruđa) obalske artiljerije.

Ovde je raščlanjena i analizirana vatrene zona u odbrani obale sa težnjom da se sagleda kako je ešelonirana vatra pojedinih vatre-
nih sredstava po dubini, imajući u vidu njihova taktičko-tehnič-
ka svojstva i mesto u borbenom poretku. Otvaranjem vatre u prvom pojasu istovremeno se alarmiraju ostale jedinice i izvode poslednje i neposredne pripreme za otvaranje vatre u drugim poja-
sevima. U prvom pojasu planiraju se pojedinačni raketni udari i koncentracije vatre jedinica dalekometne artiljerije. Za svaki vatre-
ni položaj raketa i artiljerije radi se šema, a za svaku bateriju određuje se osnovna i dopunska zona dejstva. Zona dejstva jedinice deli se na sektore i to po frontu i dubini. Tako se dobija orijenta-
ciona mreža¹ ili šema koja služi da se približno odrede pravci i

---

¹ Preseci horizontalnih i vertikalnih linija mreže mogu da služe kao orijentiri. Upotrebom karte i instrumenata mogu se fiksirati pojedine prostori-
rije na morskoj površini za koje se računaju početni elementi. Znajući ka-
rakteristike neprijateljskih brodova mogu se izračunati i veličine preticanja za razne kurseve. Ovo se radi u pripremnom periodu i kada se raspolaze sa dovoljno vremena. Ovakvim radom se unapred određuju linije „vatrene-
g susreta” sa neprijateljem. Te linije se biraju nešto bliže od krajnjeg efikasnog dometa oruđa, jer je potrebno da se cilj ranije uoči i prati, i na osnovu toga izvrši korektura elemenata za gađanje. Ovim se obezbeđuje brže poka-
zivanje cilja baterijama, a i skraćuju se pripreme za izvršavanje zadataka.

daljine za raketne udare i koncentracije vatri klasičnom artiljerijom.

Za borbu protiv desantnih čamaca (u četvrtom vatrenom pojasu) mogu se primeniti razne zaprečne vatre, koncentracije vatri na većoj prostoriji, ili stvaranje tzv. „vatrenih tepiha”, i organizovati vatra oruđa za neposredno gađanje. Za stvaranje „vatrenih tepiha” najbolje je koristiti se višecevnim raketnim lanserima. Koncentracijom vatre celog divizionu ovih oruđa (svako ima 30—40 cevi) može se za 5—6 sekundi koncentrisati vatra velike gustine na prostoriji od 12 do 16 hektara. Vatra svih oruđa za neposredno gađanje je vrlo efikasna protiv desantnih čamaca, a naročito vatra samohodnih oruđa i tenkova, kao i vučnih oruđa sa brisanim dometom preko 1.500 metara. Protivtenkovske rakete se primenjuju u odbrani obale prvenstveno za gađanja tenkova amfibija koji napuštaju desantne brodove na nekoliko kilometara od obale. Na povoljnim mestima (kada je dno mora čvrsto i mala dubina) napadač može da se koristi i tenkovima za podvodno kretanje i tako obezbedi pešadiji podršku na samom početku borbe za mostobran. Znači, u sistemu odbrane morske obale i protivtenkovska odbrana zauzima značajno mesto.

Da bi se bolje videli zadaci vatre u četvrtom pojasu, detaljnije će se sagledati struktura prvog desantnog ešelona.

U pomorskodesantnim operacijama u prošlom ratu bataljoni su obrazovali prvi desantni ešelon ili grupu za zauzimanje mostobrana i uglavnom su raspolagali pešadijskim naoružanjem. Minobacač 81 mm bio je najteže oruđe u ovom ešelonu. Na desantni čamac mogao je biti montiran pav mitraljez koji je sa ostalim puškomitraljezima na čamcu otvarao vatru u toku približavanja obali. Transportera-amfibija bilo je malo i koristili su se prvenstveno u izviđačke svrhe. Teško naoružanje iskrcavano je tek kada je pešadija zauzela odgovarajući mostobran. Zabeleženi su slučajevi da su na pojedinim mestima iskrcavani tenkovi odmah u samom početku zajedno sa pešadijom. Ali, to se radilo kada branilac na tim mestima nije pružao značajniji otpor. Međutim, savremene armije raspolažu velikim brojem oklopnih transportera (amfibija), podešenih za vođenje borbe u pokretu. Oruđa na njima imaju veliku brzinu gađanja i brisani domet do 1.300 m. Ovakav transporter može da se adaptira i kao lovac tenkova, jer se na njega može ugraditi lanser za pt-rakete sa 3—6 usmerača.²

---

² Na svakih 6—10 običnih transportera-amfibija može biti i po jedan koji služi kao prateće sredstvo amfibije prvog talasa i istovremeno sredstvo pt-zaštite. Ovi transporter i imaju pokretan krov. Kada je transporter potpuno zatvoren iz njega može da se dejstvuje puškama, automatima i puškomitraljezima. Na krov se može montirati teški i pav mitraljez. Kada se otvori krov može se gađati ručnim bacačima, tromblonima, bestrzajnim orudima, minobacačima i višecevnim raketnim lanserima. Umesto da prekrcava ljudstvo u desantne čamce, napadač može na pogodnom udaljenju od obale da iskrca iz transportnih brodova oklopne transportere — amfibije sa ljudstvom koji stupaju u dejstvo dok su još na vodi.

Odmah iza transporter-a-mfibija kreću se tenkovi-amfibije koji mogu efikasno da dejstvuju iz svojih topova, opremljenih žirostabilizatorima i automatizovanim sistemom nišanja i gađanja (ugrađenim daljinomerom sa računarom za automatsko određivanje elemenata). Ovi tenkovi raspolažu i sa 2—3 mitraljeza.

Tenkovi koji su osposobljeni za kretanje ispod površine vode nisu u stanju da dejstvuju za vreme približavanja obali. Ali, zato se kreću u istom ešelonu sa transporterima-amfibijama i u stanju su da stupe u dejstvo čim se uhvate obale i iznenade branioca. Danas već postoje i vrlo snažna oruđa-amfibije koja mogu da pruže blisku i efikasnu podršku. Takvo oruđe je američko „šeridan-šilejla”.³

Ovako kompletiran prvi desantni ešelon napadača nameće potrebu da i branilac prilagodi tome svoj sistem vatre i odbrane u celini, a naročito da prilagodi strukturu vatrenog sistema u četvrtom vatrenom pojasu. Ali isto tako treba imati stalno u vidu da napadač raspolaže snažnim vođenim raketnim naoružanjem malog dometa, kao što su vođene rakete sa dometom između 4 i 6 km, koji se mogu vrlo efikasno upotrebiti i protiv braniočevih oruđa što dejstvuju neposredno uključujući i lansere za pt-rakete.

Celokupna vatrena sredstva treba rasporediti tako da mogu ispoljiti maksimalan efekat protiv neprijatelja na vodi, imajući stalno u vidu činjenicu da je lakše sprečavati iskrcavanje nego likvidirati stvoreni mostobran. Jedinica (puk, brigada) koja brani uže odseke obale treba da rasporedi artiljerijsko naoružanje tako da u celini može da dejstvuje ispred obalnog ruba, tj. da se za svaku jedinicu predvidi manevar u dubinu i pravovremeno pripreme naredni vatreni položaji. Na takve položaje u dubini prelazi se postupno. Najpovoljniji momenat za promenu VP je kada dejstvo sa osnovnih VP prestane da bude efikasno, ili ako je necelishodno dalje zadržavanje usled dejstva neprijateljske vatre. Pukovske, odnosno brigadne protivtenkovske odrede i brigadne tenkove treba angažovati za neposredno gađanje sa samog obalnog ruba.

Veće taktičke jedinice (divizija, korpus) koje brane široke frontove zadržavaju u rezervi snažna manevarska vatrena sredstva, kao što su artiljerijske jedinice naoružane dalekometnim oruđima

---

³ Oruđe „šeridan-šilejla“ sagrađeno je na šasiji tenka-amfibije „šeridan“, na koju je postavljena neizolučena cev kalibra 152 mm. Iz nje se, pored ispaljivanja obične granate, može lansirati i vođena pt-raketa „šilejla“ sa nuklearnom bojnom glavom. Raketa se vodi lanserom i ima domet oko 6 km. Ovo oruđe je naročito efikasno u izvođenju pomorskodesantnih operacija i sa njim treba računati kao sa opasnim protivnikom. Treba očekivati da će se na sličan način koristiti i pt-rakete „Tow“ i „SS-12“ koje takođe imaju nuklearne bojne glave, velike domete i vrlo efikasne sisteme vođenja, i namenjene su za borbu i protiv drugih ciljeva osim tenkova. Postoje i amfibijska oruđa kalibra 76, 85, 100 i 105 mm, a takođe oklopni pt-lanseri za rakete sa konvencionalnim bojnim glavama, velikim brojem usmerača (4—6) i velikim rezervama raketa (do 15), tako da mogu stupiti u efikasnu pt-borbu dok su još na vodi.

i lako pokretne protivtenkovske jedinice mogu se prebacivati i helikopterima) koje se angažuju kada neprijatelj izrazi težište napada.

Ovde je najviše bilo reči o vatrenom sistemu naoružanja KoV. Međutim, vatra avijacije i flotnih snaga predstavlja vrlo značajan faktor koji stalno dejstvuje. Težište angažovanja avijacije treba da bude na otvorenom moru, tj. pre nego što napadač uplovi u braničeve teritorijalne vode. Treba težiti da se i flotne snage angažuju ispred granice sopstvenih teritorijalnih voda. Naoružane raketama i podržane avijacijom, flotne snage mogu da isplove u susret neprijatelju i da stupe s njim u borbu na otvorenom moru. Na ovaj način se dobija u vremenu, omogućava ostalim snagama da organizovano dočekaju napadača, nanesu mu gubitke i rastrojavaju njegov marševski poredak. Upotreba flotnih snaga mora da bude strogo usklađena sa dejstvom avijacije i raketama „zemlja-more”. Posebnu pažnju treba obratiti na sadejstvo pomorskih snaga sa obalskom artiljerijom. Obalska artiljerija mora da bude spremna da prihvati vatrom flotne snage, da im omogući da se odlepe od neprijatelja, izgube s njim borbeni kontakt i da se u dubini sopstvene akvatorije ponovo srede, pregrupišu i pripreme za dalja aktivna dejstva.

LIKVIDIRANJE MOSTOBRAHA

Borba za likvidaciju neprijateljskog mostobrana treba da se nastavlja kontinuelno. Sastoji se u odbrani vatrom dok je neprijatelj na vodi i preduzimanju protivnapada kada napadač počne da se hvata kopna. Između ove dve faze dejstva ne bi smelo da bude prekida, što praktično znači da protivnapade treba preduzimati odmah po iskrcavanju prvih neprijateljevih grupa na obalu. Nije lako niti se može brzo izvesti protivnapad ako su snage branioca razvučene na širokom frontu, a napadač teži da sasredi maksimalnu vatru radi podrške prvih desantnih talasa. Međutim, ako se budno prati razvoj situacije i ako se pravovremeno uoči momenat u kome će se neprijatelj iskrcati na određeni sektor, mogu se pravovremeno pregrupisati sopstvene snage i sredstva prema najvažnijem odseku. Takve mere treba preduzeti da bi u početku iskrcavanja neprijateljskog desanta, gro artiljerijskih sredstava mogao da sasredi vatru po iskrcanim delovima. U istom momentu deo pešadije i tenkova treba da je spreman za protivnapad. Ako je u sastavu prvog desantnog talasa napadač iskrcao tenkove i drugu oklopnu tehniku, ranije preduzete mere oko pregrupisavanja borbenog poretka treba da obezbede da se u istom momentu ispred neprijateljevih tenkova nađu najjača pt-sredstva branioca. Dakle, ovde se ne mogu primenjivati nekakve utvrđene norme o tome na kojoj dubini rasporeda treba angažovati pojedine elemente borbenog poretka. Jedino pravilo kojeg se treba držati je da se po neprijatelju udari snažno i što pre (kada je najslabiji), kada se još nije sredio na obali, upoznao zemljište i sistem odbrane. Ako na-

padač nastoji da ovlada mostobranom uz pomoć vazdušnih desanata, artiljerija i tenkovi treba da odigraju odlučujuću ulogu. Pošto glavna opasnost ipak dolazi s mora, ne sme se dati prioritet borbi protiv vazdušnog desanta. Njega treba blokirati vatrom artiljerije i pešadijom, a težište dejstava svih snaga (u prvom redu tenkova) treba orijentisati protiv pomorskog desanta. Artiljerija mora da bude u stanju da u kratkim vremenskim intervalima prenesu vatru sa vazdušnog desanta na pomorski.

Ako ne uspe pokušaj da se prvi (iskrcani) napadačevi delovi odmah bace u more, nastupa brza izmena odnosa snaga na štetu branioca. Ovo je naročito karakteristično za dejstvo u slabo komunikativnim primorskim zonama u kojima je kretanje van puteva otežano ili onemogućeno. Stvaranjem jednog ili više manjih mostobrana napadač može da izazove krizu u braniočevom borbenom poretku i prisili ga na pregrupisanje snaga. Ako neprijatelj stvori jedan ili više mostobrana, prvenstveno će pokušati da ih proširi, učvrsti i odustane od stvaranja novih (misli se na taktička) čak i ako ih je planirao. Za branioca bi ovo značilo da je odbrana obalnog ruba završena i da sve snage i sredstva treba sasrediti za likvidaciju snaga u mostobranima.

U ovoj fazi dejstava, artiljerija za podršku manevruje putanjama i pokretom radi nanošenja gubitaka neprijateljevim snagama koje su se iskrcale i sprečavanju njihovog nadiranja u dubinu kopna. Istovremeno artiljerija većeg dometa usmerava najjaču vatru po mestima iskrcavanja i improvizovanim lukama kojima će se napadač koristiti za dalje iskrcavanje ljudstva i materijala. To treba da je jedan od primarnih zadataka avijacije. U takvoj situaciji, kada se odnos snaga brzo menja u korist napadača, artiljerija u sadejstvu sa avijacijom jedino je u stanju da obezbedi konsolidaciju braniočevih snaga, njihovo pregrupisanje i zauzimanje najpovoljnijih položaja na kojima mogu da lokalizuju uspeh napadača. U ovoj fazi pomorske snage (brodsku artiljeriju, pomorske diverzante) treba angažovati za dejstvo po neprijatelju na mestima iskrcavanja i za sprečavanje privlačenja novih snaga ka tim mestima. Za ovaj drugi zadatak prvenstveno se angažuju podmornice i rakete sa brodova.

Protivtenkovske artiljerijske jedinice (PTOd) i inženjerske grupe mogu na slabije prolaznom zemljištu (kanalisanim pravcima) vatrom i obilnim zaprečavanjem znatno usporiti širenje mostobrana. Ako je zemljište na kome neprijatelj stvara mostobran prolazno za tenkove, težište PTO biće na pt-odredima i tenkovskim rezervama. Protivtenkovski odredi se veštim i brzim manevrima postavljaju frontalno ispred napadačevih glavnih snaga i služe kao prepreka prodiranju njihovih klinova. Opočinjanjem borbe na većim daljinama (od 3.000 m) pt-odredi treba da razbijaju oklopne klinove, smanje njihovu efikasnost i uspore im prodiranje. Tenkovske jedinice branioca, treba prvenstveno da dejstvuju u bokove glavnih snaga neprijatelja, radi razvlačenja i slabljenja njihove udarne moći.

Treba imati u vidu da će napadač, radi bržeg savlađivanja prepreka, težiti da upotrebi svoje helikopterske desante. Borbu protiv desanata vodi prvenstveno artiljerija za podršku, tenkovi i pešadija. U krajnjem slučaju za ovo se mogu angažovati i samohotke iz sastava pt-odreda. Dakle, borba za sprečavanje širenja mostobrana mora da bude uporna i žilava od samog početka. Mora se koristiti svaka pogodna situacija da se uspori nadiranje neprijatelja i da mu se nanese što veći gubici.

Opšti napad za likvidiranje neprijateljskog mostobrana, kao što je već rečeno, treba otpočeti što pre. Međutim, ne treba gubiti iz vida da svaka improvizacija i brzopletost mogu da dovedu do neuspeha i time još više pogoršaju situaciju. Neuspeo napad na mostobran ohrabruje agresora, a branilac uzalud troši snage i sredstva i omogućava neprijatelju da se i dalje učvršćuje i širi. Staro je pravilo izvođenja napada na mostobrane da se glavne snage usmere protiv osnovice mostobrana radi odsecanja „grla” i okruživanja snaga na mostobranu. Takav oblik manevra obezbeđuje najveći uspeh i treba mu težiti kad god je moguće. Međutim, ne treba gubiti iz vida da i protivnička strana ima u vidu ovu mogućnost, pa pravovremeno preduzima opsežne mere da bi osigurala kritične delove mostobrana. Osnovica mostobrana se jako utvrđuje, a za njeno obezbeđenje se planira snažna vatra brodske artiljerije i predviđa angažovanje protivtenkovskih sredstava i tenkova. Prema tome, geometrijski najkraći pravci do osnovice mostobrana, do mesta gde je iskrcavanje, neće uvek biti najkraći i po vremenu, odnosno ne moraju da obezbede savlađivanje prostora sa najmanje gubitaka. Otuda se izbor pravca glavnog udara mora rešavati na bazi konkretnih uslova i svestrane procene situacije.

Neće biti redak slučaj da se glavne snage usmere najdužim pravcem, a da se ipak postigne najveći uspeh. Što se tiče vatrene obezbeđenja napada na mostobran, stalno se mora imati u vidu činjenica da će napadač angažovati sve raspoložive snage i sredstva radi podrške i zaštite snaga na mostobranu. On će težiti da iskrcavanje i borbu za proširivanje mostobrana štiti masovnom vatrom brodske artiljerije i snažnom podrškom avijacije. Istovremeno će težiti da što pre iskrca veći deo artiljerije i stvori vatrene nadmoćnost. Pod zaštitom vatre brodske artiljerije i raketa, uz intenzivnu podršku avijacije, napadač će težiti prvenstveno da proširuje mostobran duž obale i tako mu povećava osnovicu. Pošto je savremena tehnika pogodna za upotrebu u pomorsko-desantnim operacijama, napadač može vrlo brzo da nagomilava na mostobranu jake oklopne snage i tako postane otporan na iznenadne napade. Dakle, on će prvenstveno stvarati šire osnovice, a po dubini će širiti mostobran do granica krajnjeg dometa svog najmasovnijeg sredstva, odnosno težiće da u početku drži svoje snage stalno pod „vatrene kišobranom” brodske artiljerije sve dok dovoljno ne ojačaju za produžetak operacija u dubini kopna. Otuda su svako oklevanje i spor rad štetni za branioca i smanjuju mogućnost obezbeđivanja relativne vatrene nadmoćnosti na željenim pravcima. Prema tome, preduzimanje napada radi likvidiranja već stvorenog mostobrana

moguće je ako se obezbedi uspešna borba protiv neprijateljske brodske artiljerije, ako se postigne bar ravnoteža u vazduhu i ako su snage koje napadaju mostobran opremljene i osposobljene za borbu protiv mnogobrojne oklopne tehnike. Bez ovih elemenata više treba računati sa velikim gubicima nego sa uspehom. Ovo još jednom potvrđuje raniju postavku da treba tako organizovati odbranu primorskih zona i preduzeti opsežne mere, da se ne dozvoli neprijatelju da se uhvati obale, odnosno da se tako postroji borbeni poradak kako bi bilo moguće brzo likvidirati početne uspehe napadača. Jer, u uslovima vatrene inferiornosti, a naročito neprijateljeve prevlasti u vazduhu, treba težiti da se sa njim održava tesan borbeni dodir i da se preduzimaju česta aktivna dejstva manjih jedinica. Inače, da bi se uspešno likvidirali veći mostobrani potrebno je raspolagati jakim operativnim rezervama i snažnom artiljerijskom rezervom. Jer, bez uspostavljanja vatrene ravnoteže teško je računati na uspeh ovakvog poduhvata. Praktično to znači da divizija koja se brani u priobalnoj zoni treba da pristupi likvidaciji mostobrana u momentu kada se na njemu nalaze snage jačine dva do tri bataljona. Na ovakve snage može se uputiti oklopni puk ojačan divizionom artiljerije i bataljonom pešadije, a podržan ostalom artiljerijom, avijacijom i, po mogućstvu, brodskom artiljerijom. Ako se pravilno uskladi sadejstvo ovih faktora, oklopni puk može da likvidira ovakav desant iz pokreta.

Ako se preduzima opšti napad radi likvidiranja većeg taktičkog ili operativnog mostobrana, treba težiti da se glavnina artiljerije grupiše na bokove neprijateljevih snaga na mostobranu i to što bliže osnovici kako bi se mogla tući mesta iskrcavanja, a, po mogućstvu, i voditi borba sa brodovima koji podržavaju snage na mostobranu. Ovaj zadatak treba prvenstveno postaviti avijaciji, jer je ona u stanju da ga izvrši brže i efikasnije od zemaljske artiljerije. Brodsku artiljeriju takođe treba angažovati za izvršavanje ovih zadataka. Takav raspored zemaljske artiljerije omogućava otvaranje unakrsne vatre, što doprinosi povećavanju njenog efekta. Svakako, za obezbeđivanje uspešnog napada na veće mostobrane potrebno je imati artiljeriju veće vatrene moći i dometa.

Napad na veće mostobrane zahteva svestrane pripreme koje bi u krajnjem rezultatu obezbedile sinhronizovane napore svih vidova i rodova. Pomorske snage treba da izoluju neprijatelja na mostobranu, a brodska artiljerija (po mogućnosti) da pruži podršku kopnenim snagama.

Avijacija treba da je u stanju da pruža jednovremenu podršku flotnim i kopnenim snagama i istovremeno da oslabi dejstvo neprijateljeve avijacije. Ovakvo organizovan i obezbeđen napad na mostobran (uz angažovanje i partizanskih jedinica) mora se završiti uspešno, čak i ako nije obezbeđena višestruka nadmoćnost kopnenih snaga, pošto ovdje postoje mogućnosti da se snage neprijatelja raseku, izoluju i tuku po delovima.

Na kraju treba istaći da će vatra i manevar, kao dva najvažnija faktora u strategiji „blickriga”, igrati i dalje prvorazrednu ulogu. Postoji naglašena težnja da se težište vatrenih dejstava, naročito

u početku neprijateljstava, prenese na avijaciju, ali se isto tako veliki značaj daje vatrenom naoružanju pomorskih snaga. Zemaljska artiljerija i dalje ostaje osnovni faktor za obezbeđivanje uspešnog manevra kopnenih snaga, prvenstveno oklopnih, jer je u stanju da pruži brzu i kontinuelnu podršku. U okviru kopnenih operacija oklopne jedinice su nosioci manevra, ali i vazdušni i pomorski desanti ponekad mogu da igraju vrlo značajnu pa čak i odlučujuću ulogu.

Povećana mogućnost izbijanja lokalnih ratova nameće potrebu preispitivanja stavova o važnosti pojedinih vojišnih zona. Ono što sa gledišta integralnog rata nema veliki značaj, za strategiju lokalnog rata može da bude veoma važno, i to samim tim jer baš taj deo državne teritorije može da bude objekt agresije. Ta činjenica nameće potrebu izmene kriterijuma o važnosti pojedinih frontova kao i pojedinih zona i sektora u okviru njih. Svaka stopa zemlje može da bude „važna” ili „važnija”. Termine „nevažan” ili „malo važan” treba brisati jer umanjuju budnost i mogu da štete.

Očigledno je da se svi položaji u pograničnim zonama ne mogu braniti podjednakom upornošću. To nameće potrebu postojanja snažnih i visokopokretnih rezervi svih vrsta, pomoću kojih bi se prenosilo težište odbrane i tako osujetile namere neprijatelja. Za sprečavanje agresije na ostrva, naročito kada ih ima više, treba imati pokretljive rezerve sastavljene od pomorskih i helikopterskih desanata, pomoću kojih bi se ojačavala odbrana na sektorima gde neprijatelj ispoljava težište dejstava.

Uloga obalske artiljerije u odbrani priobalnih zona ponovo raste prvenstveno zbog toga što predstavlja žilavo i ekonomično borbeno sredstvo. Treba težiti da većinu ove artiljerije predstavljaju pokretne baterije pomoću kojih je moguće menjati težište odbrane u operativno-taktičkim razmerama.

Obalska artiljerija i dalje ostaje najekonomičnije i dovoljno efikasno vatreno sredstvo u odbrani priobalnih zona.

Korisno je i ekonomično u primorskim zonama imati odgovarajuće samostalne artiljerijske jedinice sa snažnim oruđima velikog dometa, velike brzine gađanja i savremenom opremom za upravljanje vatrom. One bi se mogle koristiti kao univerzalno sredstvo za borbu protiv ciljeva na moru i kopnu.

Pukovnik
Milivoje STANKOVIĆ

SADEJSTVO POMORSKIH SNAGA I KoV NA PRIMORSKOM KRILU U NAPADNIM DEJSTVIMA

Dejstva pomorskih snaga (PS) na primorskom krilu fronta u napadnim dejstvima duž obale, obično ulaze u sklop zajedničkih dejstava sa jedinicama KoV i RV. Ovdje se želi iznijeti mišljenje koliko na obim angažovanja PS u tim dejstvima utiču, pored ostalog, geografsko-hidrografski faktor, metod podrške, organizacija snaga i komandovanje.¹

U članku se polazi od pretpostavke da je mala zemlja žrtva agresije, da dejstva izvode relativno manje PS i jače snage KoV, da se predviđa upotreba svih borbenih sredstava i da se dejstva izvode u uskom moru.

Uticao geografsko-hidrografskog faktora. Karakteristike uskog mora se neposredno i stalno odražavaju na tok zajedničkih dejstava KoV, RM (PS) i RV u cjelini. Neke od karakteristika uskog mora koje, možda, više od ostalih, utiču na tok tih dejstava, bile bi sljedeće: male dimenzije određuju i njegovu relativno malu prostornost; male, ili dobrim dijelom male, dubine na znatnom dijelu pomorskog vojišta; blizina suprotne obale (kopna) koja za neka uska mora iznosi i nekoliko desetina do stotinu i više nautičkih milja, i razvedenost, djelomična razvedenost ili nerazvedenost pojedinih većih ili manjih dijelova obale.

Općenito uzevši, sve navedene karakteristike uskog mora vrše stalni uticaj na obim angažovanja i stepen sadejstva PS u napadnim dejstvima jedinica KoV duž obale.

Male ili relativno male dimenzije mora ograničavaju, ili dovede do velikog rizika, veće koncentracije snaga i sredstava. Naime, mala prostornost smanjuje, ili može u većem obimu da ograniči, dužu upotrebu većih ili velikih flotnih jedinica, sastavljenih od većih brodova (većih od razarača). To znači da vojno-pomorsko-geografski faktor neposredno i stalno utiče na obim i sastav PS koje dejstvuju u uskom moru, a preko toga i na način podrške koju te snage mogu da pružaju jedinicama KoV u napadu. Veći

¹ Vidi članak general-potpukovnika Dušana Pekića „Sadejstvo vidova u napadnim dejstvima na primorskom krilu” *Vojno delo* br. 4/67.

broj brodova boljeg kvaliteta i borbenih mogućnosti mogu da pruže efikasniju i trajniju neposrednu i posrednu podršku.

Male dubine pružaju povoljne uslove za upotrebu raznih vrsta mina kojima se može neposredno uticati na obim i vrste pomorskog saobraćaja. U uskim morima postoji veći broj rejonu i dijelova na plovnim rutama gdje se može voditi efikasan minski rat. Zaprečavanje luka, značajnih uvala i drugih pristana, unutrašnjih i međuotočnih plovnih ruta, primorava protivnika da saobraćaj obavlja na vanjskim turama, što omogućava uspješnije dejstvo lakih PS. Dobro organizovano zaprečavanje prisiljava protivnika da saobraćaj dijelom orijentiše na kopnene komunikacije koje su izložene dejstvima RV i jedinica KoV. Umješnim vođenjem morskog rata može se postići da se protivnički saobraćaj na moru dobrim dijelom kanališe željenim pravcima i znatno ograniči mogućnost protivmjera protivničkih lakih PS u pojedinim rejonima, čime se stvaraju povoljniji uslovi za cjelishodniju upotrebu vlastitih PS u podršci.

Zbog blizine obale sve su relacije na moru kratke i omogućuju bliski razmještaj osnovnih PS u odnosu na rejone vjerojatne upotrebe. PS se, neposredno poslije napuštanja luka i baza, mogu brzo naći u rejonu borbenih dejstava. Ta okolnost omogućuje da relativno manji broj jedinica ispolji dejstva čiji će intenzitet i silina udara zavisiti od kvaliteta PS. Pri tome ne bi trebalo gubiti iz vida činjenicu da će se u pojedinim područjima i rejonima, zbog većeg broja otoka i kratkih relacija, ponekad teže moći koristiti maksimalne brzine najsavremenijih malih ratnih brodova (RČ, TOP i TČ).

Premda su najsavremenija sredstva osmatranja i izviđanja u stanju da gotovo potpuno i stalno prekrivaju morsku površinu i vazdušni prostor u uskom moru, ipak, u uslovima u kojima će se izvoditi različita dejstva PS u podršci snaga KoV, to uvijek neće biti dovoljno za protivničku stranu u blagovremenom poduzimanju efikasnih protivmjera. Strana koja bude bolje znala i mogla da iskoristi postojeće objektivne geografske karakteristike na vojišnoj prostoriji, steći će znatne prednosti u punijoj realizaciji planirane podrške jedinicama KoV u napadnim ili odbrambenim dejstvima duž obale.

Razvedenost pojedinih dijelova obale uskog mora može neposredno i trajno da utiče na stepen angažovanja najsavremenijih lakih PS u pojedinim rejonima. Tako, na primjer, u međuotočnom području, osobito u noćnim i složenijim hidrometeorološkim uslovima, ograničene su mogućnosti upotrebe većeg broja jedinica, većih brzina i savremenih borbenih sredstava. Različitost u razvedenosti obale iziskuje stalnu potrebu iznalaženja i primjenjivanja najrazličitijih oblika dejstava PS u podršci KoV.

Najčešći slučaj će biti da će se PS koje dejstvuju pri podršci napadnih dejstava jedinica KoV, naći u periferno bočnom položaju prema protivničkim snagama. Takav položaj PS treba, po pravilu, uvijek posmatrati sa stanovišta:

mogućnosti uspješnog napada PS na protivnički pomorski saobraćaj;

izbor mjesta, rejona i položaja koji dolaze u obzir za napad, prepad i diverziju, ubacivanje u neprijateljevu pozadinu itd., imajući u vidu mogućnost brze intervencije neprijateljevih PS, efikasnost vlastite zaštite, mogućnost prilaza objektima itd.;

mogućnost PS da slijede tempo napada i napredovanja jedinica KoV duž obale.

Metod podrške. Iskustva iz prošlosti u osnovi ističu tri načina podrške:

- a) praćenje,
- b) vatrene napade, i
- c) kombinaciju praćenja sa vatrenim napadima.

Mišljenja sam da će pomenuta tri načina podrške uglavnom i nadalje ostati nepromijenjena za niz zemalja koje imaju veća mora i RM i potrebu za većim snagama KoV koje će djelovati na primorskom krilu fronta. Vatrene napade je, na primjer, način podrške koji pretpostavlja upotrebu artiljerijskih i raketnih (brod-kopno) jedinica. Ove jedinice u sastavu PS nema gotovo nijedna mala RM (ako isključimo R koji se sve više brišu iz flotnih lista).

Treba očekivati da će se startni flotni fond svih pa i malih RM u uskim morima stalno smanjivati po mjeri pretrpljenih gubitaka i dužinom trajanja rata, što će od samog početka upućivati zaraćene strane da relativno manjim PS planiraju i primjenjuju ovaj način podrške koju će moći pružiti u napadnim dejstvima jedinica KoV i biti najefikasniji.

Neophodno je da se ukratko predoče određeni uslovi i pretpostavke od kojih će u znatnoj mjeri zavisiti usvajanje načina podrške. Bitno je analizirati pretpostavke i uslove:

da li se napadna dejstva izvode na vlastitoj teritoriji (obali akvatoriji), ili u drugim uslovima;

da li planirana napadna dejstva imaju odlučan karakter radi slamanja i uništenja neprijatelja i vraćanje privremeno zauzetog dijela teritorije, ili će imati samo ograničeni cilj;

odnos snaga i mogućnosti da se neutrališu prednosti protivnika, prije svega, u PS;

faktori koji utiču da se raspoloživim PS može u najkritičnijim fazama (etapama) obezbijediti planirani zamah i manevar napadne operacije, što bi doprinijelo da se ostvari zamišljeni tempo napada;

da se utvrdi metod podrške, jer će od toga zavisiti da li će se planirana napadna dejstva izvoditi osnovnim snagama na kopnu smjerom protezanja obale, ili osnovnim snagama na otocima, a pomoćnim na kopnu; odluka da se manevar osnovnim snagama KoV izvrši morem zahtijevaće maksimalno angažovanje snaga i sredstava RM i odgovarajuću organizaciju komandovanja;

protivnik koji planira napadnu operaciju vjerovatno će težiti da se u prethodnim dejstvima domogne obale i otoka koji će mu pružiti povoljniju osnovicu za dejstva PS;

veoma je značajno znati da li se primorska napadna operacija oslanja na kopnene ili pomorske komunikacije za snabdijevanje, pri čemu treba težiti, gdje god to bude moguće, da se borbena tehnika usmjerava kopnenim komunikacijama, a da se morem vrše dotur i snabdijevanje;

treba uvijek težiti da se PS što više približe području dejstava, čime se, pored ostalog, smanjuje mogućnost susreta sa protivničkim PS koje se mogu naći u rejonima iz kojih je moguće presretanje i druga dejstva na moru.

PS bi napadnim dejstvima jedinica KoV mogle izvršavati sljedeće samostalne ili zajedničke zadatke:

dejstva na neprijateljski pomorski saobraćaj (torpedna, artiljerijska, raketna diverzantska i minska);

sprečavati i otežavati izvlačenje neprijateljevih snaga morskim putem (minska, torpedna, raketna i artiljerijska dejstva, kao i dejstva radi posijedanja otoka, prolaza, dijelova obale i dr.);

sprečavati izvlačenje neprijateljevih snaga kopnenim putem (vatreni napadi, ubacivanje snaga, desanti i dr.);

održavanje povoljnog operativnog režima, osposobljavanje luka i sidrišta i

razna prevoženja na moru.

Izvršavanje navedenih zadataka iziskuje primjenu takvog metoda podrške koji će biti dovoljno elastičan da se sa posjedujućim PS obezbijedi maksimalna podrška snagama KoV, bez većih promjena u sastavu snaga i načinu združivanja. Manje RM nisu u stanju da izdvajaju značajniji deo PS za svaku vrstu zadataka koje će te PS morati da izvršavaju, već će vrlo često raspoložive PS naizmjenično rješavati sve zadatke, pri čemu će ekonomija snaga igrati vrlo značajnu ulogu.

Može se očekivati da će tempo napada u savremenim operacijama duž obale biti znatno povećan u odnosu na ostvareni tempo u prošlosti i da će operacije na obalama uskih mora trajati relativno kraće, što će zahtijevati veće naprezanje svih snaga koje u njima budu učestvovala.

Mišljenja sam da bi praćenje bio najprihvatljiviji način podrške PS snagama KoV u napadnim dejstvima. Ovaj način podrške ne bi isključivao ni mogućnost jednovremene kratkotrajne primjene određenih taktičkih postupaka PS koje su predviđene *va-trenim napadom*.

Primjena praćenja nužno bi morala obuhvatiti formiranje mornaričkog združenog odreda, u čiji bi sastav mogle ući sve raspoložive vrste raznih pomoćnih brodova i drugih sredstava, dijelovi snaga i sredstava pomorske obalske komande na čijoj se teritoriji (akvatoriji) izvode napadna dejstva (jedinice veze, pozadine, OSOJ, pomorske inženjerije i dr.), kao i pomorskodesantne jedinice (eventualno i jedinice KoV). U primjeni ovog načina podrške načelno bi trebalo izbjegavati vezivanje dijela ili većine snaga za duže vrijeme na rješavanju jednog ili više sličnih zadataka, jer bi to sputavalo mogućnosti manevra tim snagama. Stalno bi trebalo težiti za razno-

vršnjim i novim dejstvima, odvlačiti snage neprijatelja sa težišta odbrane, nanositi mu gubitke, čime se može znatno doprinijeti povećavanju tempa napada vlastitih snaga na kopnu.

Praćenje kao način podrške može da pruži više varijanti u upotrebi PS, kao:

— da se sva dejstva PS vežu za usko taktičko sadejstvo sa jedinicama KoV koje dejstvuju u napadu duž morske obale i na otocima;

— da se većina osnovnih manevarskih PS angažuje za dejstva na neprijateljev pomorski saobraćaj, gdje bi ta dejstva imala uticaja na izvršenje zadataka snaga KoV u cjelini, dok bi se sa ostalim dijelom PS održavao povoljan operativni režim u zoni dejstva u priobalnom moru i ostvarivalo najnužnije taktičko sadejstvo sa jedinicama KoV;

— da se angažovane PS, većim, težišnim dijelom, vežu za uska taktičko-operativna sadejstva sa snagama KoV, a zatim, u povoljnoj fazi, jačim snagama ispolji iznenadna ofanzivna aktivnost na neprijateljev pomorski saobraćaj.

Dobre strane varijante 1) bile bi sljedeće: sva dejstva angažovanih PS bila bi isključivo podložna za potrebe snaga KoV kojima se sadejstvuje, odnosno, imala bi direktnog odraza na njena napadna dejstva; moguće je izvesti veći broj raznovrsnih dejstava za potrebe jedinica KoV sa kojima postoji usko taktičko sadejstvo; PS stiču rutinsku vještinu u rješavanju zajedničkih zadataka.

Slabe strane ove varijante bile bi: angažovane PS preokupirane su za izvođenje dejstava u interesu obično jedne jedinice KoV, pa će biti objektivno manje uslova i mogućnosti za inicijativu PS, kada to nameće izmijenjena situacija na moru.

Primjena ove varijante mogla bi doći u obzir kada angažovane PS nisu dovoljno jake da ispolje šira dejstva, odnosno, kada taktičko-operativna situacija nameće samo takvu upotrebu PS, što može biti češći slučaj u dejstvima u međutočnom području.

Dobre strane varijante 2) bile bi sljedeće: dejstvima po nerijateljvom pomorskom saobraćaju slabi se i otežava snabdijevanje, izvlačenje i pothranjivanje snaga u kopnu; slabe se neprijateljeve snage na moru po mjeri postignutih rezultata u napadu; neprijatelj se prisiljava da ojačava snage za zaštitu saobraćaja; osporava mu se povoljan operativni režim koji je ranije mogao obezbijediti itd.

Slabe strane ove varijante bile bi: sva dejstva PS zavisna su od dobijanja sigurnih podataka o neprijateljvom saobraćaju i njegovom obezbjeđenju; takva dejstva, ukoliko se često primjenjuju, skopčana su sa velikim naprezanjem snaga i relativno većim gubicima.

Primjena ove varijante mogla bi uslijediti kada se raspolaze znatnim snagama RČ, TČ, TOR, R; kada ne postoje drugi važniji zadaci za PS; kada je obezbjeđenje neprijateljveog pomorskog saobraćaja takvog karaktera da omogućava izvođenje uspješnih napada na njegov saobraćaj, naime, kada se može očekivati da će efekat dejstva biti veći ili jednak onom koji bi se postigao angažovanjem tih snaga na izvršavanju drugog zadatka.

Ukoliko se sa PS dejstvuje po varijanti 3), dobre strane bile bi: sve što je rečeno za varijantu 1) i 2), kao i to što bi PS, dejstvujući po ovoj varijanti, mogle da ispolje vrlo veliku inicijativu u dejstvima.

Slabe strane ove varijante, pored toga što uključuje slabosti prve dve, su — maksimalno naprezanje svih angažovanih PS.

Primjena ove varijante mogla bi doći u obzir kada predstojeća napadna dejstva snaga KoV imaju odlučan karakter i kada vremenski ne bi dugo trajala, jer tako veliki intenzitet dejstva PS ne bi bio mogućan za duže vrijeme.

Može se uzeti kao realna pretpostavka da će se pred PS češće postavljati zadatak da jednovremeno izvršavaju zadatke iz varijante 1) i 3), jer će samo na taj način biti moguće udovoljiti povećanim zahtjevima podrške koju će tražiti složena operativno-taktička situacija na vojištu u savremenim uslovima.

Organizacija snaga. Pomorske snage (ratni brodovi) mogu biti organizovane u stalne formacije istovrsnih plovnih jedinica (grupe, odrede, divizione, flotile, eskadre i dr.), združene sastave raznovrsnih plovnih jedinica, privremene združene taktičke sastave, i, na primorskom krilu KoV, mornaričke združene odrede (ZO).

Osnovnu pripremu, planiranje i organizaciju borbenih dejstava mornaričkih jedinica vrši najviša operativna komanda na morskoj obali. Ona je nadležna za odlučivanje o organizaciji PS u tim dejstvima.

Već je istaknuto da se za zadatak podrške primorskog krila KoV u napadnoj operaciji od angažovanih pomorskih snaga formira ZO koji može biti različitog sastava. Sastav i organizacija ZO najčešće će zavisi od situacije, mogućnosti i potreba.

Mogućna su razna rješenja organizacije snaga u ZO. Na primjer, za izvođenje napadnih dejstava na neprijateljeve pomorske komunikacije mogući su:

prepadi mješovitih odreda (MO), TČ i TOP (1—3 TOP i 3—6 TČ), gdje MO načelno dejstvuju sa 1—3 mješovite borbene grupe (BG) koje su u međusobnoj taktičkoj vezi;

prepadi R samostalno i u sadejstvu sa TČ i TOP, formiranim u BG i taktičke grupe (TG) sastava: 1 R i 3—4 TČ ili TOP, kojima može sadejstvovati i avijacija; ona bi u tom slučaju pronalazila i osvjetljavala cilj, navodila borbene (taktičke) grupe i učestvovala u izvršavanju udara, dejstvujući prvenstveno po snagama eskorta, raketnom, topovsko-mitraljeskom vatrom i napalm-bombama;

prepadi RČ samostalno i u sadejstvu sa avijacijom, TČ i TOP, savremenijim R, u manjim grupama i u sastavu TG;

slobodan lov TČ i TOP, formiranih u jednorodne grupe TČ i TOP (2—3 TČ ili TOP), i kombinovane manje grupe TČ i TOP (1—2 TOP i 1—3 TČ). Ovaj način dejstva bi se obično primjenjivao kada je u rejonu planiranog dejstva ostvarena puna prevlast protivnika i kada se ne raspolaže sigurnim podacima o ciljevima napada;

podmornička dejstva, za koja se određuju posebni rejon i zone dejstva;

minska dejstva u kojima se polažu aktivne minske prepreke (lanci i pojedinačne mine), gdje se kao nosioci mina javljaju TČ, TOP, P, R i mornarička avijacija; i

dejstva pomorskih diverzantskih snaga, gdje se kao nosioci diverzanata javljaju P, avioni, TČ, TOP, helikopteri, specijalni čamci i male P.

Za zadatke podrške u ZO mogu se formirati razni sastavi privremenog karaktera: borbene i taktičke grupe od jedinica KoV i mornaričkodesantne pješadije, TG i BG od raspoloživih vrsta ratnih brodova, jedinice za protivminsku i protivpodmorničku odbranu, jedinice za prevoženje morem, za oživljavanje i uspostavu stacionarnog sistema obalske odbrane itd.

Međutim, nije isključeno da zadatak podrške PS snagama KoV u napadnim dejstvima sa ograničenim ciljem ne zahtijeva formiranje ZO, već da raspoložive snage podrške budu prepotčinjene obalskoj pomorskoj komandi, od kojih će se po potrebi formirati privremeni združeni taktički sastavi za izvršavanje pojedinih zadataka.

Mogućna su i rješenja da najvrijednije manevarske flotne snage (P i RČ) ne uđu u sastav ZO, već da dejstvuju samostalno u posebnim rejonima i zonama.

Organizacija komandovanja. Kao i za organizaciju snaga tako i za komandovanje biće veoma zainteresirana najviša mornarička operativna komanda. Ona bi trebalo da da osnovu za organizaciju komandovanja PS. Naročito će značajno biti donošenje pravilnog rješenja iz odnosa komande snaga KoV i obalske pomorske komande na čijoj će se teritoriji i akvatoriji izvoditi napadna dejstva.

Vrlo važno pitanje je da li je uz operativnu, teritorijalnu i pozadinsku obalsku mornaričku komandu potrebno imati i posebnu komandu koja bi rukovodila PS za dejstvo u istom operativnom području.

Mogućne su razne varijante rješenja organizacije komandovanja, kao, na primjer, da se dio PS (P, RČ) nađe pod neposrednim rukovodstvom najviše mornaričke operativne komande koji bi posredno sadjestvovao ostalim PS i snagama KoV u napadnim dejstvima.

Ostali dio PS, predviđen za zadatke podrške, mogao bi biti prepotčinjen obalskoj pomorskoj komandi (OPK), iz kojih snaga bi se mogao (ali i ne mora), zajedno sa ostalim snagama, formirati ZO. Obalska pomorska komanda mogla bi postati komanda ZO, ili da se iz njenog sastava i flotnih snaga formira komanda ZO. Ukoliko se OPK javlja i kao komanda ZO, ta bi komanda imala zadatak da planira sva dejstva PS i drugih svojih snaga u zajedničkim dejstvima sa komandom snaga KoV.

Ukoliko se, pored OPK formira posebna komanda ZO, komanda ZO se, načelno, može podrediti OPK. Ona bi bila odgovorna za koordinaciju dejstava sa odnosnom komandom KoV i RV.

Veoma je važno da se za sve PS u odnosu na snage KoV javlja jedna komanda koja će sva pitanja sadejstva usaglašavati sa najstarijom komandom KoV.

Potrebe sadejstva često će zahtijevati angažovanje manjih mješovitih plovnih sastava i jedinica KoV, ili mornaričko-desantne pješadije (mdp) za izvršavanje pojedinih zadataka, što će iziskivati potrebu da se uvijek unapred tačno utvrdi organizacija komandovanja i za takve najmanje taktičke plovne sastave i druge snage.

Razumljivo je da će dinamika dejstava češće zahtijevati od PS (ili mornaričkih snaga) koje učestvuju u zajedničkim dejstvima sa KoV na primorskom krilu, da dejstvuju po traženju komandanta operativne jedinice KoV. Takve zadatke PS će izvršavati samostalno, ili u sadejstvu sa KoV i RV. Ipak, u izvršavanju sadejstvujućih zadataka PS će se, načelno, prepustiti da same biraju način izvršavanja zadataka, a ako to situacija dopušta, da biraju i mjesto i vrijeme. Prilikom izvršenja svih sadejstvujućih zadataka, veoma važno će biti da se u traženjima od PS nađe prava mjera, jer bi nerealni zahtjevi koji bi se postavili pred PS mogli imati, u krajnjem slučaju suprotan efekat od onog koji se želi postići.

Kapetan bojnog broda
Frane ANIČIĆ

UVEŽBAVANJE VOJNIH KOMANDI I DRUGIH ORGANA NARODNE ODBRANE

Članak „Neke ideje o uvežbavanju vojnih komandi i organa civilnog sektora”, objavljen u „Vojnom delu” broj 3/67. godine, pokreće diskusiju o uključivanju elemenata civilnog sektora u zajedničke vježbe i druge oblike obuke. Sigurno je da ovakva razmišljanja i problemi koji traže rješenja imaju višestruku korist za organe i organizacije civilnog sektora i za vojne komande. Međutim, radi izbjegavanja nesporazuma i nejasnoća u raspravljanju neophodno je odmah bliže odrediti pojam „organa civilnog sektora”.

U ovom razmatranju se pod ovim pojmom podrazumijevaju — organi uprave narodne odbrane u opštini, republici i referaciji, kao i organi narodne odbrane u radnim organizacijama. Sem ovih podrazumijevaju se i oni pojedinci ili organizacijski dijelovi drugih organa uprave društvenopolitičkih zajednica koji se bave pripremama za odbranu u okviru svoje djelatnosti. Inače, organi civilnog sektora mogu da se shvate daleko šire.

Razmatranje kompleksa pitanja vezanih za zajedničko uvježbavanje vojnih komandi i organa civilnog sektora na zadacima odbrane zemlje značajno je zbog nekoliko momenata, među kojima se naročito ističu sljedeći:

na vojnim vježbama, kao i u našoj vojnoj publicistici, još uvijek se dovoljno ne osjeća prisustvo elemenata civilnog sektora koji su neophodni za potpune ocjene i pravilne zaključke o pojedinim postupcima i radnjama u vezi sa upotrebom jedinica operativne armije u ratu;*

nedovoljna teoretska razrađenost, naročito nekih čvornih pitanja iz domena organizacije pojedinih elemenata civilnoga sektora za ratne potrebe otežava da se kroz praktične vježbe, posebne ili zajedničke sa jedinicama i vojnim komandama, provjeravaju data rješenja po istom metodu kako se to obično radi za jedinice i komande operativne armije;

najzad, izvjesna pitanja i problemi nisu dovoljno izučeni, po nekima ima suprotnih mišljenja i stavova.

Sve ovo ukazuje na potrebu i značaj organizovane razmjene mišljenja u izgradnji jedinstvenih pogleda, da bi se izbjeglo neo-

---

* Ovdje se razmatraju pitanja i problemi koji se odnose samo na zajedničke vježbe organa civilnog sektora i vojnih komandi. Ne ulazi se u razmatranja vježbi koje se izvode samostalno na civilnom sektoru.

pravdano zapostavljanje značaja i uloge civilnog sektora u ratu, kako u procesu obuke vojnih komandi, tako i organa i organizacija civilnog sektora.

Potrebu sagledavanja sveukupnih napora društva u uslovima savremenog rata pokazuje borba vijetnamskog naroda. Rat u Vijetnamu reljefno pokazuje da ishod rata ne opredjeljuje samo odnos vojnih snaga, broj i kvalitet ratne tehnike, kao ni oblik taktičko-operativnih manevara u izvođenju operacija i slično. Nasuprot ovim čisto vojnim pokazateljima (koji se ne smiju potcjenjivati), više dolaze do izražaja uticaji drugih elemenata, kao što su karakter i cilj rata, u prvom redu, organizovanost i spremnost naroda da brani svoju slobodu i nezavisnost itd. Ovi elementi se teško mogu mjeriti samo uobičajenim suvim vojnim kriterijima, a sigurno je da vijetnamsko iskustvo po mnogo čemu ima opštesvjetsku vrijednost.

I naša koncepcija opštenarodnog odbrambenog rata podvlači da rat uopšte, a savremeni posebno, traži maksimalno naprezanje čitavoga naroda, da nameće veliki broj poslova i neposrednih zadataka, po pravilu vrlo komplikovanih, za čije se uspješno rešavanje moraju sinhronizovati naponi kako vojnih komandi i jedinica tako i svih ostalih dijelova društva, njegovih organa i organizacija. Dakle, naša koncepcija pretpostavlja organizaciju odbrambenog sistema koji isključuje oštru granicu između vojne i civilne djelatnosti. Radi se o sveobuhvatnom odbrambenom sistemu, koji polazi od angažovanja društva kao cjeline, koji uključuje mjere i postupke svih njegovih organa i organizacija, među kojima armija ima svoje istaknuto mjesto.

Treba posebno podvući da u sistemu naše narodne odbrane oružane snage predstavljaju vrlo značajnu komponentu odbrane, ali same za sebe nisu dovoljne za puni uspjeh u ratu. One su integralni dio cjelokupnog sistema naše odbrane, koji je sposoban ne samo da osigura materijalno-tehničko i drugo obezbjeđenje, popunu i manevar oružanih snaga već život, organizovan otpor i borbu čitavog društva. Ovakvo shvatanje se danas sve više usvaja i kod zemalja čije su armije snabdjevene najsavremenijim sredstvima.

Opravdanost zahtjeva za zajedničkim vježbama vojnih komandi sa ostalim organima i organizacijama društva je utoliko veća ukoliko se kroz te vježbe reljefnije sagledava međusobna povezanost, uslovljenost i međuzavisnost pojedinih elemenata u cjelokupnom sistemu odbrane zemlje. Osim toga i pojedini principi u metodi rada u ratu su opštevažeci kako za oružane snage tako (uglavnom) i za ostale organe i organizacije društva, kao na primer:

princip visoke borbene gotovosti i spremnosti armije i svih ostalih dijelova društva da što brže i bezbolnije pređu na ratno stanje;

gotovost za odbranu na civilnom sektoru mora da bude u nekim elementima na istom stepenu kao i kod oružanih snaga; takav je slučaj, na primjer, sa sistemom za uzbuñjivanje, sistemom veza za rukovođenje i sl.;

princip brzine i ekspeditivnosti u odlučivanju u akcijama i drugim vanrednim, a naročito iznenadnim situacijama u ratu i sl.

Međutim, neki principi imaju kod pojedinih dijelova i organizacija društva veći značaj nego kod drugih. Tako, na primjer, za sve pripreme na civilnom sektoru posebno se ističe značaj masovnosti svih mjera i djelatnosti u pripremi za rat.

Ekonomska mogućnost zemlje kao imperativ postavlja svrsishodnost i integralnost svih odbrambenih priprema u miru i ratu, naročito kada se radi o organizaciji proizvodnje u uslovima rata, bilo za obezbeđenje oružanih snaga materijalno-tehničkim i drugim sredstvima, bilo za potrebe stanovništva.

Pored opštevažećih principa u ratu i pripremanjima za odbranu zemlje, kako za oružane snage, tako i za neke elemente priprema na civilnom sektoru, treba istaći da obim i broj pitanja i problema koji se moraju rješavati sinhronizovanim naporima još više ističu značaj zajedničkih vježbi. Među takvim pitanjima neka zaslužuju posebnu pažnju, kao na primjer:

- uređenje teritorije za odbranu uz održavanje i korišćenje komunikacija;

- kontrola teritorije u NHB-smislu;

- uzbunjivanje stanovništva i obavještavanje o predstojećoj vrsti i obimu opasnosti;

- otklanjanje posljedica nuklearnih udara,

- sanitetsko, veterinarsko i drugo obezbjeđenje i zbrinjavanje;

- održavanje i remont ratne tehnike i sl.

Po ovim, kao i nekim drugim sličnim pitanjima, skoro da je nemoguće izvršiti neku čvršću i stalniju podjelu rata na vojnu i civilnu komponentu. Uzmimo, na primjer, da je neprijatelj vazdušnim udarom nanio stanovništvu masovne gubitke, a da pri tome nema gubitaka u vojnim jedinicama, prosto je nemoguće zamisliti da se u takvoj situaciji u pružanju pomoći ne angažuju ljekari i druge snage iz vojnih jedinica koji su se našli na zahvaćenju prostoru. Slično bi bilo i da je udarom zahvaćena jedna ili više vojnih jedinica, a da stanovništvo nije stradalo. Ovdje se ne radi o prostoj podjeli poslova i zaduženja na vojne i civilne, već prvenstveno o zajedničkom angažovanju na trenutno prioritarnim zadacima, onako kako ih nameće ratna situacija.

Organizacija zajedničkih vježbi i drugih oblika obuke ima višestruke koristi, kako za vojne komande, tako i za pojedine organe i organizacije na civilnom sektoru.

Opšti cilj zajedničkih vježbi za vojne komande mogao bi se sastojati u tome da se za potrebe oružane borbe sagleda stanje i uticaj civilnog sektora na izvršavanje zadataka koji su postavljeni ciljem vježbi u zamišljenoj fazi rata na frontu, i u neprijateljevoj pozadini.

Koliko je interes vojnih komandi za zadatke civilnog sektora, odnosno, koliko pojedini od njih mogu da postanu značajan „operativni faktor“ sa neposrednim uticajem i posledicama na operativna dejstva, približno može da se vidi na raščišćavanju, opravci i održavanju komunikacija.

Poznato je da kod nas, kao ni kod drugih savremenih armija, ni jedna vojna formacija u svome organizacionom sastavu nema dovoljno snaga i sredstava za održavanje i opravku komunikacija koje im stoje na raspolaganju za operativni manevar, naročito ako na njima treba vršiti veća prethodna raščišćavanja. Da bi se jača oklopna formacija (brigada ili divizija) mogla dovesti iz dubine, uvesti u borbu, i da bi izvršila svoj zadatak i obezbijedila željeni tempo napada, mora da ima, pored ostalog, blagovremeno obezbijeđene i upotrebljive komunikacije i objekte na njima. U protivnom, tempo ove oklopne formacije će biti vrlo mali, čak manji od tempa koji je ostvarivan u operacijama drugog svjetskog rata.

Jasno da u ovakvim situacijama snage i sredstva civilnog sektora mogu da odigraju odlučujuću ulogu.

Tako se, na izgled, i dolazi u čudnu situaciju — da civilna putna operativa i uopšte organizacije civilnog sektora rješavaju o tempu operacije jedinica operativne vojske i to jedinica koje treba da budu nociosi osnovnog manevra.

Skoro da je slično sa protivpožarnom zaštitom. Poznato je da požari, naročito većeg obima na šumskim prostorijama mogu imati neposrednog uticaja na izvođenje planiranog manevra snaga operativne vojske. Čak se može reći da se požari javljaju u još oštrijoj prijetnji, jer se u određeno vreme treba uspješno suprotstaviti izvjesnom broju manjih požara u začetku, da bi se, blagovremenom intervencijom, spriječilo njihovo spajanje i pretvaranje u požarnu oluju, protiv koje se vrlo teško, a često i nemoguće uspješno boriti. Za izvršenje ovog zadatka takođe je neophodna upotreba masovnih snaga protivpožarne zaštite i ostalih snaga i sredstava civilnog sektora.

Ovo nisu jedini primjeri, slične situacije bi se nametale i na planu sanitetskog zbrinjavanja, tehničkom održavanju i remontu armijske borbene i druge tehnike, intendantskom obezbijeđenju i sl. Međutim, navedeni primjeri su dovoljni da se pokaže koliko je ozbiljan interes oružanih snaga za pomoć koju bi mu pružile raznovrsne organizacije civilnog sektora u toku oružane borbe i da odraze usku međuzavisnost u zajedničkom rješavanju raznovrsnih problema koje nameće rat.

Za organe i organizacije civilnog sektora, a naročito organa i jedinica civilne odbrane, postoji takođe, čitav niz pitanja gdje je neophodna direktna pomoć oružanih snaga ili njihova koordinirana akcija sa snagama civilnog sektora. Sa stanovišta civilne odbrane vrlo je interesantno kako da se obezbijedi prebacivanje motorizovanih snaga civilne odbrane za intervenciju u ugrožene rejone radi likvidiranja ili ublažavanja posljedica nuklearnog ili klasičnog udara onim pravcima i komunikacijama koje su u toj situaciji u nadležnostima jedinica operativne armije. Ili, na primjer, na koji način obezbijediti redovno i blagovremeno obavješćavanje rukovodstava i organa društveno-političkih zajednica (opština i republika) o promjenama situacije na bojištu itd.

Međutim, ovdje je posebno značajno razraditi mehanizam međusobnog upoznavanja vojnih komandi i komandi jedinica civilne

odbrane, radi najtješnjeg sadejstva na izvršavanju ratnih zadataka. Smatram da isto tako kao što svaki elemenat borbenog poretka vojne formacije mora znati što se dešava i šta preduzimaju oba susjeda i snage ispred i iza njih, ili kao što se u sistemu PVO teritorije mora znati šta preduzima avijacija, raketne i artiljerijske jedinice, tako isto i organi civilnog sektora, odnosno jedinice civilne odbrane treba da znaju veliki dio elemenata situacije na bojištu, radi izvršavanja svojih zadataka, bilo da se radi o zadacima u evakuaciji stanovništva i materijalnih dobara, snabdijevanju oružanih snaga ili stanovništva, otklanjaju posljedica nuklearnih udara ili slično.

Zajednički rad na mirnodopskim vježbama će najbolje pokazati ko, kada, šta i u kojoj mjeri treba da bude obavezan da uradi za račun kompletnog međusobnog informisanja. Isto tako kao što uspješno izvršavanje borbenih zadataka u savremenim uslovima zahtijeva potpunu inicijativu dijelova u odnosu na cjelinu — zato imamo sve veću integraciju vidova i rodova u samostalne cjeline (u savremenim armijama skoro da nema čistih rodova i vidova u dosadašnjem smislu) — istovremeno je neophodno što veća međusobna organizovanost i usmjerenost odbrambenih napora oružanih snaga i civilne odbrane, odnosno društva u cjelini. Jasno da je teren koordinacije napora i neposrednog sadejstva toliko širok i raznovrstan, da je to nužno u svakoj konkretnoj operativno-taktičkoj situaciji posebno razmatrati i ocijeniti, pa je nesvrshodno a i nemoguće svaki konkretan slučaj unaprijed predvidjeti i propisati. Interesatno je zapaziti da i one države čije su armije zasićene savremenom ratnom tehnikom stoje zvanično na stanovištu da je rat nemoguće dobiti samo upotrebom armije, već da je zato nužan napor čitavog društva.

Moramo pretpostaviti da bi agresor u eventualnom ratu tukao ne samo naše oružane snage već bi razarao i objekte vitalnog značaja, među kojima bi se našli neki industrijski centri, razvijeniji rejoni uopšte i veće koncentracije stanovništva, što su po nekim gledanjima rentabilniji ciljevi od jedinica operativne vojske. Smatra se da su vojne jedinice brzo pokretne i rastresito raspoređene na čitavoj zoni borbenih dejstava. Takva pretpostavka stvara vrlo teške i raznovrsne probleme svim organima i organizacijama civilnog sektora, a to će često imati neposrednog uticaja na upotrebu jedinica operativne vojske. Ovakve pretpostavke daju realnu sliku rata i problema koji se u njemu javljaju. Ove teškoće se u teoriji prihvataju, ali se u praktičnoj obuci, na raznim vježbama, naročito komandnoštabnim ratnim igrama obično malo razmatraju, ili se precizno ne utvrđuju efekti nuklearnih i drugih dejstava i negativne posljedice koje utiču na upotrebu naših snaga i izvršavanje zadataka. Zbog toga je korisno, a i neophodno da se još u miru u zajedničkim vježbama što realnije procjenjuju takvi efekti i navikavaju vojne komande i organi i organizacije civilnog sektora da koordiniraju svoje napore u otklanjanju posljedica i rješavanju težih situacija. Smatram da isto tako kao što u miru moraju biti riješena sva pitanja sadejstva prvog strategijskog ešelona, na isti

način treba da bude riješena i pitanja koordinacije upotrebe toga ešelona organizovanim naporima na civilnom sektoru i snagama civilne odbrane. Rješavanje u praksi zadataka koja iz ovoga proizilaze obezbeđuje najkonkretnije jedinstvo pogleda na vođenje opštenarodnog rata.

Zajednički rad na zadacima i problemima koja se konkretno u vježbi javljaju pomaže da se uspješno rješavaju i problemi koji, na izgled, mogu da budu elemenat nesporazuma, u prvom redu, zbog nedovoljnog poznavanja.

Iako je opravdana tendencija da se sva rukovodstva društvenopolitičkih zajednica i njihovi organi, rukovodstva društveno političkih i radnih organizacija još u miru osposobe i uvježbaju za funkcije koje bi imali u eventualnom ratu, radi pravilnijeg gledanja na to treba imati u vidu određene teškoće koje objektivno ograničavanju ovakve težnje.

Ko iz civilnog sektora da učestvuje u zajedničkim vježbama? Kada se o tome govori, obično se misli na organe uprave narodne odbrane u opštinama i na republičke sekretarijate za narodnu odbranu. Neosporno je da od učešća ovih organa u zajedničkim vježbama ima ozbiljnih koristi. Međutim, organi uprave za narodnu odbranu mogu da se u vježbama stave samo u onu ulogu koju imaju u miru, a to je samo jedan dio poslova koji se po zadacima narodne odbrane obavlja u društvenopolitičkim zajednicama, koji po pravilu nije ni najvažniji. Ako bi se ovi organi stavili u druge uloge, njihov rad ne bi mogao da izbjegne improvizacije od kojih se ne mogu očekivati veće koristi. Što je najvažnije, ne uvježbavaju se stvarni nosioci zadataka narodne odbrane u društvenopolitičkoj zajednici, koji su i po zakonu odgovorni za uspjeh mirnodopskih priprema.

Sasvim je sigurno da bi se iz zajedničkih vježbi izvukla najveća korist kad bi u njima iz civilnog sektora učestvovala ratna rukovodstva (skupština, društvenopolitičke organizacije), da se ona stave u ratne uslove i supozicije koje moraju da rješavaju. Ovo ne znači da bi u takvim vježbama trebalo da učestvuju cijela predstavnička tijela (skupštine) društvenopolitičkih zajednica i rukovodstva društvenopolitičkih organizacija. Međutim, takva uloga mogla bi se dati užim ratnim rukovodstvima — izvršnim organima društvenopolitičkih zajednica i organizacija. Ovo je naročito korisno primjenjivati u opštinama jer se tu i javljaju najveći i najsloženiji problemi koje bi nametnuo eventualni rat.

Organi uprave narodne odbrane angažovali bi se u organizaciji i sprovođenju mjera zaštite i spasavanja stanovništva i materijalnih dobara, u pružanju stručne i druge pomoći drugim organima uprave.

Na primjer, iskustva komandnoštabne ratne igre u kojoj je učestvovalo kompletno ratno rukovodstvo opštinske skupštine Banja Luka nedvosmisleno govore o opravdanosti i obostranoj koristi takvih vježbi. Na vježbama u kojima se kadrovi u organima uprave narodne odbrane obučavaju ili uvježbavaju na zadacima zaštite

upotrebom jedinica civilne zaštite teškoće su daleko manje nego što je slučaj sa radnim organizacijama u privredi ili drugdje. Jedan od objektivnih teškoća u organizaciji i izvođenju češćih i dužih vježbi u privrednim organizacijama, remećenje plana proizvodnje i veliki troškovi za takve vježbe. U izvođenje takve vježbe (a dijelom i u njenoj organizaciji) učestvuju radnici koji se moraju odvojiti od redovnih poslova, što utiče na djelomičnu ili potpunu obustavu proizvodnje, i ima za posljedicu ekonomske gubitke u radnoj organizaciji. Tako je, na primjer, građevinsko preduzeće „Pelagonija“ iz Skoplja aprila ove godine izvelo vježbu i aktiviralo radnike i službenike neophodnom sopstvenom mehanizacijom.

Jedna od teškoća je i to što su jedinice civilne odbrane različitog sastava i mogućnosti. Operativna vojska ima formacijski fiksirane jedinice i sredstva, svaki pešadijski puk ili tenkovska četa, na primjer, imaju istu vatrenu moć, sposobnost manevra i slično. To, međutim, nije slučaj sa jedinicama civilne odbrane u civilnom sektoru. Ratna i mirnodopska organizacija pojedinih opština su različite, a različite su i pojedine jedinice civilne odbrane po materijalno-tehničkoj opremi. Opština Rijeka, na primjer, koja je na granici i na obali mora a, ekonomski i tehnički vrlo razvijena, po mnogo čemu se razlikuje od opštine Livno. Sigurno je da će profil jedinica civilne odbrane i njihova oprema biti vrlo različiti, pa, prema tome, i mogućnosti i efekti čak i pod pretpostavkom da su istog brojnog stanja.

Postojećim propisima nisu potpuno regulisana određena prava i obaveze civilnog sektora, što, takođe, predstavlja teškoću u čvršćem planiranju obuke, bilo zajedno sa vojnim komandama ili u sopstvenoj organizaciji. Međutim, smatram da nije prihvatljivo shvatanje po kome prethodno treba sve međusobne obaveze utvrditi propisima, pa onda prići uvježbavanju. Naprotiv, pošto su osnovne obaveze zakonski utvrđene, njihovu konkretnu razradu mogu da pomognu zajedničke vježbe. U nekim slučajevima može da se dođe do cjelishodnih rješenja koja se kao iskustva mogu ugraditi u odgovarajuće propise. Na taj način se sa iskustvima iz prakse ide u susret propisima kojima se adekvatno reguliše određena materija.

Pomenute i druge činjenice naravno da nisu smetnja za organizaciju vježbi vojnih komandi i civilnih organa, ali njihovo prenebregavanje ili eliminisanje ne bi dalo željene rezultate.

Činjenica je da su ove vježbe teže i komplikovanije pri stvaranju opšte kompozicije zadataka i pri njihovom rješavanju. To planerima i razrađivačima vježbi nameće obavezu da stvore teže uslove za dejstvo jedinica i rad komandi, oštrije kriterije u ocjenjivanju donijetih rješenja. Mora se podvući da bez uzimanja u obzir svih elemenata civilnog sektora na teritoriji na kojoj se izvodi vježba (predviđaju ratna dejstva) ne bi se mogla izbjeći opasnost stvaranja netačne predstave o uslovima u kojima se odvijaju savremena ratna dejstva.

U vezi sa zajedničkim vježbama vojnih komandi i organa civilnog sektora, ponekad se u nekim člancima iscrpljuje energija i oko

takvih pitanja koja nisu od posebnog značaja za cilj i uspjeh vježbi. Najčešće su slijedeća: — o potrebi usaglašavanja nadležnosti vojnih i civilnih organa na raznim nivoima; zahtjev za zajedničkim uvježbavanjima obrazlaže se potrebom „iznalaženja zajedničkih rješenja sa jednog mjesta”; postavlja se pitanje „na kom komandnom stepenu da se vrši uigravanje”; ili „ko da rukovodi takvom vježbom”; koja nastavna pitanja da se obrađuju” itd.

Sva ova i druga slična pitanja, koja treba da razjasne organizaciju i izvođenje zajedničkih vježbi, biće lakše rješavati ako se do kraja sagleda njihova zajednička korist i opravdanost, pa se na osnovu toga zauzmu čvrsti stavovi. Jasno da će u vezi sa tim slijediti propisi koji će čitavu materiju regulisati na adekvatan način. Međutim, i sadašnji propisi pružaju uslove za izvođenje ovakvih oblika obuke. Smatram da se ovdje više radi o neshvatanju pravog značaja i potrebe, nego o smetnjama koje bi isključivale ovakve vježbe. Potćenjivanje uloge i značaja elemenata civilnog sektora u vježbama posljedica je često i nedovoljnog poznavanja mogućnosti civilnog sektora ili pokušaja pojednostavljenja i unificiranja koji idu dotle, da se na opštinu gleda kao na četu ili puk.

Trenutno je najvažnije početi sa vježbama, pa će se kasnije sama po sebi istaći raznovrsna i otvorena pitanja, ali će sama praksa ukazivati i na puteve mogućih rješenja.

Što se tiče teškoća finansijskog karaktera, koje su neosporne, može se očekivati da će novi zakonski propisi o narodnoj odbrani, koji se pripremaju, unijeti više jasnoća u obaveze i uopšte u nadležnosti svih nosilaca odbrambenih priprema. Dosadašnja iskustva iz aktivnosti nekih opština i radnih organizacija govore da nedostatak finansijskih sredstava nije smetnja takvog karaktera koja bi onemogućavala raznovrsne oblike obuke, uključujući i zajedničke vježbe sa vojnim komandama.

Obuka sa svim svojim oblicima, kao sastavni dio priprema za odbranu zemlje, treba, po mom mišljenju, da polazi od nekoliko osnovnih momenata:

a) od ciljeva koji se njome žele postići na određenoj etapi razvoja priprema za odbranu zemlje, kao što su provjera cjelishodnosti zamišljene organizacije društva ili njegovih dijelova u uslovima eventualnog rata, ili provjera usvojenih kriterija kojima treba da odgovore odabrani rejoni za razmještaj robnih fondova; kriteriji za odabiranje mikro i makro-rejona za lokaciju i razmještaj evakuisanog stanovništva itd. Ciljevi obuke su zavisni i od stepena razvoja odbrambenih priprema društva u cjelini, kao i pojedinih njegovih organa i organizacija.

Pri ovome treba imati na umu da je svaka vježba neka vrsta isječka eventualnog rata, ona je korisna onoliko koliko se realno približila ratnim uslovima;

b) od snaga i sredstava kojima se raspolaže, naime, od toga da li je ratna organizacija osposobljena tako da se kroz njeno uvježbavanje mogu sagledati nedostaci, propusti i prednosti. Postavlja se i pitanje da li je ratna organizacija uvježbana da se služi predvi-

đenim ratnim sredstvima, bilo za sopstvenu zaštitu ili zaštitu drugih lica i organizacija. Vježbe pokazuju stepen do koga se stiglo u odbrambenim pripremama, način i nivo za otklanjanje slabosti;

c) *od prava i obaveza* koja imaju pojedinci, organizacije ili društvenopolitičke zajednice u odnosu na ratne pripreme u miru, i na izvršavanju određenih zadataka u slučaju rata. Naime, radi se o takvim pitanjima u procesu obuke, za čije rješavanje je nadležan neki centar (opština, republika i sl.) ili o onim o kojima se isključivo staraju izvršiocu priprema itd. Vježbe uopšte, a zajedničke posebno, pokazaće opravdanost ustavnog načela da je narodna odbrana briga čitavoga društva.

Ovo nijesu jedina, ali su osnovna pitanja o kojima se mora voditi računa u periodu praktične obuke, naročito u zajedničkim vježbama. Ovo zato što praktične zajedničke vježbe mogu da pokažu šta je u postojećoj ili predviđenoj ratnoj organizaciji i u planiranju realno i ispravno, a šta se mora dopunjavati ili potpuno mijenjati, na kojim polaznim tačkama i sa kojim kriterijumima.

Opšta korist (za vojne komande i organe civilnog sektora) od zajedničkih vježbi kao što su KŠRI i drugi oblici je u tome, što one omogućavaju da se uoče stepen povezanosti zajedničkih zadataka u odbrambenim pripremama, uslovljenost i međuzavisnost pojedinih elemenata sistema odbrane zemlje. Sem toga, zajedničke vježbe doprinose da se sagledaju i provjere postojeći planovi vojnih komandi i ostalih organa društvenopolitičkih zajednica i radnih organizacija.

Sigurno je da su zajedničke vježbe oblik obuke, kroz koju je naša koncepcija opštenarodnog odbrambenog rata u najkonkretnijem obliku dostupna i prisutna svim njenim nosiocima i izvršiocima. Smatram da bi nastavni programi u vojnim školama mogli da se dopune i ovom materijom.

Pukovnik

Aleksandar BELOJEVIĆ

PROCES SCIJENTIZACIJE ARMIJE

Savremenici smo gigantskih skokova u razvoju tehnike i nauke. Na svim područjima ljudske djelatnosti javljaju se neprekidno sve novija dostignuća stvaralačkog ljudskog uma. Nova naučna otkrića i tehnička ostvarenja slijede jedno drugo takvim tempom, da se često nalazimo pred problemom praćenja i „hoda ukorak” sa vremenom.

Još jednu suštinsku karakteristiku nosi naše vrijeme. Dok je doskora vremenski razmak između teorijskih postavki i konkretnih ostvarenja bio prilično velik, danas ne samo što se on smanjuje, već se praktično ostvaruje kontinuitet između dostignuća čovjekovog uma i njihove primjene u praksi. Već se nalazimo u takvoj fazi razvitka, kada naučna otkrića nalaze odmah i konkretnu primjenu. Zar nije Herc, koji je postavio naučne temelje elektromagnetizma, to dokazao? Zar nije teorija Anštajna vrlo brzo našla praktičnu primjenu? Svega dvadeset godina od objavljivanja njezove teorije „o smrznutoj energiji u obliku mesa u utrobi materije”, ostvarena je i praktična primjena te teorije. Svega nekoliko decenija poslije teoretskih postavki Ciolkovskog o raketama kao prevoznom sredstvu, čovjek pravi prve korake u Svemir, ostvaruje vjekovnu težnju oslobađanja od Zemljine teže i osvajanja Svemira. Najnovija dostignuća još više potvrđuju ovu bitnu karakteristiku vremena.

Kod tako snažnog razvoja nauke i tehnike dominiraju brojevi, formule, nevjerovatno raširen matematski aparat, bez kojeg se ne može zamisliti skoro okomit uspon ulazne krivulje razvoja. U atmosferi takvog stanja i razvoja nalazimo se pred procesom scijentizacije ljudskih djelatnosti. Nauka proširuje područje svog rada, izlazi iz okvira naučnih i naučnoistraživačkih institucija, krug ljudi koji se moraju upoznati sa naučnim dostignućima i naučiti da ih primjenjuju neprekidno se proširuju. Takav proces nameće nov odnos prema nauci koja je postala glavni savjetnik svih ljudskih djelatnosti. Nauka i spremnost da se primjenjuju naučne metode su više nego ikad mjerilo vrijednosti pojedinaca, organizacija i društvenih sistema uopšte. Sve ljudske djelatnosti su se toliko usložile, da samo intuitivnost, improvizacija i „mislím” i „smatram” bez naučnog fundamenta, postaju samo fraze čiji se eho u realnom svijetu transformira u nerazumljiv tonalitet.

Snagom razvoja i neprekidnog, progresivnog kretanja napred, nauka se oslobađa pristrasnosti, a „ukoliko nauka nastupa nepristrasnije utoliko dolazi u veću skladnost s interesima radničke

klase" (ENGELS). U socijalističkim zemljama, takva evolucija nauke nalazi širok podstrek i postaje najmoćnije oruđe na putu ostvarivanja ideala socijalizma i komunizma.

Danas se može govoriti o dva aspekta nauke: statičkom i dinamičkom. Ako se oslonimo na klasična shvatanja i saznanja do kojih je čovjek došao i ako nova saznanja pokušavamo uokviriti u ram klasičnoga, polako i često nesvjesno se upada u vode dogmatizma. Ta privrženost starom ramu, ta statičnost, od nauke pravi dogmu. Međutim, korigiramo li stara shvatanja, povećamo li riznicu saznanja novim i pri tome istražujemo kuda ona vode, ocjenjujemo li njihov doprinos progresu nauke i društvu uopšte, ako nas više interesuje budućnost nego prošlost, onda smo naučnom metodu dali život, dinamizam. Ovakvo prilaženje nauci i primjeni nauke nameće se u politici, privredi, kulturi u bilo kojoj organizaciji, pa prema tome i u tako složenoj organizaciji kao što je armija.

Kroz dva odabrana područja ukazaćemo u ovom prilogu na neke aspekte djelovanja i primjene nauke u armijskom organizmu, koji mogu da otkriju kakve kvalitete donosi armiji proces prodiranja nauke, proces scijentizacije (*scientia*, lat. nauka).

Primena operativnog istraživanja u armiji. Operativno istraživanje je naučna disciplina, primijenjena kod mnogih aktivnosti čovjeka. Ona daje kvalitativnu i kvantitativnu osnovu za donošenje odluke.

Bogatim matematskim aparatom (teorija vjerovatnoće — statistika, teorija igara, linearno programiranje, dinamičko programiranje) u stanju smo da riješimo probleme u velikom broju varijanti, zavisno od vrste problema. Ovim disciplinama se u savremenim armijama, posebno u armijama socijalističkih zemalja Evrope, daje posebno mjesto u nastavnim planovima i programima, a kao poseban predmet uvedena je teorija donošenja odluke.

Postoji ogromno iskustvo iz istorije ratova koje treba uzeti u obzir pri rješavanju savremenih problema taktičkih radnji i operacija. U pravilima, udžbenicima, priručnicima, postoje definicije, uputstva, norme i sl. za određene radnje i situacije. Međutim, novi kvalitet i kvantitet raznovrsnih sredstava koja se primjenjuju u armijama i završavaju se u sve kraćim vremenskim intervalima, novijim i savršenijim, nametnuli su drugačije principe organizacije, eksploatacije i primjene tih sredstava. Kao što tehničari i inženjeri ne mogu odoljeti kontinuiranom i vrlo brzom razvoju nauke i tehnike, te neprestano „nude“ nova sredstva armiji, nameće se odgovarajuće usavršavanje metoda i sredstava pri rješavanju problema organizacije i obezbjeđivanja optimalnog dejstva sredstava pri određenim situacijama.

Ima se utisak da taktika zaostaje za tehničkim progresom. Postoji tendencija dogmatiziranja znanja iz tog područja. Oseća se prilična internost i statičnost u kretanju napred i usvajanju novih metoda i sredstava pri rješavanju komplikovanih zadataka koje nameće nova situacija. I dalje se ima veliki oslonac na inicijativu

i osećaj, na preživela pravila, uputstva i iskustva. Događaji na Bliskom istoku su potvrdili da je jedan od uzroka poraza bila upravo i takva vrsta statičnosti.

Primjenom razgranatog matematskog aparata moguće je i na ovom području ostvariti kvalitetni skok u rješavanju savremenih problema. O primjeni operativnog istraživanja danas se mnogo govori, piše, a iskustva pokazuju da je to vrlo zahvalno sredstvo koje pomaže pri iznalaženju takvih oblika i organizacija koji će dati najbolji rezultat. Isticanjem važnosti matematike u vojnoj organizaciji ne misli se da je ona jedini mogućni metod ili sredstvo, ne misli se na „matematizaciju vojne misli”. Treba biti oprezan i ne stvarati od matematike fetiš. Ali da ona može mnogo da pomogne, to je nesumnjivo. Pokažimo to na jednom uopštenom primjeru. Kažemo da je za određeni skup ljudi i sredstava moguće ostvariti takve organizacije koje objedinjuju međusobni radni odnos i, što je najvažnije, da nam ta organizacija obezbijedi najbolji učinak. Ili pri ocjeni mogućnosti izvedbe jedne taktičke radnje ili operacije, obično kažemo po intuiciji, iskustvu ili osećaju da se može izvesti na više ili čak na bezbroj načina. Primjenom matematskog aparata moguće je kod ovakvih i sličnih primjera odrediti sve moguće varijante brzo i tačno. Dalje je na nama da se odlučimo koja nam varijanta, odnosno rješenje, najbolje odgovara. Iz ovoga izvodimo zaključak da nam se matematskim aparatom nude mogućna rješenja kao gotova, i u tome je zapravo i važnost matematike za ovakvu vrstu problema. Znači, i dalje ostaje glavni faktor čovjek (rukovodilac, starješina) koji donosi odluku o izboru rješenja, s tim što sada pred sobom ima gotova i tačna rješenja i nije više upućen da nagađa šta će se desiti, npr. pri određenoj taktičkoj radnji kod koje su uzeti u obzir određeni uticajni faktori. Ili još tačnije, dobiće gotovo takvo rješenje koje će najvjerojatnije dati određeni rezultat. Lako je zamisliti kakvo olakšanje predstavlja za starješinu pri donošenju odluke, kada pred sobom ima na raspolaganju gotove i tačne varijante. Ova kvalitetno nova situacija ostavlja rukovodiocu i starješini više vremena za preciznije definiranje uticajnih faktora. Uzme li se u obzir brzina koja se u radu postiže primjenom elektronskih računskih mašina usvajanje ovih metoda i sredstava imperativno se nameće. Evo i nekoliko konkretnih primjera. Za određivanje optimalnih taktičkotehničkih performansi raketnog sistema, matematske metode, primjenom elektronskih računskih mašina, upućuju na optimalna rješenja, do kojih bi se eksperimentalnim putem došlo vrlo sporo i skupo, a uz to je ovim putem nemoguće izvršiti ispitivanja u svim mogućnim situacijama.

Metodama računa vjerojatnoće dolazi se mnogo brže do najvjerojatnijeg pogotka. Naoružanje ili bilo kakva tehnika upotrebljava se uz aktivno protudjelovanje neprijatelja. To bitno utiče na efikasnost naoružanja i tehnike. Teorija igara daje odgovor za optimalnu primjenu.

Statističke metode daju odgovor na mnoga pitanja, kao što su: kriterij izbora i primjene naoružanja, djelovanje čovjeka itd.

Matematskim metodama optimizacije mogu se odrediti: optimalni domet pav-raketa, optimalni zahtjevi u pogledu efikasnosti pav-raketa, optimalni režimi preventivnih mjera, zahtjevi za optimalnu sigurnost rada uređaja na projektilu. Metodom teorije igara može se obezbijediti rješavanje zadataka optimalnog sadejstva raznovrsne borbene tehnike itd.

O školovanju vojnih kadrova. Nepobitna je konstatacija da, bez obzira na progres nauke i tehnike i primjene složenih tehničkih sredstava u armijama, odlučujući faktor ostaje čovjek. Međutim, treba istaći i to da se čovjek (vojnici, starješina) pojavljuje u novoj kvaliteti koja se ogleda u naglašenoj integraciji moralnopolitičkog faktora visokog stepena i temeljitih stručnih znanja visokog nivoa. Nerazdvojive su ove dve komponente. Eliminiranjem ili nedovoljnim naglašavanjem jedne, druga se poništava i postaje bezvrijedna. Samo čovjek visoke svijesti, saznanja i ubjeđenja o progresivnosti borbe koju vodi, i visokog stručnog znanja i sposobnosti racionalne eksploatacije sredstava i rukovođenja povjerenom organizacijom, može izdržati ogromne psihičke i fizičke napore kojima će biti izložen.

U toku je proces prilagođavanja sistema vojnog školstva novim zahtjevima. To je imperativ. Oficir bilo koje službe mora danas posjedovati znanja ravna nivou znanja koja se stiču na fakultetu. Zato sve vojne škole koje školuju oficire treba da, i po sadržaju i formalno, budu uzdignute na taj rang. Samo oficir visokih teoretskih znanja i sposobnošću brze primjene, što je od posebne važnosti za vojni poziv, može odgovoriti zadacima koji se postavljaju u savremenim uslovima.

Izučavanje fundamentalno-teoretskih i fundamentalno stručnih disciplina na nivou fakulteta omogućuju savremenom oficiru da se snalazi u kvalitetno novoj situaciji koju donosi neprekidan progres.

Međutim, nameću se neka pitanja koja nose razvoj na ovom sektoru: prvo, da li u dovoljnoj mjeri uzimamo u obzir neke integracione nužnosti. Studioznije analize pokazale bi velike mogućnosti integracije škola rodova službi, pa čak i vidova. Integracija takvog karaktera donijela bi uštede u kadru i sredstvima. Drugo, da li u potpunoj mjeri koncipiramo vojne škole, ne samo kao nastavne ustanove, već i kao centre stručne i naučnoistraživačke djelatnosti? Analize bi pokazale da je takva koncepcija opravdana i za vojne škole, kao što je to u svim visokim školskim institucijama.

Nastavnik koji se ne bavi stručnim i naučnoistraživačkim radom osuđen je da vrlo brzo postane kočnica usvajanja novih znanja i dostignuća, a nastava koja se neprekidno ne obogaćuje i osvježava novim saznanjima iz sopstvenog naučnoistraživačkog rada, ima negativne posledice u kadrovskoj strukturi i kvalitetu.

Ovo su dva osnovna pitanja koja su u ovoj fazi prisutna. Adekvatno rješenje omogućilo bi brži i intenzivniji razvoj u cjelini.

Potpukovnik
Toma BERIŠA, dipl. inž

OSNOVI VOJNE ANDRAGOGIJE

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD, Beograd, 1967. god. str. 566

Kada se u našoj vojnoj publicistici pojavljuje „prvenac”, kao što je knjiga Osnovi vojne andragogije, razumljiv je interes s kojim se ona dočekuje od svih onih koji se na bilo koji način bave vaspitno-obrazovnom delatnošću u našoj armiji. Ova knjiga popuniće ozbiljne praznine u tako značajnoj oblasti teorije i prakse kao što su vojno vaspitanje i obrazovanje pripadnika armije. To je i prvo nastojanje da se naučno i sistematski obrade gotovo sva osnovna pitanja s područja vojnog vaspitanja i obrazovanja čija praksa u JNA postaje sve složenija, raznovrsnija, intenzivnija. Zato je knjiga i dobrodošla.

Razumljivo, tako veliki značaj koji pridajemo pojavi knjige Osnovi vojne andragogije nikako ne znači da delo smemo i preceiniti, nekritički ga prihvatiti i ne težiti njegovom prevazilaženju. Naprotiv.

Značajna iskustva sabrana u dvadesetogodišnjoj praksi vojnog vaspitanja i obrazovanja u JNA zahtevala su od autora da ulože ogromne napore da se ta praksa što potpunije spozna, uopšti i naučno sistematizuje. Uspeh je, svakako, zavisio kako od lične intuicije svakog pojedinog autora, tako i od pozicije u kojoj su se nalazili. Oslonivši se u velikoj meri na iskustva vaspitno-obrazovne prakse, autori su, ipak, sadržaj knjige koncipirali više teorijski. Ali, upravo ta okolnost ima i svoju pozitivnu stranu, jer tako koncipirana knjiga pruža veće mogućnosti starešinama da prošire svoja saznanja iz ove oblasti, saznanja koja dosad nisu bila dostupna celokupnom starešinskom kadru koji neposredno realizuju vaspitanje i obrazovanje. Drugim rečima, ta i tako data teorija ne samo da nije suvišna nego je i neophodna za sadašnje potrebe vaspitno-obrazovne prakse.

Teorijski radovi iz vojnog vaspitanja i obrazovanja i osnovni andragoški problemi, prezentirani su nam do sada u nizu članaka raznih časopisa, priručnika, manjih studija i kroz lekcije vojnih škola. Značaj objavljene knjige je i u tome što je u njoj sve to sintetički sistematizovano. Tu je sabrano na jednom mestu i teorijski kondenzovano sve vredno što se dosad nalazilo u bezbroj bibliografskih izvora.

Autori knjige Osnovi vojne andragogije maksimalno su iskoristili istraživačke rezultate koji su ostvareni u dosadašnjem raz-

vitku naše armije. Međutim, odmah treba i reći da razvijenost naučnoistraživačke delatnosti u oblasti vojnog vaspitanja i obrazovanja još ne zadovoljava, a pogotovo u stepenu „pokrivenosti” svih aspekata vaspitno-obrazovnog procesa. To je neminovno uticalo i na kvalitet knjige u celini i pojedinih njegovih strukturalnih delova. Zbog toga knjiga i nije mogla u dovoljnoj meri izraziti posebnost vojnog vaspitanja i obrazovanja. Autori s pravom ističu da „opšte zakonitosti andragogije mogu poslužiti samo kao polazna osnova i širi okvir sagledavanja pojedinih vaspitno-obrazovnih problema, dok se konkretnija rešenja mogu naći samo razvijanjem vlastite teorije zasnovane na planskom izučavanju vlastite vaspitno-obrazovne prakse”. Stoga će i razvijeniji naučnoistraživački rad u oblasti vojnog vaspitanja i obrazovanja imati za posledicu da vojna andragogija bude manje aplikacija opšteg na posebno.

No i pored svih teškoća i ograničenja, knjiga sadrži nekoliko bitnih vrednosti koje joj daju veći teorijski i praktični značaj. Ona, pre svega, upotpunjava i obogaćuje sistem vojnih nauka i time omogućuje uobličavanje mikrosistema vojnonaučnih disciplina (vojne psihologije i vojne sociologije sa vojnom andragogijom) čiji je predmet čovek u armiji, njegovo svestrano osposobljavanje za savremeni rat. Pored toga, ona predstavlja i značajnu kariku u lancu vojno-tehničkih, operativno-taktičkih i vojno-medicinskih nauka obrađujući probleme odnosa taktičko-tehničkog i ljudskog faktora u izgradnji i jačanju armije. Najzad, knjiga čini i svojevrsan prilog razvoju andragogije kao nauke uopšte.

U odnosu na probleme koji se razmatraju u knjizi, svakako je posebno značajno istaći nekoliko bitnih momenata.

Prvo, u knjizi su pojmovno raščišćeni mnogi problemi terminološke prirode, što je od ne malog značaja za buduću teoriju i praksu vojnog vaspitanja i obrazovanja. Preciznim i naučno ispravnim definisanjem fundamentalnih pojmova otkloniće se nesporednosti do kojih se često dolazilo u dosadašnjoj praksi.

Drugo, ukazivanje na opšte zakonitosti vojnog vaspitno-obrazovnog procesa u celini i pojedinih njegovih aspekata ima svoju i teorijsku i praktičnu vrednost naročito zbog toga što to predstavlja nužan uslov jedinstvenog prilaženja i postupanja u vaspitno-obrazovnoj praksi na svim nivoima i u svim njenim oblastima.

Treće, celokupni sadržaj i svaki odeljak knjige nedvosmisleno upućuju čitaoca na zaključak da su vaspitne, obrazovne i nastavne pojave i procesi uopšte, a u vojsci posebno, veoma složeni i višedimenzionalni. Ako ništa drugo, to će značiti podsticaj svestranijem i odgovornijem prilaženju svakoj vaspitno-obrazovnoj pojavi i doprineti eliminisanju improvizacije, jednostranosti i površnosti u toj oblasti armijske delatnosti.

Četvrto, čitavim svojim sadržajem knjiga nameće zaključak da se polazne osnove svake planske i organizovane aktivnosti (a samo takva može da bude istinska vaspitno-obrazovna aktivnost) moraju zasnivati na argumentima naučno i sistematski istražene i adekvatno teorijski uopštene prakse.

U prvom delu knjige — Opšta pitanja vojnog vaspitanja i obrazovanja, čiji obim predstavlja jednu petinu ukupnog teksta, razmatraju se: predmet i zadaci vojne andragogije, funkcija i vrste vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, sistem vaspitanja i obrazovanja u JNA, faktori vaspitanja i obrazovanja u JNA i osnovni faktori i karakteristike razvitka ličnosti u procesu vojnog vaspitanja i obrazovanja.

Čitalac se već u početku knjige susreće sa jasno definisanim pojmovima vaspitanja i obrazovanja, njihovim diferenciranjem i, istovremeno, sa ukazivanjem na „njihovo jedinstvo, međuzavisnost i dijalektičku povezanost”. Sa stanovišta prakse i potrebe poimanja suštine vaspitno-obrazovnog procesa, ta saznanja su od izvanredne važnosti za svakog organizatora i izvođača vaspitanja i obrazovanja. Ništa manjeg značaja nije ni razmatranje istorijskog razvoja vojnog vaspitanja i obrazovanja. U opštem razvoju društva i armije, vojno vaspitanje i obrazovanje je stalno nosilo pečat vremena u kojem se izvodilo i karaktera datog društva i armije. Paralelno s promenom pozicije i uloge čoveka u društvu menjala se i njegova uloga u armiji, a time i karakter vaspitanja i obrazovanja u koje je bio uključen. Sve to upućuje na adekvatnije shvatanje odlika, cilja i zadataka koji se nameću vojnom vaspitanju i obrazovanju u našoj armiji, s obzirom na njenu ulogu i karakter društva kojeg je dužna da brani.

Autori su u knjizi izložili i svoju shemu sistema vojne andragogije, ističući da je praksa vaspitno-obrazovnog rada u armiji toliko „bogata da je nemoguće odraziti sve njene tokove i osvetliti sve njene puteve samo jednom naučnom disciplinom”. Zato se najbrajaju: Opšta vojna andragogija, istorija vojne andragogije, komparativna vojna andragogija, vojna didaktika i metodike pojedinih vojnih predmeta — kao discipline u naučnom sistemu vojne andragogije. Ne sporeći opravdanost ovakve klasifikacije vojno-andragoških disciplina, čini se, ipak, da sistem nije potpun. Mada je svaka klasifikacija relativna i uslovljena kriterijem koji se uzima za njen osnov, smatram da bi, polazeći od profila, psihofizičkih i socioloških karakteristika pojedinih kategorija pripadnika Armije kao i od sistema vaspitanja i obrazovanja u JNA, bilo opravdano pomenuti sistem upotpuniti. Dovoljno je ukazati na razlike koje postoje između vojnika, pitomaca i starešina, kako s obzirom na njihov profil, tako i na njihovu ulogu, usmerenost, obimnost, karakter i „režim” vaspitno-obrazovnog procesa u koji su uključeni. Bilo bi dovoljno argumenata (što ne može biti predmet jednog prikaza) koji bi išli u prilog zasnivanja posebnih vojno-andragoških disciplina čiji bi predmet bio: vaspitno-obrazovni rad s vojnicima u jedinicama; sa pitomcima u vojnim školama; sa slušaocima u vojnim školama i akademijama za aktivni starešinski sastav i, sa starešinama u jedinicama i ustanovama. Za razmišljanje je, takođe, potreba unošenja u sistem metodike (ili metodika za pojedine vrste) vaspitnog rada, kako sa vojnicima, tako i sa pitomcima vojnih škola. I jedno i drugo ima svoje teorijsko i praktično opravdanje.

U prvom delu knjige detaljnije se razmatraju, takođe, i funkcija i vrste vaspitanja i obrazovanja, kao i ceo sistem vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Vredno je posebno skrenuti pažnju čitalaca na onaj deo razmatranja u kojem se preciziraju ciljevi i zadaci vaspitanja i obrazovanja u JNA, jer je to, nesumnjivo, polazna osnova u pristupanju realizacije vaspitno-obrazovnog procesa, i na deo razmatranja o vrstama vaspitanja. Kada je reč o vrstama vaspitanja, nužno je ukazati na dva osnovna momenta. Prvo, da sistematsko izlaganje o svakoj vrsti vaspitanja dovoljno ubedljivo upućuje čitaoca na svestranije poniranje u suštinu zahteva da se u Armiji izgrađuju svestrano razvijene ličnosti u intelektualnom, moralnom, fizičkom i estetskom pogledu, u čemu u dosadašnjoj praksi nije uvek bilo doslednosti i efikasnosti. Drugo, da data podela vaspitanja u knjizi nije dosledno zadržana. Naime, i pored svih ograda, u drugom delu knjige (Teorija vojnog vaspitanja) autori ipak navode i opštetehničko vaspitanje — kao jednu od vrsta vojnog vaspitanja. Ako naučno nije bilo opravdano izdvajati ovu vrstu vaspitanja, nije je trebalo tako ni davati čitaocu i dovoditi ga u nedoumicu.

Deo sadržaja prvog dela knjige odnosi se i na faktore vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Ovaj deo zaslužuje i posebnu pažnju, jer se u njemu na pregledan i sistematičan način izlaže čitava skala objektivnih i subjektivnih činilaca koji posredno ili neposredno utiču na vaspitanje i obrazovanje, „na njihov karakter, sadržaj, tok i rezultate”. U sistemu faktora vojnog vaspitanja i obrazovanja nađena je skladna i argumentovana povezanost opštih (društvenih) i posebnih (armijskih) faktora i uslova u kojima se realizuje vaspitno-obrazovni proces u vojsci. Na ubedljiv način izloženi su i subjektivni faktori koji deluju u samom tom procesu. Sa stanovišta doktrine i koncepcije izgradnje Armije i njene pripreme za savremeni rat zanimljivo je što se ovde prvi put celovitije i nedvosmisleno obrazlaže uloga pojedinca (vojnika, pitomca, slušaoca) kao jednog od subjektivnih faktora u procesu vaspitanja i obrazovanja. Dakle, pored starešine, kao vaspitača i nastavnika, vojnog kolektiva i organizacije Saveza komunista, pojedinac (vaspitanik — obrazovnik) se pojavljuje ne samo kao objekt već i kao subjekt vaspitanja i obrazovanja. Tu se, drugim rečima, zauzima stav o značaju i ulozi ljudskog faktora u ratu i polazi sa gledišta da, za razliku od koncepcija armija kapitalističkog sveta, „aktiviranje čoveka u našoj armiji... jača vojnu organizaciju”. Polazeći od psiholoških, didaktičkih i socioloških zakonitosti, autori s pravom konstatuju da je „aktivan pojedinac u našoj armiji pretpostavka snažne discipline, organizovanosti i visokog borbenog morala”.

Privlači pažnju i razmatranje nekih bitnih karakteristika ličnosti u procesu vojnog vaspitanja i obrazovanja, utoliko pre što je veoma nužno, ali i delikatno, puno poznavanje psihologije mladih ljudi koji dolaze u Armiju, njihovih raznovrsnih shvatanja itd. Sem toga, u izučavanju i poznavanju ličnosti pojavljuju se mnoge teškoće, budući da u JNA još nisu dovoljno izučene i razvijene psiho-

loške osnove obrazovanja i vaspitanja. Tu, pre svega, mislimo na neistražene probleme motivacije, učenja i dr., naročito kada je reč o vojnicima i pitomcima. Slično je i sa sociološkim osnovama koje u nas takođe nisu dovoljno razrađene. Tek nedavno se pristupilo sistematskijem postavljanju i bavljenju sociologijom u Armiji, što će omogućiti svestranije sagledavanje sociološkog aspekta međuljudskih odnosa, uključujući i one u vaspitno-obrazovnom procesu.

Drugi deo knjige — Teorija vojnog vaspitanja, obrađen je tako da služi i kao solidna saznajna osnova i kao, istina načelan, putokaz za akciju u vaspitnoj praksi. Autori su prihvatili uobičajenu naučnu podelu vaspitanja s obzirom na komponente svestrano razvijene ličnosti, čijoj se izgradnji teži u našem društvu i u Armiji. I, mada bi se o tako datoj podeli moglo diskutovati, jer je očigledno u ponečem prevaziđena, takva kako nam je prezentirana služiće svojoj nameni. Teškoća u iznalaženju adekvatnije podele svakako je, pre svega, u tome što nema „čistih” vrsta (strana) vaspitanja. Autori su, na primer, političko vaspitanje posmatrali kao element moralnog vaspitanja, a ono nije samo to — političko vaspitanje sadrži, istovremeno, i elemente intelektualnog vaspitanja.

Zanimljivo je da blizu tri petine teksta teorije vojnog vaspitanja zauzima moralno vaspitanje, dok ostale vrste (intelektualno, fizičko, estetsko i opštetehničko) vaspitanje pojedinačno „učestvuju” tek u četrnaestom delu ukupnog teksta o vaspitanju. Neosporno je da su na takav odnos uticali mnogi faktori, među kojima pre svega: značaj koji su autori pridali moralnom vaspitanju: bogatija, na određen način, iskustva stečena u moralnom u odnosu na druga — naročito estetsko vaspitanje; lična preokupacija autora u vezi sa moralnim vaspitanjem, njegovom ulogom itd. Sve u svemu, moglo bi se zaključiti da na svestranijem osvetljavanju i potpunijoj sistematizaciji ostalih vrsta vaspitanja ubuduće treba uložiti znatno veće napore. Nema razloga da se, s obzirom na obim teksta, na primer, fizičko, pa i intelektualno vaspitanje ostave na sadašnjem nivou. U pitanju je i izvestan psihološki momenat, jer se može steći utisak da je dat izrazit primat jednoj vrsti vaspitanja, što ne bi bilo opravdano. To ne bi bilo u skladu sa zahtevom izgradnje svestrano razvijene ličnosti koju čine sve, već isticane komponente, a one su u međusobnom dijalektičkom jedinstvu.

Kritički osvrt na udeo moralnog vaspitanja u odgovarajućem delu knjige Osnovi vojne andragogije nikako ne znači da se dovodi u pitanje njegov značaj i sva složenost izlaganja te materije. Treba, naime, skrenuti pažnju čitalaca da se u razmatranju moralnog vaspitanja daju sociološke osnove morala uopšte i morala armije posebno, te njegova društvena i klasna suština, norme, sadržaj socijalističkog morala itd. Svakako da je takav teorijski, filozofsko-sociološki pristup bio nužan za bolje razumevanje i postavljanje samog moralnog vaspitanja u vojsci.

Sem toga, sistematsko izlaganje principa, metoda i sredstava moralnog vaspitanja ima izvanrednu važnost za unapređenje prakse u toj oblasti vaspitne delatnosti. To tim pre što do sada nije napi-

sana metodika vaspitnog rada u Armiji, a tu se, makar samo za tu vrstu vaspitanja, nalaze i metodički elementi koji daju osnovu za praktično izvođenje moralnog vaspitanja.

No, u celini gledano, deo o vojnom vaspitanju ima značajnu funkciju mobilisanja svih subjektivnih faktora u pravilnom izboru i primeni onih sadržaja, sredstava i postupaka koji će u vaspitnom radu dati optimalne rezultate. U vezi s tim privlači pažnju onaj deo teksta u kome se govori o cilju vojnog vaspitanja. Prema autorima, „cilj vojnog vaspitanja je razvijanje svestrane ličnosti... zato što razvoj armije uopšte, a posebno zahtevi koje će čoveku postaviti eventualni rat za koji se čitav njen sastav priprema, traže što kompletniju ličnost borca”. I, dalje: „osnovni smisao celokupnog života i rada u Armiji je neprekidno osposobljavanje svih njenih pripadnika i jedinica za konstruktivno učešće i doprinos u podizanju borbene spremnosti oružanih snaga na sve viši stepen.”

Najzad, kada se govori o svim vrstama vojnog vaspitanja: intelektualnom, moralnom, fizičkom, estetskom i opštetehničkom, u knjizi se sistematski izlaze građa koja čitaoca uvodi u pojam, cilj, zadatke i osnovne oblike i postupke realizovanja svake vrste vaspitanja posebno. Nema sumnje da će naučno sistemizovan i tako prezentiran tekst o vaspitanju i njegovim vrstama proširiti horizont vaspitača i nastavnika — neposrednih staresina, podici na viši nivo njihovu staresinsku i vaspitačku kulturu i omogućiti im svestranije ulaznje u problem i proces vojnog vaspitanja. Svesno i aktivno usvajanje navedene građe može kvalitativno da izmeni odnos prema zadacima vaspitanja i da izazove krupne pozitivne promene u rezultatima vaspitnog rada u jedinicama i vojnim školama.

Treći deo knjige — Teorija vojnog obrazovanja — predstavlja, opravdano, najveći deo teksta Osnovi vojne andragogije. U okviru toga dela, odeljak o teoriji vojne nastave (vojna didaktika) zauzima skoro tri četvrtine prostora. Ovo zbog toga što se, kako i autori ističu, „u vojnoj nastavi (obuci) realizuje najveći deo zadataka obrazovanja i vaspitanja vojnika i staresina. Zato se njoj s pravom poklanja izuzetna pažnja”.

U prvom odeljku Teorije vojnog obrazovanja razmatraju se fundamentalni pojmovi, pojmovi i zadaci obrazovanja u JNA, sadržaji i vrste vojnog obrazovanja i njihove karakteristike, proces vojnog obrazovanja i vidovi obrazovanja u JNA. Razumljivo, za punije razumevanje suštine obrazovnog procesa i načina njegovog realizovanja kroz različite vidove i oblike, u različitim uslovima i materijalnim, ljudskim, didaktičkim i drugim okviru mnogostranih nastavnih oblasti sa različitim profilima vojnih obrazovanika itd — neophodno je usvojiti ta uvodna, načelna i pojmovna razmatranja. To je uslov i pretpostavka uspešne praktične nastavničke delatnosti naših staresina u jedinicama i vojnim školama. To je u isto vreme, put da se u nastavnom i uopšte vojno obrazovnom radu oslobađamo jednostavnosti i sagledavamo svestranu funkciju vojnog obrazovanja, što se plastično vidi iz stava autora da:

„Vojno obrazovanje označava, dakle, takav proces planskog i sistemskog delovanja u kome vojnici i starešine: a) stiču određen sistem znanja o društvu i Armiji, o ratu, o sredstvima i načinu vođenja rata, organizaciji Armije, o njenom dejstvu, o upotrebi snaga i sredstava i dr. i razvijaju potrebne veštine i navike, neophodne za uspešno vođenje borbe; b) izgrađuju naučni pogled na društvo i Armiju, ciljeve, karakter i koncepciju rata i način upotrebe snaga i sredstava u borbi, kao i naučni pogled na svet u celini; c) razvijaju interese, sklonosti i sposobnosti za samostalno usavršavanje — za samoobrazovanje; d) razvijaju intelektualne, vojne i fizičke sposobnosti i na njima zasnovana druga pozitivna lična svojstva”.

U vezi s tim vredno je uočiti i značaj razmatranja problema formalizma u procesu vojnog obrazovanja i načina njegovog otklanjanja. Nasuprot stavu da je učenje „svestan i aktivan proces sticanja znanja, veština i navika i razvijanja sposobnosti”, razne okolnosti u kojima se nađe obrazovnik — vojnik, pitomac, slušalac — mogu biti uzrokom formalizma, tj. formalističkih postupaka u sticanju znanja, veština i navika, u mehaničkom učenju koje ne daje stvarne i trajne obrazovne rezultate. Uzroci formalizma su mnogostruki i, prema autorima knjige Osnovi vojne andragogije, „mogu biti u slabostima nastavnih planova i programa, nedostacima organizacije obrazovnog procesa, proveri znanja, veština i navika, u nepravilnom radu nastavnika ili onih koji se obučavaju. U svim ovim slučajevima nedostaci dovode do ozbiljnih slabosti u rezultatima obrazovanja”.

Ali, čini mi se da je posebno važno ukazati na onaj deo sadržaja Teorije vojnog obrazovanja koji se odnosi na nastavu kao osnovni vid obrazovanja. U tom delu daje se, po prvi put, celovit sistem didaktičkih principa koji adekvatnije nego do sada izražavaju bitne zahteve pripremanja, izvođenja i verifikovanja rezultata nastave. Takođe je dat zaokružen sistem nastavnih metoda i njihova unutrašnja struktura, što omogućava i podrobno upoznavanje tog značajnog dela vojno-andragoške didaktike i praktično osposobljavanje starešina za adekvatnu primenu metoda i njihovih raznovrsnih oblika u nastavnom procesu. Zaslužuju, svakako, pažnju i oni delovi sadržaja u kojima se razmatraju nastavna sredstva i objekti, organizacija nastave i deo o proveravanju i ocenjivanju znanja, veština i navika.

Analizom prezentiranih nastavnih principa dolazi se do zaključka da su oni (kad se uzmu, pri tome, u obzir svi bitni atributi suštine i funkcije savremene vojne nastave) u osnovi izrazili zakonitosti koje su imanentne vojnoj nastavi. Autori su pošli od jedino ispravnog puta da opšte, u opštoj didaktičkoj teoriji prihvaćene principe, integriraju u sistem nastavnih principa vojne didaktike, ali u područje koje „karakteriče ne samo opšta već i posebna zakonitost”, dodajući tome i one posebne principe koji važe „samo za tu (vojnu) nastavnu praksu”. Jasno je da ovi, „posebni principi”, u armijskim okvirima imaju opšti karakter u odnosu na posebna područja vojne nastave. Stoga bi i kritičko razmatranje nastavnih

principa sa stanovišta mnogostrukih posebnih nastavnih područja bilo teorijski neodrživo, jer su posebne zakonitosti pojedinih nastavnih predmeta i područja u vojnoj nastavi sadržaj nastavnih principa odgovarajućih predmetnih metodika, a ne principa didaktike kao teorije celokupne nastave.

Uzimajući u obzir takvu moguću opasnost, ipak se čini da su posebnosti nekih područja vojne nastave istovremeno i toliko opšte-važeće za gotovo sve nastavne oblasti u Armiji — da ih je u knjizi trebalo na određen način izraziti u sistemu nastavnih principa. Pod tim podrazumevamo, pre svega, one zakonitosti koje proizilaze iz obuke na savremenoj borbenoj tehnici i naoružanju kojom jedinice naše armije raspolazu (ili će u dogledno vreme raspolagati). Ne upuštajući se u detaljniju razradu svih komponenata zakonitosti koje nameće navedena okolnost, dovoljno je podsetiti bar na neke momente. Faktor vreme, u smislu potrebe da se velikom brzinom izvode pojedine i čitav sklop borbenih radnji nesumnjivo je jedna od bitnih karakteristika obuke ljudstva u savremenim uslovima. Interakcija nastavnik-obrazovnik u uslovima obuke na sredstvima i naoružanju visokog tehničkog nivoa doživljava, ili mora doživeti adekvatnu transformaciju, jer se proces obučavanja izvodi u kvalitativno novoj situaciji. Psihički procesi (opažanje, mišljenje, pažnja, i dr.) onih koji se obrazuju sa sredstvima visokog tehničkog dometa dobijaju na značaju, a to se manifestuje i u načinu obučavanja (trenažeri i druga sredstva zamenjuju klasičnu učionicu), itd.

Drugim rečima, nastavni principi morali bi potpunije izraziti zahteve savremene vojne nastave (sa stanovišta nove borbene tehnike i karakteristika savremenog rata), što je delimično sadržano ili se podrazumeva u principu približavanja nastave realnosti borbenih uslova, pa i u nekim drugim, ali time je navedeni zahtev samo fragmentarno, da ne kažemo i periferno razmatran.

No, u celini, poimanje i usvajanje onog dela sadržaja knjige koji se odnosi na teoriju vojne nastave i njene elemente daje čitaocu solidno didaktičko obrazovanje, a u izvesnom smislu i metodička saznanja za uspešno organizovanje i izvođenje svih vrsta vojne nastave. U istom smislu su značajna i razmatranja druga dva vida obrazovanja — vannastavni obrazovni rad (treći odeljak) i samoobrazovanje (četvrti odeljak Teorije vojnog obrazovanja).

U četvrtom delu knjige autori nam pružaju celovit sistem saznanja o zasnivanju i realizovanju slobodnih aktivnosti vojnika i pitomaca, pri čemu je od posebne važnosti izlaganje cilja i zadataka koje treba ostvariti i principa od kojih treba polaziti u organizovanju te delatnosti. Ovo utoliko više što su shvatanja i usmerenost slobodnih aktivnosti ne retko bili neadekvatni i nejedinstveni.

U petom delu knjige po prvi put se na sistematičan i pregledan način izlaže metodologija vojnih andragoških istraživanja. Značaj ovog dela knjige je utoliko veći što se upravo sada ulažu po-

sební napori da se u našoj armiji još više i potpunije razvije naučno-istraživački rad u oblasti vaspitanja i obrazovanja. Ovaj deo će dobro doći i za osposobljavanje šireg kruga starešina za samostalne istraživačke zahvate — većih ili manjih dimenzija — i za bolje korišćenje istraživačkih rezultata do kojih dolaze specijalizovani vojnoistraživački organi.

I na kraju neka i autori kažu o značaju, dometu i ulozi knjige kao i o njenom mestu u sadašnjem trenutku razvitka Armije: „Svesni smo toga da rad koji prezentiramo predstavlja samo početni korak u razvijanju naše vojne andragoške misli i da ne odražava sve tendencije i celokupan razvoj vojne andragogije. Kao prvi ozbiljni napor ove vrste, on nužno ima i određene slabosti, koje su izražene u prvom redu u neujednačenosti i neuravnoteženosti pojedinih delova i u nedovoljnoj razrađenosti nekih elemenata...”

Možda su autori i prenglasili „početništvo” i slabosti, i to iz dva osnovna razloga: (1) obično je nužno da kada jedno delo stvaraju više autora, i pored svih nastojanja da se ostvari jedinstven kriterij, to objektivno nije moguće postići u potpunosti; (2) delo je, ipak, približno veran odraz nivoa na kojem se sada nalazi razvoj teorije vojnog vaspitanja i obrazovanja u nas i u njemu je dato uglavnom ono što se danas i moglo dati.

Dalji razvoj vojno-andragoške misli mogućan je ako se: vaspitno-obrazovna praksa svestrano osloni na teoriju koja je u knjizi izložena; ako se osigura permanentno i sistematsko, naučno istraživanje vaspitno-obrazovne prakse u okviru nastavnih oblasti i nastavnih predmeta i na tim osnovama organizuje izrada predmetnih metodika, te ako se na osnovi naučno uopštenih predmetnih iskustava dalje „dograđuje” opšta, vojno-andragoška teorija. Sve to znači, istovremeno, da u knjizi prezentirano ne bi smeli shvatiti dogmom, već da treba uneti kreativnost i samostalni napor da se ona prevaziđe.

Pukovnik
Alija LOŠIĆ

O JEDNOJ KNJIZI I JEDNOJ KRITICI

U „Vojnom delu” br. 4/1967. godine, u rubrici „Kritika” izašao je članak potpukovnika Dušana Smoljenovića i Milana Mrakovića, „Protivtenkovska odbrana”. Članak i kritika knjige pukovnika Stankovića: „Protivtenkovska odbrana”, koja je izašla iz štampe početkom 1967. godine.

Na stanicama naših vojnih časopisa vrlo retko se susrećemo sa kritikom. Otuda je ovaj članak kod mene pobudio veliko interesovanje. Ranije sam se detaljno upoznao sa knjigom „Protivtenkovska odbrana”, što mi daje povoda da se umešam u polemiku o knjizi. Želim da se osvrnem na ona mesta u knjizi koje su kritičari označili „slabim”, jer se ne slažem sa njihovim postavkama, ni načinom izlaganja.

Mislim da kritičari nisu u pravu kada tvrde da je autor knjige samo „hronološki registrovao neke istorijske momente”. Činjenice govore suprotno.

Ceo ovaj deo podeljen je na 10 poglavlja, obuhvatajući period od I svetskog rata do NOR-a, sa jednim opštim zaključkom. Najveći deo obrađen je u vidu analiza i zaključaka, mada autor uvek ne nameće čitaocu stavove već mu ostavlja da iz primera sam izvlači zaključke. Neki su primeri izneseni bez uobičajenih uvoda, što je verovatno izazvano težnjom za racionalnijim korišćenjem prostora.

Autor svoje stavove o vođenju savremene PT-borbe zasniva na iskustvima II svetskog rata i savremenim dostignućima u toj oblasti. Kritičari nisu sagledali namenu ovog dela knjige, njegovu sadržinu, ni način obrade, pa su neubedljivo i neargumentovano izložili svoj stav, što stvara nerealanu ocenu o vrednosti knjige.

Kritičari pokreću i pitanje koje se odnosi na autorovu koncepciju o vođenju PT-borbe, pa kažu: „... Autor je metod PT-borbe i elemente PT-odbrane uglavnom zasnovao na artiljeriji i PT rake-tama, pa sve to *nakalemio* (podvukao JK) na šeme iz II svetskog rata”. Kritičari, po mom mišljenju, nisu shvatili kvalitativno nove momente koje autor pokreće u knjizi „Protivtenkovska odbrana”. U njoj su detaljno obrađena sva postojeća PT-sredstva i razrađeni mnogi metodi PT-borbe. Iskustva iz II svetskog rata su uzeta u obzir, što je dobro, jer su ona dragocena i boljih namena. Međutim, autor knjige se uopšte ne drži kruto šema PTO iz II svetskog rata, već unosi niz kvalitativno novih momenata u raspored PT sredstava i u organizaciju sistema vatre. Ako su kritičari imali svoje gledište o tom pitanju, bolje bi bilo da su ga ukratko izložili. Ovako se ne vidi šta napadaju, a šta predlažu.

Sledeća zamerka autoru knjige jeste što je na stranicama 100—105 i 126—128 izložio neke osnovne principe konstrukcije bestrzajnih oruđa i PT-raketa i pomoću formula objasnio pojam bestrzajnosti, kritičnog preseka mlaznica, stabilizaciju raketa, Mahov broj i drugo. Kod nas nije retka pojava da ljudi ne vole formule, da se anatemišu sve što nije „čista taktika” u radovima u kojima dominiraju taktička pitanja. Međutim, danas je tendencija gotovo u svim armijama da se stvara nov profil starešine „komandanta-inženjera”. Treba se boriti za shvatanje da nema taktike bez poznavanja tehnike, jer se savremena raketna tehnika uopšte ne može koristiti ako se detaljno ne poznaju osnovni principi njihove konstrukcije.

Kritičari zameraju autoru što je slabo rangirao PT-sredstva, i što „a priori stavlja PT-rakete na prvo mesto”. Ovom pitanju posvećuju više od jedne stranice i upinju se svim silama da dokažu kako PT rakete nisu najefikasnije PT-sredstvo, jer imaju niz slabosti. Ali kritičari beže od toga da sami kažu koje oni PT-sredstvo smatraju najefikasnijim. Autor je rekao da su PT-rakete sada najefikasnije PT-sredstvo, jer niko ne može da ospori činjenicu da je PT-raketa efikasnija od ručnog bacača i bestrzajnog topa. Međutim, iz knjige se ne može zaključiti da autor smatra da je PT-raketa svemoguća i univerzalno PT-sredstvo, što kritičari pokušavaju da mu nametnu, kad kažu: „Danas ni jedna armija ne raspolaže univerzalnim PT-sredstvima”...

Autor knjige je na strani 197 sasvim jasno formulisao svoj stav u pogledu mesta i uloge pojedinih PT-sredstava, što su kritičari morali da uoče.

U svim bolje opremljenim armijama PT-rakete su se afirmisale kao osnovno PT-sredstvo, prvenstveno zbog velikog dometa, i mogućnosti da uništavaju tenkove na velikim odstojanjima i zbog sigurnog probijanja oklopa svih savremenih tenkova. Tendencija razvoja PT-raketa obećava da će uskoro da postanu još efikasnije i pouzdanije PT-sredstvo. O tome svemu je u „Protivtenkovskoj odbrani” dosta rečeno, ali kritičari polazeći od negativnih svojstava najstarijih predstavnika PT-raketa, pokušavaju da umanje njihovu vrednost PT-rakete u sistemu naše PTO zauzimaju sve važnije mesto, pa ovakav skepticizam kritičara prema ovom PT-sredstvu može samo da šteti.

Sledeće pitanje koje je podvrgnuto kritici je stav autora o pokretnim elementima PTO. Naime, u knjizi (str. 206 i 207) razmatra se mogućnost obrazovanja PT-rezerve u bataljonu. Da li je bataljonu potrebna PT rezerva, stvarno je pitanje za diskusiju, ali ne na način kako to čine kritičari. Po njihovom mišljenju i puk teško može da koristi PT-odrede, pa kažu: „Danas bi se teško moglo utvrditi da će i PT-odred puka (s obzirom na navedene činjenice) moći da deluje onako kao u II svetskom ratu”. Kritičari se plaše mogućnosti izvršenja manevara. Međutim, u knjizi se ne predlaže formiranje pukovske PT-rezerve od oruđa sa konjskim vučom kako je to bilo u II svetskom ratu, već od samohotki, lansera sa PT-raketama i od specijalnih lovaca tenkova. Sve su ovo kvalitativno nova

borbena sredstva, pa ovako upoređivanje sa sredstvima slične namene u prošlom ratu nema opravdanja.

Što se tiče PT-rezervi u bataljonu treba reći da ih neke armije zapadnih zemalja već imaju. Moje je mišljenje da u situacijama kada se odbrana organizuje na brzu ruku, postojanje PT-rezerve u bataljonu može da bude korisno. U napadu, ako se bataljon ojačava PT-raketama, moraju se obavezno držati u rezervi, jer nema svrhe da se pridaju četama. To su kritičari potpuno izgubili iz vida jer im je sigurno poznato da postoje PT-rakete prenosnog tipa, velikog dometa kojima se može uspešno manevrisati u svim situacijama (mogu se nositi kroz rovove i saobraćajnice). Činjenica je da bataljon u savremenim uslovima brani front slične širine koji je branio puk u II svetskom ratu, ali niko nije osporavao potrebu da puk formira PT-rezervu. Prema tome, sa gledišta potreba i mogućnosti manevra, nema razloga da se ne formira i bataljonski PT-odred, odnosno rezerva.

Kritičari negiraju potrebu postojanja PT-odreda i u puku. Moguće je prebaciti zadatke PT-odreda puka na opštu rezervu, odnosno, na tenkovsku rezervu. Takva mogućnost se predviđa. O tome se govori i u knjizi. Međutim, pitanje je koliko je to ekonomično. Tendencija je u svetu da se u ove svrhe ne koriste tenkovi, prvenstveno zbog toga što takvo rešenje nije ekonomično. Time se i objašnjava sve veća tendencija uvođenja „lovaca tenkova” u formacijski sastav brigada, pa i pukova, koji su prvenstveno namenjeni za formiranje PT-odreda.

Kritičari takođe napadaju postavke o potrebi biranja očekujućih položaja za PT-odrede. Oni i ovde iz nerazumljivih razloga iskrivljuju osnovnu misao autora. Oni istrzano citiraju one stavove koji njima odgovaraju. Međutim, u knjizi, na strani 250, pored ostalog, stoji „... Potreba za očekujućim položajem oseća se naročito kod većih PT-odreda i kada je PT-položaj dosta udaljen od PT-rejona. Može se, na primer, desiti da PT-odred krene na PV-položaj, ali, usled izmenjene situacije, posedanje položaja bilo bi prerano. U tom slučaju odred se zadržava na očekujućem položaju”. Ovakvoj postavci nema šta da se zameri.

Očekujući položaj ne mora posebno da se uređuje, ili, ne uvek. Po mom mišljenju, njegova je osnovna namena da se odred u njemu sredi i organizovano pristupi izvršenju borbenog zadatka. Za veći odred je ovo potrebno. U okviru ovog položaja (kod većih PT-odreda) može da se nalazi i tehnički položaj za jedinice PT-raketa, gde se vrši punjenje kako bi na PT-položaj izašle spremne za dejstvo. U knjizi „Protivtenkovska odbrana predviđa se i takva mogućnost. Kritičari sve ovo ne sagledavaju i kategorički tvrde da „Zadržavanje PT-odreda u nekakvom improvizovanom očekujućem rejonu nema nikakve svrhe.” Međutim, na jednom mestu oni kažu da se on može „ponekad odrediti za PT-odred armije”, a na strani 89 časopisa kažu: „Protivtenkovski odred može da posedne očekujući položaj samo u slučaju nužde...”. Nameće se pitanje kada nastupa ta „nužda” i kako će se poseti „nekakav očekujući položaj” ako ranije nije određen.

U posebnom pasusu, na strani 89 časopisa, kritičari stavljaju pod sumnju potrebu formiranja PT-odreda uopšte, pa doslovno kažu: „Uostalom, metod upotrebe PT-odreda je kopija iz II svetskog rata”. Dalje, pišu kako bi bila „vredna pažnje jedna analiza” o korisnosti upotrebe PT-odreda koji su raspoređeni na većoj dubini. Autor knjige je dao analizu ovoga pitanja, pa bi bilo „vredno pažnje” da su to učinili i kritičari. To bi bilo daleko korisnije nego što su rekli ovih nekoliko uopštenih konstatacija.

Prilikom razmatranja opravdanosti postojanja PT-odreda, na strani 89 kritičari pišu i ovo: „Ovome treba dodati da je ključni problem savremene PTO kako sprečiti prodor većih oklopnih jedinica kroz operativnu dubinu branioca, a ne tražiti pre svega, rešenje kako slomiti napad tenkova na prvom položaju I pojasa, a što je često nemoguće i nerealno očekivati”. Logično je bilo da su kritičari objasnili kako oni misle „da spreče prodor tenkova u operativnu dubinu”, ako ne predviđaju slamanje njihove udarne moći. Dakle, prvo insistiraju na jednoj postavci, a u daljem izlaganju kao da na to zaboravljaju. Oni ne žele jak prvi PT-ešelon, a stavljaju pod sumnju opravdanost postojanja PT-odreda. Gde je onda rešenje?

Kritičari ne postavljaju direktno pitanje gde treba dati težište PTO, ali se ono nazire. Jer, kad kod njih ne bi bilo dileme, onda sigurno ne bi imali razloga da napadaju autora koji je detaljno razradio PTO na prvom položaju. Međutim, kroz knjigu „Protivtenkovska odbrana” provejava osnovna teza da je PT-borba integralni deo opšte borbe. Otuda i težište borbe protiv tenkova mora da je u skladu sa opštim težištem.

Ako se planom boja predviđa uporna odbrana prvog položaja bilo kog pojasa, onda se to podrazumeva i za PTO. Prema tome, ne može biti govora o tome da se prvi položaj brani uporno, a da se težište PTO prenosi u dubinu.

Načelna šema organizacije PT-borbe, koju predlaže autor „Protivtenkovske odbrane”, izgleda ovako: ispred prednjeg kraja jaka vatrena sredstva uključujući tu nuklearna sredstva i avijaciju, sa dejstvo jedinica koje dejstvuju u neprijateljskoj pozadini i prednjih odreda: na prednjem kraju (na prvom položaju) snažan sistem PT-vatre, ešeloniran po zonama zavisno od mogućnosti PT-sredstava, tako da težište PT-borbe prelazi sa sredstva na sredstva; u bližoj taktičkoj dubini zasede i manevar lakim PT-sredstvima, uz angažovanje PT-odreda i PT-rezervi (bataljonskih); u taktičkoj i operativnoj dubini borba se vodi PT-odredima svih vrsta, opštim i tenkovskim rezervama. Ova šema se u osnovi ne razlikuje od šema PTO, usvojene pri kraju II svetskog rata, prvenstveno u Sovjetskoj armiji. Ona je pokazala vrednost u prošlom ratu i nema nikakvog razloga da se menja, jer za sada ne postoji bolja i prikladnija, bar ne za naše prilike. Nova sredstva za vođenje PT-borbe su novina u ovoj šemi, a to je veoma važno.

Ono što po mom mišljenju kritičari nisu uspeali da sagledaju jeste činjenica da je ova organizacijska šema PTO usvojena u ve-

čini armija u taktičkim okvirima. Razlika jedino postoji u vođenju PTO u operativnoj dubini. To jedni rade po šemi koju zastupa autor knjige, sa izvesnim manjim razlikama, a drugi ovaj problem rešavaju opštim rezervama, nuklearnim i drugim vatrenim sredstvima i avijacijom. I o ovoj organizacijskoj šemi PTO bilo je govora. Ako se upotrebe ova dva sistema PTO, dolazi se do zaključka da je prvi pouzdaniji i ekonomičniji od drugog. Postojanje specijalizovanih prvenstveno, artiljerijskih PT-jedinica obezbeđuje efikasnu PT-borbu relativno jeftinijim PT-sredstvima.

Kritičari stavljaju pod sumnju mogućnost manevra PT-odreda. A zar je lakši manevar oklopnim brigadama, mehanizovanim i oklopnim divizijama?

Oni takođe, osporavaju mogućnost upotrebe helikopterskih PT-odreda, pa kažu da helikopteri jedino mogu da dođu do izražaja ako se obezbedi apsolutna nadmoćnost u vazduhu. Mislim da stvari ne stoje tako. Helikopteri imaju velike manevarske sposobnosti, naročito u uslovima koje im pruža naše zemljište. Veštim manevrom oni lako mogu da izbegnu vatru mlaznih aviona, a naročito ako lete iznad sopstvenog rasporeda gde postoji i PA-zaštita. Otuda smatram da su postavke u knjizi o ovom elementu PT-odbrane realne i korisnije za naše čitaoce od stavova kritičara.

Kritičari, dalje, ne smatraju da je korisno formirati jurišne PT-odrede. Po običaju, ni ovde se ne udubljuju u suštinu problema, već žele da predstave kako autor tobože predlaže da se jurišnim odredom (30 do 40 ljudi) napada oklopni puk, ili brigada. Međutim, intencije autora knjige postaju jasne tek kad se detaljno pročitaju sva mesta koja govore o ovom načinu borbe protiv oklopne tehnike. Uopšte nije bitno da li je ovo pitanje u knjizi obrađeno „potpuno jasno” ili samo „delimično jasno”. Ideja je važna, i nju treba shvatiti i razumeti. Specijalno obučanim grupama za izvršenje ovih zadataka može mnogo da se učini. Ovaj metod borbe može da bude vrlo ekonomičan i efikasan, ali je potrebno solidno uvežbavanje i pravilan izbor momenta. Otuda je ideja autora korisna, nju treba dalje razvijati, a ne napadati i negirati.

Kritičari zameraju autoru knjige što koristi partizanske jedinice u borbi protiv neprijateljskih oklopnih jedinica: „Sasvim se sigurno može tvrditi da bi takav napad na delove oklopne divizije ili brigade neprijatelja predstavljali veliki rizik. Posledice ovakvog napada bile bi fatalne za partizanske jedinice.” Svaki napad je rizik, a pogotovo ako se slabo organizuje. U knjizi je jasno rečeno šta partizani mogu uspešno da napadnu: prvenstveno transport sa gorivom i municijom, ali mogu i tenkove u rejonu prikupljanja, iz zaseda itd. Ove metode borbe treba uvežbati. One su nam bliske, pa ih treba gajiti, a ne zapostavljati zbog „velikog rizika”.

Po oceni kritičara ovo su osnovne primedbe na: „Protivtenkovsku odbranu”. Međutim, osvrnuli su se još na neke predloge autora, kao što je, na primer, planiranje PTO u diviziji. U knjizi na 235 i 236 strani izložena je postupnost u planiranju PT-odbrane kroz ceo organizacijski proces. Dakle, autor ne govori o planu PTO kao

jednom dokumentu, već o svim merama koje treba preduzeti da bi se izvršile solidne pripreme za vođenje PTO. Prema mojoj oceni, svih četrnaest grupa poslova koje navodi autor moraju se obaviti, i ja ne vidim da je ijedan predloženi posao suvišan. Međutim, kritičari imaju samo u vidu plan kao jedan dokumenat, pa zato neopravdano prebacuju autoru da je u plan PTO „strpao sve i svašta”.

Autor smatra (str. 235) da sva ova pitanja mogu biti obrađena u vidu priloga opštem planu boja.

Imajući u vidu iskustva sa raznih vežbi, smatram da bi se planiranju protivtenkovske odbrane (borbe), moralo prići daleko kompleksnije no što se to praktikuje. Ako se ide na jedinstven plan PTO u okviru komande, onda sva pitanja o kojima se govori u „Protivtenkovskoj odbrani” moraju biti obrađena. Mislim da nije bitna tehnika, već suština obrade dokumenta.

Plan PTO, po mom mišljenju, treba sačiniti u vidu šeme (ili na karti), sa sažetom legendom (objašnjenje šeme u najpotrebnijem obimu) i priložima u vidu tabelarnih pregleda i teksta, kao i eventualnih detaljnijih crteža (raspored veštačkih prepreka). To bi, u stvari, predstavljao elaborat o PTO u operaciji.

Na kraju, kritičarima nije jasno kako je autor zamislio organizaciju sistema PT-vatre. Autor je izložio dinamiku PT-vatre (str. 256 do 267). Radi bolje preglednosti on je borbu protiv neprijateljske oklopne tehnike podelio po zonama da bi se lakše uočilo prelaženje težišta PT-borbe sa jednog na drugo sredstvo. Međutim, ova živa ilustracija dinamike PT-borbe povezane sa sistemom vatre, kritičarima je nejasna. Oni kažu: „Odmah pada u oči da autor nema nikakve zone između rejona prikupljanja i polaznog položaja za napad (linije razvoja). Dakle, od daljine 40 do 50 km (za oklopne jedinice oko 100 km) pa do 1 do 3 km ispred prednjeg kraja (ili dalje granice vatrene zone PT-raketa velikog dometa), ne predviđa se planiranje i izvođenje ma kakvih vatri”. Ova konstatacija nije tačna.

Prvo, polazni rejoni i linija razvoja za napad oklopnih jedinica u savremenim uslovima nisu jedno isto. Zatim, ne mogu nikako da se nalaze na 1 do 3 km ispred prednjeg kraja branioca. U knjizi (str. 260) jasno stoji da se zona vatre PT-raketa velikog dometa prostire do 5 000 metara ispred prednjeg kraja (ne do 3 km, kako to tvrde kritičari). Dalje, autor u knjizi razdvaja zonu ometanja oklopnih snaga od zone usporavanja napada oklopnih snaga, time što u prvoj obuhvata ciljeve raspoređene dublje od polaznih rejona i po njima dejstvuju raketama i avijacijom. Zona ometanja napada obuhvata prostor od polaznih rejona (koji mogu biti na različitim dubinama, što zavisi od karaktera zemljišta) do krajnjeg dometa oruđa koja dejstvuju neposredno. U ovoj fazi borbe dolazi do izražaja artiljerija većeg kalibra, višecevni raketni lanseri i rakete manjeg dometa.

I pored izvesnih nedostataka u knjizi, autor je uspeo da istakne osnovnu misao da je borba protiv oklopne tehnike u savremenim uslovima integralni deo borbe uopšte i da je ona stvar svih jedi-

nica i elemenata borbenog poretka, svakog starešine i borca. S druge strane, on naglašava da svaka armija u okviru svoje doktrine izgrađuje „principe PTO, prema svojim mogućnostima i uslovima, a na bazi svestranih analiza i studija, zahteva eventualnog rata i tendencija razvoja savremenog naoružanja”.

Zbog toga smatram da „Protivtenkovska odbrana” predstavlja solidnu studiju koja može da posluži kao baza i podstrek za dalje istraživanje u ovoj oblasti. Izdavanje ove knjige treba pozdraviti kao značajan doprinos razvoju naše vojne misli. Kritika u „Vojnom delu” trebalo bi da bude dobronamerna, odmerena, da ukazuje na suštinske probleme i podstiče vojnu teorijsku misao.

Pukovnik

Janez KRAMARIĆ

O TUMAČENJU AVIOPODRŠKE I SADEJSTVA AVIJACIJE I KoV U VOJNOM REČNIKU

Pošto upozna sadržaj Vojnog rečnika¹, i stroži čitalac će verovatno zaključiti da će cilj izdavanja Rečnika — bolje razumevanje, ujednačavanje i jedinstvenije tumačenje vojne terminologije — nesumnjivo biti ostvaren. To se odnosi i na vazduhoplovnu tematiku. Međutim, tumačenje nekih vazduhoplovnih termina, pojmova i izraza podstiče na razmišljanje i nameće pitanja. U tom smislu posebnu pažnju privlači tumačenje neposredne i posredne aviopodrške. U tumačenju ovih pojmova u Rečniku se, pored ostalog, navodi:

„*Neposredna podrška* — vrši se pretežno na dubini dejstva i dometa vatrenih sredstava jedinica KoV (RM) radi ojačavanja snage njihovih udara”.

„*Posredna podrška* — dejstva avijacije po snagama koje zbog svoje prostorne udaljenosti nisu direktno angažovane u borbi. To su — načelno one snage i objekti koji se nalaze van dometa vatrenih sredstava taktičkih jedinica.”² (kurziv D. J.).

Prema navedenim tumačenjima proizlazi a) da je težište neposredne aviopodrške na dubini dometa vatrenih sredstava u sastavu taktičkih jedinica sopstvene KoV, i b) da je domet vatrenih sredstava KoV načelna prostorna granica neposredne i posredne aviopripreme.

Smatram da je bila potpuno opravdana težnja da se pojam neposredne i posredne podrške i prostorno definiše, ali sam mišljenja da primenjeno rešenje samo delimično odgovara suštini neposredne podrške i načelima upotrebe avijacije u savremenim uslovima.

Kao što je definisano u Ratnoj službi, osnovna karakteristika dejstva avijacije u neposrednoj podršci jeste neposredan uticaj na tok dejstva KoV (RM). Da bi se ovakav uticaj mogao ostvariti i bio što veći, srazmerno angažovanim snagama, dejstvo avijacije i KoV treba da bude tesno usklađeno po cilju, mestu i vremenu. To je druga karakteristika neposredne aviopodrške. Polazeći od ovih karakteristika „neposrednost” te podrške i sadejstva avijacije i KoV je u načelu obrnuto srazmerna dubini dejstva avijacije u odnosu na liniju fronta. Što je dubina dejstva manja, podrška i sadejstvo je neposrednije i obrnuto. Prema tome, načelna granica neposredne podrške nalaziće se na dubini na kojoj dejstva avijacije još imaju pretežno neposredan uticaj na dejstva KoV i treba da budu sa njima usklađena u taktičkim okvirima.

¹ Vojni rečnik (operativno-taktički) — izdanje DSNO 1967. godine.

² Neposredna podrška, str. 164 — Posredna podrška, str. 227.

Da li je to dubina dometa vatrenih sredstava taktičkih jedinica KoV?³

Na šemi je prikazan odnos dometa artiljerije i raketnih jedinica „zemlja-zemlja” taktičke namene i ešeloniranja na bojištu. Domet artiljerije zahvata zonu prvih ešelona, divizija i pretežan deo VP artiljerijskih grupa, dok je domet raketnih jedinica približno dvostruko veći i pokriva borbeni poredak neprijatelja na celoj taktičkoj dubini. Međutim, različiti uslovi ratnih dejstava (sa ili bez upotrebe „N” borbenih sredstava) i stepen razvijenosti raketnih jedinica i obim njihovog angažovanja mogu biti vrlo različiti.

Na taktičkim pravcima na kojima raketne jedinice ne dejstvuju (uopšte ili za duže vreme), van dometa vatrenih sredstava KoV nalaze se drugi ešeloni (rezerve), divizija (posebno ako su oklopnog sastava) vatreni položaji vatrenih jedinica „zemlja-zemlja”, a često i VP dalekometne artiljerije (KAAG, AAG) kao i rejoni ukrcavanja i spuštanja vazdušnih dasanata.

Ovi ciljevi delom predstavljaju snage neposredno angažovane u borbi (artiljeriju i raketne jedinice na VP i u premeštanju). Rezerve, odnosno drugi ešeloni, divizija nisu direktno angažovani u borbi u bukvalnom smislu reči, ali predstavljaju snage čije angažovanje neposredno predstoji. Dejstvo po njima biće takođe od neposrednog uticaja na dejstvo KoV, posebno kada se očekuje ili je otpočelo njihovo uvođenje u borbu. Avijacija će najčešće tada dejstvovati po tim ciljevima.

Prema tome, domet vatrenih sredstava taktičkih jedinica KoV je relativna veličina, sa vrlo promenljivim vrednostima koje zavise od formacije, ojačanja, popune, odnosno gubitaka, mogućnosti premeštanja VP i niza drugih faktora. Van dometa vatrenih sredstava KoV često će se nalaziti znatan broj ciljeva neposredne aviopodrške. Dejstva avijacije po tim ciljevima takođe treba da budu tesno usklađena po mestu, vremenu i cilju sa dejstvima KoV. U protivnom njihov taktički efekat biće znatno umanjen, a raspoložive snage neekonomično upotrebljene.

Tumačenje aviopodrške, kao i posrednog i neposrednog sadejstva⁴, upućuje na zaključak da je za dejstva avijacije u neposrednoj aviopodršci karakteristična „vatrena veza” sa jedinicama KoV. Mišljenja sam, međutim, da je za neposrednu podršku karakteristična taktička veza sa dejstvima KoV koja je, kao što je poznato, širi pojam i ogleda se u zajedničkom taktičkom cilju dejstava avijacije i jedinica KoV i koja mogu, ali ne moraju, biti u vatrenoj vezi.

Vatrena dejstva avijacije po taktičkim jedinicama neprijatelja u prvoj liniji i ostalim vatrenim sredstvima na toj dubini pretežno će imati karakter neposredne podrške, bez obzira na to da li KoV

³ Termin „Vatrena sredstva taktičkih jedinica” nije sasvim adekvatan. Pretpostavljam da se podrazumevaju sva v/s KoV koja podržavaju taktičke jedinice na bojištu, bilo da su u njihovom sastavu ili su elementi b/p operativnih jedinica artiljerijske i raketne grupe korpusa i armije.

⁴ Neposredno sadejstvo str. 165, Posredno sadejstvo str. 227.

može ili ne može sopstvenim vatrenim sredstvima da dejstvuuje po ovim ciljevima. Štaviše, treba očekivati da će obim i uticaj dejstva avijacije biti veći ukoliko su mogućnosti KoV manje.

Ono što u krajnjoj liniji opredeljuje dubinu neposredne podrške nije domet vatrenih sredstava sopstvene KoV, već raspored snaga neprijatelja, tj. onih elemenata njegovog borbenog poretka čiji položaj i stanje imaju neposredan uticaj na tok boja.

Ako neposrednu aviopodršku ovako shvatimo, moguće je i elastičnije tretirati težište dejstva avijacije u neposrednoj aviopodršci.

Opšta načela upotrebe i uslovi dejstva avijacije na bojištu daju prioritet dejstvima na većoj dubini, tj. daljnjoj neposrednoj podršci. Naime, avijaciju treba upotrebljavati prvenstveno za one zadatke koje jedinice KoV ne mogu izvršiti sopstvenim sredstvima, ili su im mogućnosti ograničene za raketne jedinice, oklopne rezerve — ešelone u polaznim rejonima, dalekometnu artiljeriju i dr.

Uslovi dejstva avijacije u daljnjoj neposrednoj podršci su povoljniji prema grupisanju i identifikaciji ciljeva i bezbednosti sopstvenih trupa. Na drugoj strani mnogobrojnim i kvalitativnim razvojem oklopnih jedinica artiljerije i drugog naoružanja znatno je povećana vatrena moć jedinica KoV koje su osposobljene da samostalno rešavaju glavni deo zadataka bliske vatrene podrške.

Prema tome, dejstvo avijacije u zoni dometa vatrenih sredstava KoV (bliska podrška) je izraz nužde, a ne pravilo.

Imajući u vidu sve navedene faktore, smatram da se neposredna aviopodrška i neposredno sadejstvo avijacije KoV ni u načelnom smislu ne mogu ograničiti na dubinu dometa vatrenih sredstava taktičkih jedinica sopstvene KoV, već da se protežu *na dubinu bojišta* (koje je u Rečniku jasno definisano)⁵, i bojište je njihova prostorna granica. Izgleda da ovo gledište nije bilo potpuno strano ni autorima Rečnika, jer se u tumačenju „taktičkog sadejstva” navodi da se ono naziva i „neposrednim sadejstvom”, a organizuje se između taktičkih jedinica na bojištu⁶.

Smatram da je ovakvo stanovište trebalo primeniti i u svim ostalim tumačenjima aviopodrške i sadejstva KoV i avijacije.

Bilo bi teorijsko šabloniziranje određivati prostorno težište dejstva avijacije u neposrednoj podršci. Smatram da je najmanje Rečnik publikacija u kojoj bi to trebalo činiti. Teoretsko tumačenje i definicija neposredne podrške treba da ostave slobodu izbora težišta i objekata dejstva praksi koja će odlučivati kada i gde će težište biti na bliskoj, odnosno daljnjoj neposrednoj podršci.

Pukovnik
Dragoslav JANKOVIĆ

⁵ Bojište — prostorija na kojoj taktičke jedinice vode boj i druga borbeno dejstva. Njegove granice po dubini i širini određene su obostranim rasporedom snaga, dometom naoružanja takt. jedinica i njihovom mogućnošću da se koriste vatrom naoružanja, str. 29.

⁶ Sadejstvo str. 293, Taktičko sadejstvo str. 325.

OPERATIVNO-TAKTIČKA ISKUSTVA UNSKE OPERATIVNE GRUPE

(MAJ—JUN 1943. GOD.)

Deo Bosanske krajine na levoj obali Une, zvan Cazinska krajina, nije u prvoj godini NOR-a bio zahvaćen narodnim ustankom u onoj meri u kojoj su to bili krajevi koji ga okružuju. Tome je bilo više uzroka. Pored izrazite ekonomske nerazvijenosti, kulturne zaostalosti i slabog uticaja naprednih političkih snaga, neposredan negativan uticaj imalo je i to što je ovaj kraj odvojen od ustaničkih krajiških područja na desnoj obali Une. Reka Una kao prirodna prepreka, a pored nje i važna komunikacija koju je neprijatelj nastojao po svaku cenu čvrsto kontrolisati, jako su otežavali širenje ustanka sa desne obale Une na levu. Sa Korduna i Banije bilo je pokušaja da se podstakne i pomogne razvoj NOR-a u Cazinskoj krajini, ali, obzirom na to što im je nedostajala šira organizacijska osnova, jer se radilo o bosanskoj teritoriji, postizani su samo ograničeni uspesi u perifernim selima Krajine.

Tek početkom septembra 1942. godine nastupio je značajan preokret u situaciji. Posle oslobađanja Bihaća oslobođena je čitava Cazinska krajina. Sledeća četiri i po meseca, tj. do početka četvrte neprijateljske ofanzive, razvijala se na ovom području vrlo živa politička aktivnost. Od dobrovoljaca iz ovog kraja formiran je partizanski bataljon koji je trebalo da bude jezgro za formiranje veće partizanske jedinice.

Posle četvrte neprijateljske ofanzive situacija u Cazinskoj krajini, kao i na okolnim područjima, znatno se izmenila. Glavne partizanske snage povukle su se sa Banije i Korduna na jug, da bi 7. divizija bila uključena u Operativnu grupu Vrhovnog štaba, a 8. divizija na duže vreme angažovana borbama u Lici. Snage 4. krajiške divizije bile su tada zauzete borbama na sektorima istočno od Une. Huska je napustio NOP i prešao na stranu neprijatelja, a bataljon kojim je komandovao rasformiran je. Tako je Cazinska krajina, u kojoj je NOP tek počeo hvatati dubljeg korena, ostala bez ikakve partizanske zaštite.

Dokopavši se ponovo Cazinske krajine, u kojoj je bilo pet-šest hiljada ljudi sposobnih za vojsku, Nemci i ustaše pokušali su najpre da te ljude pridobiju propagandom da stupe u posebne muslimanske

SS jedinice. Kada im to nije pošlo za rukom, orijentisali su se na mobilisanje mladih u domobranske jedinice, a svih ostalih u muslimansku miliciju, ne odstupajući od namere da se tim jedinicama posluže kao rezervom za popunu svojih formacija. Neprijatelj je uspeo da do kraja proleća iz ovog kraja mobiliše u domobranstvo oko 1.000, a u miliciju oko 3.000 ljudi. U Cazinskoj krajini i jugoistočnom delu Korduna uspostavljeno je desetak stalnih garnizona po većim naseljima, a u svim ostalim organizovana je muslimanska milicija. Zapretila je ozbiljna opasnost da Cazinska krajina postane baza s koje će neprijatelj upadati na slobodnu teritoriju Banije i Korduna.

Dva kordunaška i Banijski PO, neposredno po prelasku talasa neprijateljske ofanzive na jug, uspeali su da uspostave kontrolu nad najvećim delom svoje ranije oslobođene teritorije. Zbog toga što su im snage bile razvučene duž dugih granica slobodne teritorije, oni nisu mogli da svuda spreče neprijateljeve ispade i da sami preduzimaju veće ofanzivne akcije. Veza između slobodne teritorije Korduna i Banije bila je presečena nizom obezbeđenja komunikacije Glina — Topusko — Staro Selo — V. Kladaša koju su držali delovi 5. brdske domobranske brigade, pa su zbog toga i veze Glavnog štaba NOVH preko Banije sa Slavonijom bile otežane.

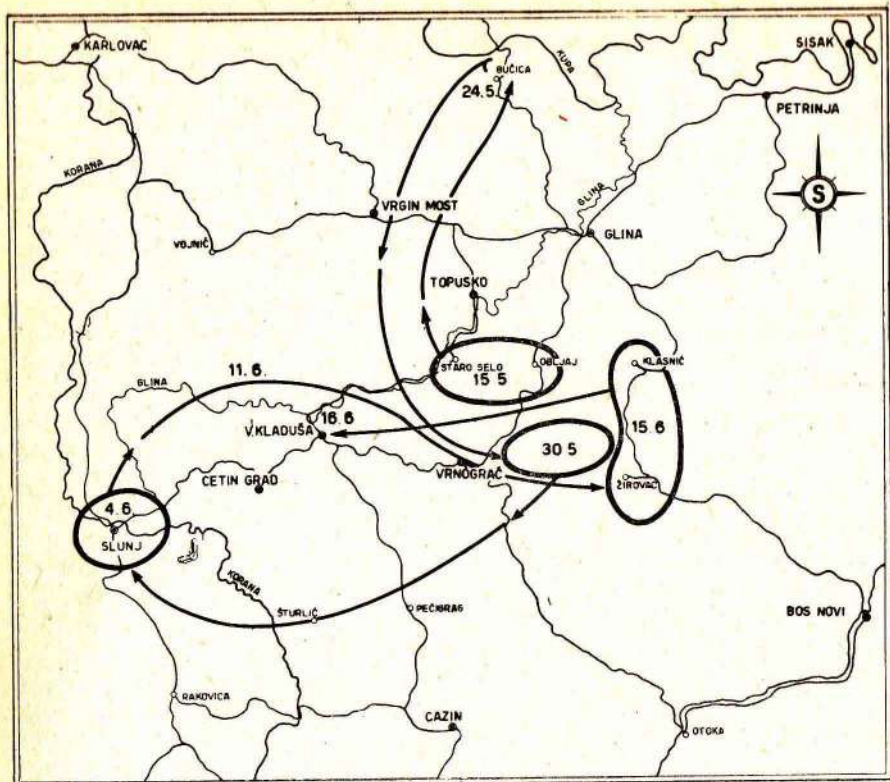
Da bi se sprečilo ostvarivanje neprijateljevih planova u Cazinskoj krajini, onemogućili ispadi sa linije Slunj — Cetingrad — V. Kladaša na slobodnu teritoriju Korduna i da bi se razbijanjem koridora Topusko — V. Kladaša ponovo spojile slobodne teritorije Korduna i Banije, potrebna je bila jača pokretna jedinica koja je 4. korpusu NOVH na tom sektoru nedostajala. Zato je Glavni štab NOVH u aprilu 1943. predložio štabu 1. korpusa NOVBiH da se za izvršavanje pomenutih zadataka oformi jedna operativna grupa koja bi dejstvovala pod komandom 4. (hrvatskog) korpusa, a u nju bi ušli: jedna brigada iz 4. krajiške divizije (kojoj je teren Cazinske krajine bio poznat), te jedna brigada i dva partizanska odreda iz sastava 4. korpusa.

Prema tom predlogu, neposredni i osnovni zadaci te grupe imali su biti: presecanjem komunikacije Topusko — V. Kladaša otežati snabdevanje neprijateljskih snaga u Cazinskoj krajini i jugoistočnom delu Korduna, zatim pristupiti sistematskom neutralisanju i uništavanju tih snaga, pa na taj način stvoriti uslove za ponovno jačanje NOR-a na levoj obali Une. U skladu s ovakvim glavnim zadatkom predloženo je da se novoj grupi da naziv „Unska operativna grupa“¹. Iz planova za dalja dejstva nisu, razume se, bile isključene ni akcije na susednim sektorima Banije, iz koje bi sve partizanske jedinice bile uključene u ovu grupu.

Predlog je prihvaćen. Sa sektora južno od Bičaha upućena je 8. krajiška brigada u južni Kordun, gde se prvih dana maja sta-

---

¹ Pod istim nazivom formirana je 1944. god. u Cazinskoj krajini ponovo jedna grupa, ali će ovde biti reči samo o onoj koja je postojala od maja do septembra 1943.

vila na raspolaganje Glavnom štabu NOVH, odnosno štabu 4. korpusa NOVH. Štab korpusa je naredbom od 5. maja naredio formiranje grupe i imenovao njen štab. U sastavu grupe ušle su:

8. krajiška brigada sa oko 1.250 boraca; tri bataljona brigade bila su 6. maja na južnim padinama Petrove gore, a jedan u Žirovcu kod brigadne bolnice (u kojoj se tada nalazilo oko 400 boraca);

4. banijska brigada sa oko 1.000 boraca u tri bataljona; bila je tek formirana (1. maja) od boraca Banijskog PO i nalazila se u Klasniću;

2. kordunaški PO sa 660 boraca; njegova tri bataljona nalazila su se 6. maja zapadno od Topuskog;

Banijski PO sa oko 500 boraca; tri bataljona (znatno smanjena zbog davanja boraca za 4. brigadu) raspoređena na periferiji banijske slobodne teritorije. Ovaj odred bio je samo u operativnom pogledu potčinjen štabu grupe, a njegovi bataljoni mogli su biti upotrebljeni samo za borbe na Baniji.

Grupa je, dakle, imala ukupno 13 bataljona i pomoćne jedinice, svega oko 3.200 boraca, od čega se oko 500 nalazilo na lečenju ili oporavku. Naoružanje je bilo dosta dobro, jer su bataljoni u proseku imali po 10 automatskih oruđa.

Neprijateljske snage u međurečju Kupe, Save i Une bile su početkom maja raspoređene u zahvatu železničke pruge Sisak — Sunja — Kostajnica — Bihać, duž ceste Petrinja — Glina — Topusko — V. Kladaša — Slunj, te na celom području Cazinske krajine. U Sisku je bio štab 1. domobranskog korpusa i oko tri bataljona pomoćnih jedinica. 5. brdska brigada bila je u Glini, Bučici i Gori. U Kostajnici je bio štab 2. domobranske divizije; njen 11. puk na liniji Slunj — Cetingrad — V. Kladaša — Staro selo, a 12. puk u Kostajnici i Dvoru. U Petrinji je bio bataljon ustaša, artiljerijski divizion 1. domobranskog korpusa, jedna tenkovska četa i još neke jedinice. Garnizon u Topuskom sačinjavali su 11. ustaški bataljon i oko 100 žandarma. Pruga Sisak — Sunja — Kostajnica obezbeđivali su 10. stražarski bataljon, oklopni voz i dve ustaške čete. Na Uni od Dvora do Ostrošca bio je raspoređen nemački 721. lovački puk. U Zrinju je bilo oko 180 domaćih ustaša. U selima Cazinske krajine bilo je do 3.000 pripadnika muslimanske i ustaške milicije. Svega je, dakle, u zoni dejstva Unske operativne grupe neprijatelj imao 18—20 bataljona i 8 artiljerijskih baterija — ukupno do 12.000 vojnika.

Kada se ima u vidu da je u to vreme glavnina najelitnijih neprijateljskih snaga bila vezana borbom protiv naše Glavne operativne grupe u Hercegovini i Crnoj Gori, kao i da je bar polovina snaga raspoređenih u Baniji i oko nje bila vezana za garnizone u kojima se nalazila, može se zaključiti da neprijatelj nije bio u stanju da protiv jedinica Unske operativne grupe u maju i junu organizuje neku značajniju ofanzivnu akciju, kao i da je zatečeni odnos snaga pružao grupi mogućnost da deluje inicijativno i ofanzivno. Ona je te mogućnosti, kao što ćemo videti, dosta dobro uočila i iskorištavala.

II

Štab Unske operativne grupe, čim je formiran, tj. već 7. maja, pristupio je pripremama za izvršavanje prvog operativnog zadatka — čvrsto povezivanje slobodnih teritorija Banije i Korduna i presecanje neprijateljskog koridora između Topuskog i V. Kladaše. S južnih padina Petrove gore 8. brigada je upućena na prostor severno od Vrnograča. S njom je upućen i jedan bataljon Kordunaškog PO koji je poznavao taj teren, 4. brigada je prebačena iz Klasnića u Obljaj, a Kordunaški PO u Pernu. Tako su se sve snage Grupe 10. maja našle u neposrednoj blizini ceste Topusko — V. Kladaša.

Obezbeđenje saobraćaja na cesti Topusko — V. Kladaša vršila je stalna posada u Starom Selu, jačine oko 200 vojnika, i pokretna obezbeđenja za vreme prolaska većih snabdevačkih auto-kolona. Da bi se zauzeo i čvrsto držao rejon Kamenog mosta na Glini kod Katinovca, potrebno je bilo likvidirati posadu u Starom Selu i sprečiti pokret neprijatelja prema tom rejonu iz Topuskog i V. Kladaše. 4. brigada dobila je zadatak da sa dva bataljona napadne posadu u Starom Selu, a jednim bataljonom da se osigura prema Topuskom. Kordunaški PO postavljen je na obezbeđenje prema V. Kladaši, a 8. brigada je zadržana u rezervi. Bataljoni 4. brigade

krenuli su u napad 12. maja pre ponoći. Energičnim noćnim napadom brzo je savladana posada Starog Sela, utoliko lakše što se u času napada tamo nalazilo samo 80 vojnika, dok je veći deo posade bio upućen prema Cetingradu, gde je neprijatelj očekivao partizanski napad. Uz relativno male gubitke postignut je značajan uspeh i bogat plen: 1 top, 3 mitraljeza, 60 pušaka i dosta razne opreme i materijala.

Neprijatelj se nije lako mirio s gubitkom veze Topusko — V. Kladaša, pa je brzo reagirao. Sa severa je krenuo u protivnapad na dva pravca — jednim bataljonom od Topuskog prema Starom Selu, a jednim od Gline prema Obljaju. S juga, iz V. Kladaše, krenuo je sa oko dva bataljona pravcem Podzvizd — Bukovje — Staro Selo. Sve tri kolone imale su vazдушnu i artiljerijsku podršku. 1. bataljon 4. brigade uspeo je da na liniji Balinac — Vranovina zaustavi i razbije kolone iz Topuskog i Gline, ali Kordunaški PO nije uspeo da zadrži nastupanje kolone iz V. Kladaše, pa je pod borbom odstupio u Obljaj. Neprijatelj je 14. maja popodne ušao u porušena utvrđenja u Starom Selu.

Štab grupe nije ni pokušao da upotrebom rezerve ili 4. brigade spreči ulazak neprijatelja u Staro Selo, jer se nadao da će ova kolona tamo zanoćiti, pa tako pružiti pogodan cilj za nov noćni napad. Odmah je naređeno 8. brigadi da ga još iste noći, pre nego što popravi zarušene bunkere i rovove, napadne s pravca sela Bosaurske Bojne. Kordunaški PO ponovo je sa dva bataljona zatvorio pravac od V. Kladaše, a 4. brigada sa dva bataljona pravac od Topuskog ka Starom Selu.

Neprijateljske snage koje su s juga prodrle u Staro Selo očekivale su da će se tamo sresti sa snagama koje su napadale iz pravca Topuskog, te da će zajednički preuzeti odbranu tog rejona. To se očekivanje, međutim, nije ostvarilo. Porušena utvrđenja u Starom Selu nisu mogla biti brzo popravljena, a zbog prisustva partizana u bližoj okolini nije bila isključena mogućnost novog noćnog napada. Zbog svega toga neprijatelj je odlučio da ne sačeka napad, već da se pod zaštitom mraka povuče uz levu obalu Gline prema V. Kladaši. Uspeo je da se bez borbe povuče kroz Petrovu goru, zaobilazeći desno krilo kordunaških bataljona na osiguranju.

Neprijatelj je pokušao ponovo 16. maja da napadom sa tri bataljona sa severa i dva s juga povрати kontrolu nad dolinom Gline između Topuskog i V. Kladaše. Jedinice Unske operativne grupe ovog su puta bez teškoća odbile pokušaj u samom početku. Spoj između banijske i kordunaške slobodne teritorije na širini od deset kilometara bio je čvrsto u partizanskim rukama. Preko Kamenog mosta već su prelazile prve kolone kola s namirnicama koje su iz Slavonije preko Banije i Korduna upućivane za 6. i 8. diviziju u Lici. Komanda domobranskog korpusa iz Siska javila je tada Ministarstvu oružanih snaga u Zagrebu, da se na kontrolu pravca Topusko — V. Kladaša ne može više računati, jer se u rejonu Šumarice nalazi oko 4.000—6.000 partizana.² Tako je prvi zadatak Unske operativne grupe bio uspešno i brzo izvršen.

² Zbornik dokumenata NOR-a, T. V. Knj. 15, dok. broj 149.

Neočekivana pojava veće neidentificirane partizanske jedinice na tromeđi Korduna, Cazinske krajine i Banije izazvala je u neprijateljevim štabovima nedoumicu u pogledu njenih daljih namera. Očekivao se i nov jak pritisak na železničku prugu Sisak — Kostajnica. Česti pokreti i energično nastupanje jedinica Unske operativne grupe izazvali su kod njega utisak da se radi o brojno jačoj jedinici nego što je stvarno bila. Sve je to uticalo na njegove dalje odluke i pretežno defanzivno držanje na tom sektoru. Štab grupe uglavnom je dobro cenio situaciju, ali je učinio taktičku grešku što 14. maja uveče nije uzeo u obzir mogućnost da se neprijatelj neće zadržati u tek zauzetom Starom Selu, već da će produžiti prema Topuskom ili se vratiti u V. Kladušu. Nije vršeno ni izviđanje prema Starom Selu, jer je štab grupe bio naredio da se do početka napada prekine neposredni dobir s neprijateljem, da bi se oslabila njegova budnost i brzim nastupanjem 8. brigade postiglo bar delimično iznenađenje. Međutim, da je neprijatelj krenuo bilo na sever, bilo pravo na jug, vrlo je verovatno da bi udarom u leđa naših jedinica na osiguranju postigao iznenađenje i naneo nam nepotrebne gubitke.

Štab grupe je upravo pripremao plan da glavnom snagom zađe u Cazinsku krajinu na sektoru Vrnograč, Pećigrad, Bužim kada je od terenskog obaveštajnog centra za Baniju dobio podatak da postoji mogućnost da se na domobransku posadu u Bučici izvrši napad uz saradnju sa komandirskom brdske baterije u toj posadi.³ Ova prilika trebalo je da bude brzo iskorištena, jer je pretila opasnost da veza bude provaljena. Doneta je odluka da se odmah glavnom snagom krene prema 30 km udaljenoj Bučici.

Komandant grupe uspeo je da se dan pre napada blizu Bučice sastane sa pomenutim domobranskim oficijom, uzme od njega tačne podatke o neprijatelju i postavi mu zadatak da uz pomoć domobrana koje je poznavao kao partizanske simpatizere spreči dejstvo baterije za vreme napada. U Bučici je bio 2. bataljon 5. brdske brigade, ojačan brdskom baterijom, solidno utvrđen u selu na izduženoj kosi podesnoj za odbranu. Baterija i jedna četa bile su u severnom, a štab bataljona i dve čete u južnom delu sela.

Naša dva bataljona ostavljena su u rejonu Starog Sela da u saradnji sa bataljonom Banijskog PO štite tek oslobođenu teritoriju, a glavna grupa je 21. maja prešla u rejon Bovića (severno-istočno od Vrgin-Mosta). Za napad na severni deo Bučice određena je 4. brigada, dok je 8. brigada s jednim bataljonom Kordunaškog PO imala da napadne južni deo sela. Osiguranje od Gline i Petrinje povereno je 1. bataljonu Banijskog PO i četi „Matija Gubec“. KM štaba grupe s jednim bataljonom Kordunaškog PO u rezervi, postavljen je u severni deo s. Taborišta.

Štab grupe opravdano nije računao na potpuno taktičko iznenađenje, ali je operativno iznenađenje bilo osigurano neočekivanom

³ Drugom Stankom Perhavecom koji je održavao vezu s partizanskom obaveštajnom službom.

pojavom tako znatnih partizanskih snaga na donjem toku Kupe. Zbog zakašnjenja nekih bataljona do kojeg je došlo zbog slabog proračuna vremena i nesigurnih vodiča, napad nije istovremeno počeo sa svih strana. Ipak su već u prvim časovima borbe postignuti dobri rezultati. Severni deo sela zauzet je, baterija zaplenjena, a veći deo čete koja joj je bila obezbeđenje zarobljen. Međutim, bataljoni 4. brigade nisu iskoristili početni uspeh za prodiranje u južni deo sela, već su se suviše angažovali oko sakupljanja zarobljenika i plena, a pošto je 8. brigada zakasnila s napadom gotovo dva sata, neprijatelju je u južnom delu sela pružena prilika da se snađe i organizuje za jak otpor. Napad na južni deo sela nije tekao uspešno. Jedinice nisu uspevale da se probiju kroz dobro branjene prepreke. Da ih svanuće ne bi zateklo pred preprekama, gde bi trpele velike gubitke, štab grupe je pred zoru naredio povlačenje 8. brigade i Kordunaškog bataljona na polazne položaje za napad, dok je 4. brigada zadržana u severnom delu sela.

Postojali su realni izgledi da se iduće noći, uz podršku vatrom iz zaplenjene baterije, slomi otpor i preostalog dela domobranskog bataljona, pa su se jedinice pripremale za nov napad. Posle podne, 24. maja, jedan ustaški bataljon iz Petrinje uspeo je da se preko Gračanice probije kroz naša obezbeđenja u Bučicu. To je stvorilo novu situaciju, pa je štab grupe odlučio da odustane od novog napada, a sve jedinice odmah povuku na prostor: Vrnograč, Žirovac, Brubno, Bos. Bojna.

Napad na posadu Bučice nije bio na planiranoj liniji dejstva Unske grupe, ali je postignuti uspeh opravdao ovo kratkotrajno udaljavanje od osnovnog zadatka. Zaplenjena je kompletna brdska baterija sa 600 granata, 11 automatskih oruđa, 70 pušaka i mnogo razne opreme, a 2. bataljon 5. brdske brigade gotovo je prepolovljen. On je već posle nekoliko dana bez smene povučen iz Bučice u Glinu na sređivanje i popunu.

Borbena raspored jedinica za napad na Bučicu bio je uglavnom dobar, ali je rukovođenje borbom bilo slabo, zbog vrlo slabih i sporih veza štaba grupe s jedinicama. Pokazalo se da vod za vezu štaba grupe nije bio u stanju da reši teški zadatak kakav je uspostava sigurnih i brzih veza za vreme prelaska u kružni napad neposredno iz marša. Uspostavljanje veza otežavalo je nepoznato i pošumljeno zemljište, gust mrak i zakasnelo izlaženje jedinica na polazne položaje zbog lutanja. Sve su to bile predvidive okolnosti, ali ih štab grupe prilikom procene situacije nije uzeo dovoljno u obzir. Zbog toga je štab grupe saznao za uspeh u severnom delu Bučice tek kada je već bilo kasno da se preduzmu sve mere za uspešno proširivanje uspeha.

Primer korisne inicijative u toku ovog napada pružio je bataljon koji je preko Desnog Degoja nastupao na severni deo Bučice sa zapada. Izbivši blagovremeno (u 01 čas) na polazni položaj za napad, on je došao u bliski vatreni dodir s neprijateljem i očekivao početak napada glavne kolone sa istoka, da bi zajedno prešli na

juriš. Pošto napad sa istoka nije usledio na vreme bataljon je sam krenuo na juriš, bojeći se opravdano da bi neodlučan napad mogao kompromitovati ugovorenu saradnju s našim simpatizerima u domobranskoj bateriji. Probivši se na juriš kroz prednji kraj odbrane, bataljon je u prikupljenom rasporedu brzo napredovao, ne obzirući se na bočnu vatru, te je ubrzo zauzeo položaje brdske baterije koja nije pružila gotovo nikakav otpor. Iz razloga koje smo pomenuli, ovi kritični trenuci za neprijatelja nisu bili iskorišteni za postizanje potpune pobede u Bučici.

Po zauzimanju rasporeda u selima severoistočnog dela Cazinske krajine i susednim selima Banije, jedinicama je naređeno da izvedu četvorodnevnu intenzivnu taktičku borbenu obuku u onim radnjama (kretanje pod vatrom, pravljenje i korišćenje zaklona) u kojima su se za vreme protekle akcije pokazale najveće slabosti. Izvršene su i neke organizacijske izmene. Od novih boraca, dobivenih od Banijskog PO, štab 4. brigade je formirao svoj 4. bataljon, za koji je naoružanje dobrim delom doneto iz Bučice i Starog Sela. Zaplenjena brdska baterija dobila je partizansku posadu. Iz Kordunaškog PO upućeno je 300 boraca za popunu 8. divizije, pa je ostatak odreda reorganizovan u samostalni bataljon.

Prekid saobraćaja između V. Kladaše i Gline imao je znatnog uticaja na situaciju u Cazinskoj krajini. Jedinice 11. domobranskog puka i muslimanska milicija osećali su se mnogo nesigurnijim, jer im ni pojačanje ni snabdevanje nisu više mogli pristizati najkraćim putem preko Banije, već zaobilaznim preko unske komunikacije i Cazina. Zato je bilo potrebno mnogo više kamiona nego što je neprijatelj imao, pa je snabdevanje bilo sve neredovitije. Ni taktički položaj razvučenih jedinica 11. puka nije bio naročito povoljan, a partizanske snage na Baniji i Kordunu očigledno su svakog dana jačale. Kod naroda u Cazinskoj krajini jačalo je nezadovoljstvo politikom služenja okupatoru i ustašama.

Prema direktivi Glavnog štaba, ovu situaciju trebalo je iskoristiti što pre, na taj način što bi se snagama 8. divizije i Unske operativne grupe naneo odlučujući udarac bataljonima 11. puka u Slunju, Cetingradu i V. Kladaši, a zatim i muslimanskoj miliciji. Trebalo je početi napadom na Slunj početkom juna. Do tog vremena na taj sektor trebalo je da stignu glavnine 8. divizije i Unske operativne grupe.

Štab grupe zaključio je da će biti najbolje ako na prostor južno od Slunja stigne krećući se najprećim putem kroz Cazinsku krajinu, demantirajući tako pred stanovništvom neprijateljevu laž da su partizani u toku zimske ofanzive uništeni, mada ovog puta najpreći put nije bio i najlakši. Kordunaški bataljon upućen je preko Petrove gore u rejon severno od Slunja, dok su sve ostale jedinice grupe, sem Banijskog PO, krenule kroz Cazinsku krajinu. Brigade su uz potpuno čelna, krilna i začelna borbena obezbeđenja marševale dvama paralelnim pravcima. 8. brigada se kretala pravcem Vrnograč — Todorovo — Pećigrad — Tržačka Platnica — Furjan, a 4. brigada pravcem Bos. Bojna — Vrnograč — M. Kladaša — Johovica — Šturlić — Trnovi. Obe brigade imale su zadatak da očiste

mesta kroz koja prolaze od ustaških žandarmerijskih stanica i muslimanske milicije, a u borbi sa očekivanim bočnim intervencijama da izbegavaju dugo angažovanje i skretanja s osnovnog pravca marš-rute. Po izbijanju na levu obalu Korane, 8. brigada je imala da zauzme položaje prema Slunju na liniji Lađevac — Slušnica, a 4. brigada da blokira Slunj s istoka na liniji Cazinska Varoš — Lađevac. Štab grupe sa broskom baterijom i prištapskim delovima kretao se iza 8. brigade.

Brigade su ovaj prilično složen marš, dug oko 40 km, uspešno izvele za nepuna dva dana. Usput je 8. brigada slomila otpor posade u Pećigradu i odbila bočne intervencije iz Cazina i Bihaća. Ustaška milicija iz Šturlića i Tršca pružila je izvestan otpor pret hodnici 4. brigade, ali je taj otpor brzo slomljen. Na pravcima nastupanja muslimanska milicija uglavnom je bežala i izbegavala borbe.

Očekivanja štaba grupe da će u okolini Slunja zateći jedinice 8. divizije, kao što je bilo dogovoreno, nisu se obistinila. Zbog nepredviđenih borbi protiv četnika u okolini Plaškog, dolazak 8. divizije u istočni Kordun morao je biti odložen. Štab grupe je tada ocenio da bi i vlastitim snagama mogao izvršiti uspešan napad na domobransko-ustašku posadu u Slunju. Napad je izvršen već 3. juna, tj. dan posle dolaska jedinica na prilaze utvrđenom Slunju, kome su dve strane bile zaštićene neprolaznim kanjonima Slušnice i Korane.

Glavni pravac napada bio je usmeren s obe strane ceste koja s juga ulazi u Slunj. Jedan bataljon 4. brigade nastupao je istočnom, a jedan bataljon 8. brigade zapadnom stranom ceste. Njihovo nastupanje podržavala je brdska baterija s Melnice. Dva bataljona 4. brigade vršila su pritisak na Slunj sa severa i istoka, a jedan bataljon 8. brigade sa zapada. Na osiguranje prema Bihaću uputila je 8. brigada jedan bataljon, a prema Cetingradu su postavljeni jedan bataljon 4. brigade i Kordunaški bataljon.

Ojačana ustaška četa i deo 1. bataljona 11. puka pružali su u Slunju uporan otpor našim snagama, braneći svaku kuću. Obruč se ipak u toku noći stalno stezao, pa je neprijatelj pred zoru bio sateran na uski prostor kod mosta uz ušće Slušnice u Koranu. Jedan neprijateljski bataljon koji je iz Cetingrada upućen u pomoć slunjskoj posadi, uspeo je da se u toku noći probije kroz naša obezbeđenja, potisnuvši Kordunaški bataljon na sever, a zatim napadom prema mostu u samu zoru omogućio je prebacivanje slunjske posade na desnu obalu Korane. Međutim, neprijatelj tada nije ni pokušao da povрати Slunj, već se odmah povukao u Cetingrad.

Očekujući dolazak 8. divizije i zajednički produžetak napada na jedinice 11. puka u Cetingradu i V. Kladuši, jedinice grupe rušile su utvrđenja u Slunju, izvodile obuku i odmarale se raspoređene po selima oko Slunja. Štab grupe je pretpostavljao da je neprijatelj odustao od nastojanja da ponovo uspostavi garnizon u Slunju. Ta procena, međutim, nije bila tačna. Približivši se neopažen jednom kolonom s jugoistoka ka Furjanu, a jednom od Cetingrada ka Cetinskoj Varoši, neprijatelj je 5. juna predveče izvršio

oštar napad, probio se kroz raspored naših iznenađenih jedinica i ponovo poseo Slunj.

U Slunju je 6. juna bilo više od bataljona domobrana i ustaša koji su žurno popravljali rovove i bunkere. Snage grupe nisu bile dovoljne za ponovan napad. S politkomesarom 8. divizije dogovoreno je toga dana da grupa sačeka kod Slunja do 10. juna, kada će stići jedinice 8. divizije, te da se napad izvrši zajedničkim snagama. Ali 10. juna je iz štaba 8. divizije došlo obaveštenje da njene jedinice neće moći da krenu prema Slunju još nekoliko dana. Štab grupe je zaključio da bi dalje čekanje u neizvesnosti i neaktivnosti, na prostoriji koja je pružala slabe uslove za odmor i ishranu, bilo štetno po borbeni moral jedinica, pa je doneo odluku da već 11. juna grupa krene u rejon iz kojeg je 31. maja krenula. Marš je izvršen kroz slobodnu teritoriju, preko Petrove gore i Starog Sela.

Prilikom napada na Slunj jedinice nisu jurišale u zbijenim grupama, kao što su to činile u napadu na Staro Selo i Bučicu, nego su nastupale u streljačkom stroju, a pod vatrom se kretale u skokovima, pa su tako trpele manje gubitke nego ranije. To je bio rezultat kratke, ali intenzivne obuke kroz koju su prošle pre nedelju dana. Pored toga, napad na glavnom pravcu uspešno je podržavala brdska baterija, iako je u partizanskim rukama bila tek devet dana. Kada je Slunj već bio oslobođen, trebalo je i mogao je biti bolje branjen elastičnom odbranom na prilazima mestu. Štabovi su, međutim, bili zanemarili činjenicu da u selima istočno od Slunja neprijatelj ima jak oslonac i da njegova obaveštajna služba može to iskoristiti za pripremu iznenadnog napada na naše jedinice, ako ne budu dovoljno oprezne. To se i dogodilo, a za partizansku jedinicu i njen štab neoprostiva je greška ako se dadu iznenaditi danju na otvorenom polju.

Posle povratka na prostoriju Vrnograč, Žirovac, Obljaj, štab grupe se našao u prilično neugodnom položaju. S jedne strane, još je iščekivao da 8. divizija bude spremna za planiranu zajedničku operaciju, te da nešto određenije sazna o ulozi i zadatku grupe u predstojećoj borbi. Akcija je priželjkivana utoliko više što je bila na liniji osnovnih zadataka grupe. S druge strane, štab 8. krajiške brigade primio je tih dana neposredno od štaba svoje divizije direktivu da brigadu pripremi za povratak preko Une, te da se do povratka brigada ne angažuje u borbama u kojima bi reskirala da pretrpi veće gubitke. Štab 8. brigade lomio se između direktive štaba svoje divizije i stava štaba Unske operativne grupe (u kome je komandant 8. brigade bio zamjenik komandanta) da upravo sada, kada će tako značajne snage biti upotrebljene za oslobađanje jednog dela Cazinske krajine, 8. krajiška brigada treba da odigra značajnu ulogu, ne štedeći se po svaku cenu od gubitaka.

Dok su u štabovima grupe rasprave o ulozi 8. brigade u očekivanoj operaciji bile u punom jeku, od štaba 4. korpusa stigla je 14. juna poruka da komandant i komesar grupe odmah dođu u Pernu, gde će od načelnika štaba korpusa dobiti naređenje za predstojeću akciju. Noću 14/15. juna u 3 časa, u Perni (30 km od KM štaba grupe), primljeno je usmeno naređenje da snage grupe 16.

juna uveče blokiraju garnizon u V. Kladaši, od koje su bataljoni 4. brigade bili udaljeni oko 35 km. Žurba je obrazložena činjenicom da je 8. divizija spremna da odmah napadne Cetingrad, te da bi svako odlaganje smanjilo izgleda za brzo razbijanje 11. domobranskog puka.

Štab 8. divizije, kome je povereno rukovođenje operacijom, imao je sledeći plan: 16. juna uveče, snage 8. divizije napale bi 3. bataljon 11. puka (bez čete) u Cetingradu da bi ga u toku noći likvidirale. Unska grupa bi dotle držala garnizon u V. Kladaši pod blokadom i osiguravala pravac prema Topuskom, Cazinu i Otoci. Zatim bi zajedničkim snagama 17. juna uveče bio izvršen napad na V. Kladašu, u kojoj su se nalazili štab 11. puka, 2. bataljona, četa iz 3. bataljona, brdska baterija i prištapski delovi puka. Ukoliko do likvidacije garnizona u V. Kladaši neprijatelj ne bi napustio Slunj, bio bi na kraju izvršen napad i na njega.

Štab Unske grupe shvatio je potrebu brzog stupanja u akciju, pa je već 15. juna u podne izdao jedinicama avizo naređenja, da se odmah pripreme za pokret i da već u toku iduće noći krenu prema Kladaši, s tim što će im potpune borbene zapovesti biti dostavljene za vreme marša.

Sa štabom 8. brigade dogovoreno je da do završetka borbe za V. Kladašu ostane u Cazinskoj krajini i obezbedi jedinice koje će vršiti napad od intervencije pravcima Topusko — V. Kladaša, Cazin — V. Kladaša i Otoka — Vrnograč — V. Kladaša.

Četvrtoj brigadi je naređeno da napadne spoljnu liniju odbrane V. Kladaše, ovlada u toku noći tom linijom i utvrdi se na podesnim položajima s kojih bi iduće noći (17/18. juna), uporedo s jedinicama 8. divizije, produžila napad na V. Kladašu, nastupajući od Tuka i Drmeljeva.

Kordunaškom bataljonu koji se nalazio u Katinovcu, naređeno je da odmah dođe u Podzvizd, da bi odatle kao rezerva štaba grupe produžio pokret ka Džaferović-brdu (k. 268). Kada se ovaj bataljon spremio za pokret iznenada je napadnut od delova ustaškog bataljona iz Topuskog koji su neopaženi izašli u rejon Starog Sela. To je zadržalo njegov pokret pola dana, pa je na Džaferović-brdo stigao tek 17. juna izjutra.

Bataljoni 4. brigade stigli su pred položaje spoljnih osiguranja V. Kladaše 16. juna pred ponoć, a u napad su prešli u 2 časa 17. juna. Dva su bataljona, nastupajući s juga, zauzela Tuk i približila se Gradini, ali su uzoru protivnapadom odbačena na polazne položaje u Nepekama. Neočekivana pojava neke ustaške jedinice iza leđa ovih dvaju bataljona navela ih je na odluku da se prebace na desnu obalu potoka Šiljkovače, u selo Polje. Tu su se do podne sredili, a zatim vratili na polazne položaje u Nepeke. Bataljon koji je nastupao sa severa očistio je u toku noći Drmeljevo, zatim sistematskim nastupanjem 17. juna do podne ovladao i Alatušom, te se utvrdio na liniji Miljović Selo — Trnovi. Štab 4. brigade sa bataljonom u rezervi rasporedio se u Alatuši.

Žureći se da na vreme stigne na novo KM, štab grupe nije u Bosanskoj Bojni sačekao dolazak Kordunaškog bataljona, već je

sa nekoliko kurira krenuo preko Podzvizda ka Džaferović-brdu. Na novom KM štab je uznemiravan napadima prikrivenih grupa muslimanske milicije, pa zbog toga sve do podne nije uspeo da uspostavi vezu sa štabom 4. brigade. Kada su najzad oko podne 17. juna veze uspostavljene, a na Džaferović-brdo stigli Kordunaški bataljon i brdska baterija, sva pažnja štaba grupe bila je usmerena na uspostavljanje veze sa štabom 8. divizije. Očekivala se pojava jedinica divizije od Cetingrada, radi zajedničkog napada iduće noći na V. Kladušu. Ali veza nije uspostavljena niti su se jedinice 8. divizije pojavile na zapadnim prilazima Kladaši čitavog dana. Tek uveče, kada je štab grupe prešao u Nepeke, uspeo je da dođe do telefonske veze sa štabom 8. divizije koji se nalazio u tek oslobođenom Cetingradu.

Štab 8. divizije je 17. juna popodne, nemajući veze sa štabom Unske operativne grupe i pošto nije znao kakva je situacija oko Kladaše, temeljito izmenio raniji plan operacije. Saznavši za pripreme slunjskog garnizona da napusti Slunj, on je, umesto prema V. Kladaši, glavninu svojih snaga uputio prema Slunju, sa zadatkom da likvidira tamošnju posadu. Grupi je naređeno da V. Kladašu drži i dalje u aktivnoj blokadi. Blokada je upotpunjena dolaskom dvaju bataljona 2. brigade 8. divizije u južni deo sela Trnova.

U toku 18. i 19. juna borbe oko Kladaše bile su još oštrije nego prethodnog dana. Neprijatelj je izvršio nekoliko jačih protivnapada, uspevajući ponekad da na kraće vreme potisne delove 4. brigade. Avijacija je postajala sve aktivnija. Preko celog dana 6—8 aviona bombardiralo je i mitraljiralo položaje naših jedinica.

Pošto je 18. juna oslobođen Slunj, 19. juna su pregrupisane naše snage za odlučan napad na V. Kladušu, određen za 20. jun. Na obezbeđenje pravca Otoka — Bužin — V. Kladaša upućena je 3. brigada 8. divizije, pošto je 8. krajiška brigada napustila kontrolu toga pravca i sve svoje bataljone prikupila u Maloj Kladaši. Za napad na V. Kladušu sa zapadne strane upućena je 2. brigada 8. divizije, a u rezervi je zadržana 1. brigada. Unska grupa je zadržala uglavnom već izvršeni raspored, s tim što je brdsku bateriju prebacila u selo Trnove, da bi neposrednom vatrom podržavala napad 2. bataljona 4. brigade.

Posle artiljerijske pripreme koju su izvršili divizion 8. divizije i brdska baterija Unske grupe, 2. i 4. brigada prešle su u napad. Otpor neprijatelja bio je vrlo uporan, pa je napredovanje teklo prilično sporo. U toku 20. juna postignuti su ipak značajni rezultati. Napredovalo se na svim pravcima, pa je zauzeta Gradina i severni i zapadni deo Kladaše. Samo bataljon 4. brigade zarobio je toga dana preko 100 neprijateljskih vojnika.

Izjutra 21. juna neprijatelj je držao još samo srednji i istočni deo Kladaše, zabarikadiravši se u nekoliko čvrstih zgrada koje artiljerija sa ranijih položaja nije mogla tući. Štab 8. divizije doneo je tada odluku da u toku dana pregrupiše jedinice i privuče artiljeriju na pogodnije položaje, te da se odlučan napad izvrši toga dana uveče.

Neprijatelj je 20. juna konačno shvatio u kakvom se teškom položaju nalazi ostatak 11. puka u V. Kladaši, pa je odlučio da ga spase brзом intervencijom sa više pravaca. Iz Otoke preko Bužima upućen je 721. nemački puk sa bataljonom tenkova. Iz Bihaća i Ostrošca preko Cazina i M. Kladaše upućen je 741. nemački puk sa četom tenkova. Iz Topuskog su preko Starog Sela krenula dva ustaška bataljona sa četom tenkova i baterijom artiljerije. Sve su ove snage bile 21. juna izjutra u pokretu prema V. Kladaši i već u jutarnjim časovima stupile u borbu sa našim osiguranjima kod Bužima i Starog Sela.

Za pokrete neprijateljskih kolona prema V. Kladaši štab 8. divizije saznao je pred podne. Odmah je doneta odluka da se pripreme za odlučni napad ubrzaju, te da napad, umesto uveče, počne u 16 časova. Napad je počeo u to vreme i uspešno se razvijao. Po svemu je izgledalo da će ostatak kladaškog garnizona biti likvidiran do mraka. Ali već u 17 časova situacija se izmenila. Tenkovi sa delovima 741. puka probili su se neočekivano brzo kroz raspored 8. krajiške brigade u M. Kladaši i našli se za leđima jedinicama koje su napadale s juga. Dosta brzo se kroz naša obezbeđenja probila i ustaška kolona sa severa, pa je i ona u 17 časova bila na nekoliko kilometara severno od V. Kladaše. Štab divizije naredio je tada da se borba u V. Kladaši prekine, a jedinice odmah prikupljeno povuku ispod leđnog udara neprijateljevih kolona.

Veći deo nemačkih jedinica povukao se iz V. Kladaše već idućeg dana, a s ostacima 11. puka ostao je još nekoliko dana jedan bataljon iz 12. domobranskog puka i jedan nemački bataljon. Ove su snage pokušale 23. i 24. juna da ponovo uspostave liniju V. Kladaša — Cetingrad — Slunj, ali su u borbi sa delovima 8. divizije kod Cetingrada doživele nov poraz. Neprijatelj je tada došao do zaključka da bi dalje zadržavanje ovih snaga na periferiji Cazinske krajine bilo sasvim riskantno, te je krajem juna povukao sve snage iz V. Kladaše u Cazin i Bosanski Novi. U isto vreme je i zbog istih razloga napušteno i Topusko, odakle su se ustaše i žandarmi povukli u Glinu. Spoj između slobodne teritorije Banije i Korduna bio je sada širok 30 kilometara.

U popodnevnim borbama na liniji V. Kladaša — Cetingrad — Slunj, 11. domobranski put izgubio je dve trećine vojnika (preko 400 poginulih i oko 700 zarobljenih). Zaplenjeno je oružja i opreme dovoljno za naoružanje jedne partizanske brigade. Od jedinica Unske operativne grupe, ovom uspehu je najviše doprinela 4. banijska brigada, na čijem je frontu izbačeno iz stroja preko 400 neprijateljskih vojnika, od čega je 150 zarobljeno. Na nju otpada trećina svih pretrpljenih gubitaka u ovoj operaciji: 26 poginulih i 86 ranjenih. Kordunaški bataljon izgubio je 5 boraca, dok 8. krajiška brigada nije imala gubitaka.

Krajem juna, Unska operativna grupa je reorganizovana. Iz njenog sastava izašla je 8. krajiška brigada koja je prešla na desnu obalu Une u sastav svoje divizije, ne uspevši u pokušaju da pre odlaska formira u Cazinskoj krajini jedan partizanski odred od

boraca iz toga kraja, jer je uticaj muslimanskih neutralista bio još vrlo jak. U sastavu Grupe ostale su samo banijske jedinice (4. brigada i odred), ali je ona zadržala naziv „unska”, mada po sastavu i zadacima nije to više bila. Već sredinom jula u njenom sastavu je formirana još jedna brigada, pa je Grupa ponovo imala preko 2.000 boraca. U toku sledeća dva i po meseca ona je izvršila niz vrlo uspešnih akcija na Baniji. Posle povratka 7. divizije iz Bosne, sredinom septembra, Grupa je ušla u njen sastav, kao 3. i 4. brigada.

III

Unska operativna grupa je akcijama u maju i junu izvršila uglavnom zadatke zbog kojih je formirana. Njenim borbama u maju čvrsto je povezana slobodna teritorija Banije i Korduna, a zajedničkim borbama sa 8. kordunaškom divizijom u junu je ponovo oslobođen veći deo Cazinske krajine. Otklonjena je opasnost da neprijatelj stvori nove izvore za formiranje snaga na ovom strategijski važnom prostoru uz unsku komunikaciju. Ponovo su stvoreni uslovi za jačanje NOP-a i stvaranje partizanskih jedinica u Cazinskoj krajini. U avgustu 1943. tamo je formiran Cazinski partizanski odred sa 260 boraca, a već početkom 1944. godine još dve partizanske muslimanske brigade. Junske borbe su donele temeljit preokret u razvoju političke i vojne situacije u Cazinskoj krajini.

Razmatranje načina formiranja i dejstva Unske operativne grupe pruža mogućnost da se učine izvesna teorijska uopštavanja iz područja organizacije, rukovođenja i operativne veštine u partizanskom ratu. Zadržaćemo se najpre na problemu partizanske vojno-teritorijalne organizacije.

Podudarnost partizanske vojnoteritorijalne organizacije, sa začećenim političko-administrativnim razgraničenjima u zemlji može pružiti određene političke i organizacijske pogodnosti, ali može sa stanovišta rukovođenja partizanskim dejstvima (dakle s operativnog stanovišta) predstavljati i nepovoljno rešenje. Cazinska krajina, kao deo Bosanske krajine, bila je u toku prve dve godine rata u svakom pogledu pod punom nadležnošću Glavnog štaba NOV Bosne i Hercegovine. Za to vreme je ratna praksa pokazala da se borbenim dejstvima u ovom delu Bosne može mnogo lakše i efikasnije rukovoditi iz nekog štaba na susednoj slobodnoj teritoriji Korduna ili Banije, s kojom su veze i saobraćaj mnogo lakši i sigurniji nego sa delovima Bosne na desnoj obali Une, sve dok neprijatelj drži pod kontrolom komunikaciju uz Unu i dok partizani ne raspolazu sredstvima za lako savladavanje vodene prepreke, kakva je Una u srednjem toku. Nastojanja da se u prvom redu pruže uslovi za uspešno rukovođenje borbom bila su za vreme NOR-a često i opravdano razlog što se granice pojedinih partizanskih operativnih zona nisu poklapale sa političkim granicama pokrajina. To je bio pozitivan rezultat naše organizacijske elastičnosti koja bi u svakom eventualnom novom ratu bila neophodan uslov za uspešno rukovođenje borbom u svenarodnom odbrambenom i partizanskom ratu.

I same operativne grupe, kao svojevrsne formacije koje su u NOR-u bile česta pojava⁴, dokaz su te korisne elastičnosti. Pomoću njih je rešavano pitanje privremene nestašice većih stalnih partizanskih formacija (brigada, divizija) na određenom operativno važnom sektoru. Po izvršenju jednog ili više zadataka one su obično rasformirane, ali su negde prerastale i u više stalne formacije. Njihov privremen karakter bio je ponekad uzrok nedovoljne unutarne kohezije, zbog čega je slabila njihova udarna snaga. Primer za ovo pruža Unska operativna grupa u periodu kada je 8. krajiškoj brigadi najavljen skori povratak preko Une i sugerirano da izbegava angažovanja u kojima bi mogla pretrpeti veće gubitke. Uz malo jače angažovanje na osiguranju kod M. Kladaše 8. brigada je mogla nekoliko sati zadržati nemačku kolonu, i na taj način omogućiti našim snagama da dovrše likvidaciju kladaškog garnizona.

Napadna operacija 8. divizije i Unske operativne grupe na liniju V. Kladaša — Cetingrad — Slunj, mada je donela dosta dobre rezultate, pruža primer potpuno promašenog oblika rukovođenja operacijom. Nepotpun uspeh u V. Kladaši, a donekle i prilični gubici 4. banijske brigade, posledica su u prvom redu slabe organizacije sadejstva i slabih veza među štabovima. Nije bilo nikakvih važnih razloga da operacijom takvih razmera ne rukovodi štab 4. korpusa, čime bi bio otklonjen niz ispoljenih slabosti. Štab 8. divizije nije znao niti je bio u mogućnosti da zna situaciju kod Unske operativne grupe (naročito kod 8. krajiške brigade i raspored jedinica grupe pred akciju), da bi realno procenio borbene mogućnosti grupe i vreme koje joj je potrebno da se pripremi za akciju.

Uslovi za uspostavu i održavanje trajne veze između štaba grupe i štaba 8. divizije bili su vrlo teški. Dan pre početka zajedničke akcije štab grupe bio je u prvoj liniji 50 km udaljen od štaba 8. divizije, a pravac kojim se mogla kretati kurirska veza bio je mnogo duži. Istina, od blokirane V. Kladaše do štaba 8. divizije, kada je 17. juna bio negde oko Cetingrada, veza je mogla biti uspostavljena slanjem jedne čete ili bataljona kroz neoslobođenu teritoriju. Ali su štab Unske grupe i štab 8. divizije propustili da tu jedinu mogućnost iskoriste prve noći i prvog dana borbe. Zbog nepostojanja ove veze došlo je do izmene plana operacije, do odlaganja odsudnog napada na V. Kladašu i na kraju do nepotpunog uspeha u završnoj fazi borbe za likvidaciju 11. domobranskog puka.

Iskustva iz borbi Unske operativne grupe na taktičkom planu od interesa su utoliko što potvrđuju vrednost poznatih načela partizanske taktike: pokretljivost, ofanzivnost, iznenađenje. Grupa je dejstvovala kao vrlo pokretljiva i ofanzivna jedinica. Za prvih 6 nedelja od formiranja Grupe, njene brigade prešle su preko 300 km

---

⁴ Pojam „operativna grupa“ u NOR-u nije se uvek poklapao sa danas usvojenim značenjem tog termina, jer su to bile i grupacije manje od divizije, a zadaci radi kojih su formirane nisu uvek bili isključivo oper. karaktera.

i izvršile 4 veća napada glavninom svojih snaga, od kojih ni jedan nije bio neuspešan. Šira analiza svih taktičkih postupaka štabova i jedinica za to vreme pružila bi svakako niz uočenih primera dobrih i slabih organizacionih i taktičkih rešenja. Ovde nam je, međutim, cilj da kritički ukažemo samo na neka krupnija pozitivna i negativna iskustva koja su se najreljefnije ispoljila u borbama Grupe. Zadržaćemo se zbog toga samo još na ulozi koju je obaveštajna služba imala u procesu donošenja odluka i postizanju uspeha jedinica Unske operativne grupe.

Terenska obaveštajna služba na Baniji bila je u to vreme vrlo aktivna i u neprekidnoj vezi s obaveštajnim odsekom štaba grupe. Ona mu je pružala vrlo dragocene i vrlo sveže podatke o neprijatelju. Često je uspevala da unutar neprijateljevih jedinica pronađe simpatizere NOP-a, poveže se s njima i pripremi ih za aktivnu saradnju za vreme partizanskog napada. Ovakva saradnja uspešno je ostvorena prilikom napada na posadu Starog Sela, a naročito za vreme napada na posadu u Bučici. I u drugoj fazi dejstva Unske operativne grupe (jul — septembar), gotovo za svaki veći napad jedinica Grupe bila je obezbeđena veza i saradnja unutar neprijateljeve jedinice, što je znatno olakšalo uspeh napada. Treba istaći da ovo nije postizano zato što su postojali neki posebno povoljni uslovi za rad obaveštajne službe na Baniji, već u prvom redu zahvaljujući dobroj organizaciji, zalaganjima i hrabrosti drugova koji su radili u toj službi.

S druge strane, izviđačka služba u jedinicama Grupe nije bila dovoljno razvijena, zbog čega su one, naročito na terenima izvan Banije (npr. kod Slunja), doživele nekoliko neprijatnih iznenađenja. Neprijateljeva obaveštajna služba nije za to vreme (1943. godine) uspevala da dublje prodre na oslobođenu teritoriju Banije. Kako se vidi iz zaplenjene arhive, ona nije imala ni približno tačne podatke o jedinicama Unske operativne grupe. Sve ovo potvrđuje činjenicu, često nedovoljno uočenu i korištenu, da u partizanskim uslovima borbe, obaveštajna služba redovno ima velike mogućnosti i prvorazrednu važnost, jer može znatno doprineti uspesima napada i pošteđeti jedinice od iznenađenja koje vode porazu.

General-major u penziji
Petar KLEUT

SREDOZEMLJE DANAS

Veoma značajna raskrsnica interesa evropskih i svetskih sila od najdavnijih vremena, Sredozemlje¹ je danas — u uslovima porasta ekonomskog, političkog i strategijskog značaja Arfike, razvoja pomorskog transporta, otkrića svetskih rezervi nafte na Bliskom istoku i nuklearne ravnoteže dveju velikih sila — postalo još značajnije. Nedavni događaji na Bliskom istoku i odnosi arapskih zemalja sa Izraelom još su više skrenuli pažnju svetske i naše javnosti ka ovom regionu. Cilj je ovih razmatranja da se još bolje osvetle neka pitanja u vezi sa ulogom koju Sredozemlje ima danas ili je može imati u daljem razvoju događaja.

Posle drugog svetskog rata, u toku kojeg su zapadne sile, posebno Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija, ulagale izuzetne napore da održe svoje dotadašnje pozicije na Sredozemlju, došlo je čak i do jačanja njihove dominacije u ovom delu sveta. Italija je 1943. godine izbačena iz saveza sa Hitlerovskom Nemačkom i prestala je da postoji kao sredozemna pomorska sila. Ostavši bez svoje ratne mornarice, Francuska je nastojala da izgradi nove pomorske snage i trgovačku flotu, što bi joj omogućilo da donekle obezbedi svoje ekonomske, političke i vojne interese u ovom delu sveta. Španija, totalno neutralisana porazom fašizma i unutarnjim ekonomskim i političkim slabostima, jedva je predstavljala faktor od vojnog značaja. Grčka je direktnom intervencijom V. Britanije, i samog Čerčila, zadržana pod njenom političkom dominacijom. Mornarhija i stari društveno-ekonomski poredak u njoj, koji je postepeno oživljavao zahvaljujući uglavnom ekonomskoj pomoći SAD i V. Britanije, ostali su vezani politički, vojnički i ekonomski za anglo-američki deo bivše antifašističke koalicije iz rata. Grčka je već 1952. godine, kao i Turska, ušla u NATO i postala važan i aktivan činilac politike zapadnog bloka u ovom delu sveta. S druge strane, sve zemlje duž severne obale Afrike, od Maroka pa do Egipta i Libana, zadržale su i dalje status kolonijalnih i zavisnih zemalja, dok je Libija, kao bivša italijanska kolonija, bila pod patronatom novostvorenih Ujedinjenih nacija, tj. u suštini pod kon-

¹ Istorijski značaj Sredozemlja u svetskim zbivanjima obrađen je u „Vojnom delu“ br. 3 od 1952. godine.

trolom anglo-američkih pomorskih snaga, dopuštajući stvaranje baza ovih sila na svojoj teritoriji.

Na taj način strategijska situacija Velike Britanije, stare kolonijalne sile, i njenog glavnog saveznika SAD, nije se bitno promenila posle drugog svetskog rata u ovom, za nju tako važnom, delu sveta.

Britanska flota i pomorske snage SAD koje su podržavale pomorske i kopnene operacije američke oružane sile u Africi, Italiji i Francuskoj, ostale su dominantni i upravo jedini faktori vojne sile u čitavom sredozemnom bazenu. Ove dve flote, od kojih je američka docnije postala poznata kao 6. flota, nisu samo u vojničkom pogledu gospodarile Sredozemljem i imale znatan uticaj na političku situaciju u priobalnim zemljama. One će uskoro, posebno američka 6. flota, predstavljati izuzetno važan instrument američke strategije u daljem razvoju odnosa u svetu — nasuprot SSSR-u, kao „novom, potencijalnom protivniku” SAD.

PROMENE POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Ovaj rat nije značio samo vojničku pobedu V. Britanije, Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza nad Nemačkom. To je bila, pre svega, pobeda antifašističkog bloka, čitavog slobodoljubivog čovečanstva, tj. antifaašizma kao ideje. Ona je pokrenula kod svih porobljenih i potlačenih naroda želju za slobodom i nezavisnošću. Tako je otpočeo niz revolucionarnih pokreta potlačenih naroda, od atlantske obale zapadne Afrike pa sve do Indonezije, koji su kroz borbu za nacionalno oslobođenje i nezavisnost menjali i svoje društvene poretke, a time i odnos snaga u svetu.

Tako je u sredozemnom bazenu stvorena jedna kvalitativno nova strategijsko-politička situacija koja nije izmenila samo položaj kolonijalnih sila u tom delu sveta. Zbog toga što se ovaj proces odvijao na izuzetno kritičnom terenu, tj. u severnoj Africi i na Bliskom istoku, ugroženi su bili u svojoj srži čitav sistem imperijalističke vlasti u Africi i Aziji, njegov politički uticaj i njegove ekonomske osnove.

Te promene sastojale su se u sledećem: Sirija i Liban dobili su nezavisnost već 1945. godine. Libija je postala samostalna 1951. god., Tunis i Maroko se oslobađaju 1956, a te iste godine V. Britanija je primorana da napusti gospodarenje, odnosno upravljanje Sueckim kanalom, koji je predstavljao ključnu tačku u čitavom sistemu ekonomskih i saobraćajnih veza Britanske imperije. Alžir je izborio svoju nezavisnost 1962. godine. Tako je gotovo čitav južni deo Sredozemlja postao nezavisan i istupio iz kolonijalnog sistema. Izrael je stvorio svoju državu, uz pomoć cionističkih organizacija čitavog sveta, 1948. godine; zbog sukoba sa arapskim zemljama Izrael od samog početka svog postojanja stvara zategnutu situaciju u jugoistočnom delu Mediterana. Pomorska trgovina Evrope, kao što je poznato, odvija se kroz Suec, njime se nafta iz Irana,

Saudijske Arabije, Kuvajta, Jemena i drugih arapskih zemalja prevozi za Evropu.

Novostvorena situacija stavlja stare pomorske i kolonijalne sile, u izvesnom smislu, u jedan kvalitativno nov položaj. Severne obale Afrike, nekada njihov najčvršći oslonac u sistemu obezbeđenja pomorskih puteva preko Sredozemlja prema Bliskom istoku, Indiji i Aziji, postaju vrlo nesigurne.

U isto vreme situacija u Evropi se zaoštrava. Novostvoreni blokovi u periodu hladnog rata, koji prima sve oštrije oblike, povlače oštre granice na evropskom tlu na kojem, tako reći, više nema marnavarskog prostora.

SREDOZEMLJE KAO RASKRSNICA POMORSKIH PUTEVA

Značaj Sredozemlja u današnje vreme raste ne samo zbog napred navedenog političkog razvoja priobalnih zemalja. Događaju se promene, i to krupne, i u drugim oblastima.

Broj brodova koji plove Sredozemnim morem sve je veći. Tokom 1966. godine na vodenim putevima Mediterana i u njegovim lukama svakodnevno se nalazilo oko 2.600 velikih brodova od preko 10.000 tona; od toga je na pučini bilo oko 1.500, a u lukama oko 1.100. Od broja brodova na pučini, oko 1.200 su plovili pod zastavom zapadnih, a oko 300 pod zastavom socijalističkih zemalja, pri čemu se ovaj odnos menjao gotovo svakodnevno u korist brodova ovih drugih zemalja.

Britanski admiral Hamilton², koji je u svom članku o Sredozemlju u časopisu „Nouvelles de l'OTAN“, od avgusta 1967. godine, želeo da istakne značaj Sredozemlja za V. Britaniju i zemlje Atlantskog pakta, tvrdi da kroz luke Italije, Grčke i Turske godišnje prođe oko 160.000.000 tona tereta i da ove zemlje obavljaju 99% svog trgovačkog prometa pomorskim transportom. Da bi još više podvukao značaj pomorskih puteva Sredozemlja za ove zemlje, on navodi da obale Italije, Grčke, Turske i Španije predstavljaju 3/4, odnosno 75% celokupne dužine njihovih granica, kao i da ove zemlje, naročito prve tri, imaju veoma slabe kopnene veze sa ostalim evropskim zemljama-članicama Atlantskog pakta.

„Ovo pokazuje“, ističe admiral Hamilton, „da se celokupna uzajamna podrška ovih zemalja iz južnog reiona NATO-pakta mora gotovo u potpunosti izvoditi pomorskim putevima. Jedna od karakteristika taktičkih nuklearnih oružja jeste u tome što ona mogu za izvesno vreme staviti van upotrebe suvozemne puteve (železnice i ceste) i vazdušne linije (uništenjem aerodroma). Međutim, mada brodovi mogu biti uništeni (potopljeni), pomorski putevi ostaju nepovredivi“.

---

² Admiral Džon Hamilton, ranije prvi lord britanskog admiralteta, a od 1964. godine komandant britanskih pomorskih snaga u Sredozemlju.

Porast pomorskog transporta je očigledan i to ne samo u Sredozemlju već u čitavom svetu. Pomorski transport, kao i transport vodenim putevima uopšte, je nekoliko puta jeftiniji, pa u krajnjoj liniji i brži od bilo kojeg drugog — kad se, naravno, uzmu u obzir količine koje se prevoze. On ima naročiti značaj i zbog toga što je brodovima daleko prikladnije prevoziti tzv. „rasuti” i „tečni” teret. Stoga sve zemlje ubrzanim tempom izgrađuju brodove, a konjunktura pomorskog transporta neprekidno raste. Za sledećih 10 godina zakupljen je gotovo sav raspoloživi brodski prostor svih zemalja za prevoz tereta. Brodove grade čak i zemlje koje nisu do sada smatrane pomorskim silama, pa čak i one koje nemaju mora. Trgovačke mornarice Švajcarske i Čehoslovačke imaju sve brojniju flotu koja već prelazi tonažu nekadašnjih pomorskih trgovačkih sila.

Najveći i najbrži porast trgovačke mornarice pokazuje, ipak, SSSR.

Prema podacima Britanske enciklopedije, izdanje 1966. godine, porast broskog prostora i brodova kod nekih većih pomorskih zemalja izgleda ovako:

Zemlja	1939. god.		1949. god.		1964. god.	
	broj brodova	tona	broj brodova	tona	broj brodova	tona
SSSR	609	1,305.959	962	2,118.206	1.674	6,957.512
SAD	2.345	8,909.892	4.606	25,558.133	3.222	20,351.334
Vel. Britanija (sa Komonveltom)	8.977	21,001.925	8.662	22,049.740	7.295	27,544.738
Francuska	1.231	2,933.933	1.236	3,070.398	1.532	5,116.232
Norveška	1.487	4,883.813	2.069	4,916.396	2.732	14,477.112
Grčka	607	1,790.666	377	1,329.257	1.290	6,887.624
Japan						14,549.645

Jasno je da brojčani podaci Britanske enciklopedije ne pokazuju pravo stanje. U američkom vojnom časopisu za pomorska pitanja „U.S. Naval Institute Proceedings”, za maj 1967. godine, Verner Karlson izražava veliku zabrinutost američkih pomorskih krugova zbog ogromnog porasta sovjetske trgovačke mornarice. On na strani 40 tog časopisa iznosi:

„U hladnom ratu sovjetska smišljena izgradnja mornarice ima izuzetno veliki značaj. Porast njihove trgovačke mornarice daje im u ruke oružje koje je u isto vreme od značaja u vojnom, političkom, ekonomskom i psiho-

loškom pogledu. Ni jedna druga zemlja, relativno uzevši, nije nadmašila sovjetsku izgradnju u oblasti trgovačke mornarice.

Do 1. maja 1966. godine SSSR je imao poručenih 585 trgovačkih, ribarskih i brodova specijalne namene u ukupnoj tonaži od 5,641.361 tona. Za svih brodova u izgradnji toga dana u svetu 30% su bili sovjetski brodovi. Nasuprot tome, 1. maja 1966. SAD su imale naručenih 39 brodova u ukupnoj tonaži od 534.435 tona.

Između 1951. i 1965. godine sovjetska trgovačka flota je porasla od 560 brodova sa 2,6 miliona tona na 1.250 brodova sa ukupno 9 miliona tona. Za to vreme američka trgovačka mornarica je opala sa 1.955 brodova sa 22,4 miliona tona na oko 1.000 brodova sa oko 15,5 miliona tona.

Analiza ovih cifara pokazuje prostu ali zapanjujuću istinu. Dok su Sjedinjene Američke Države još uvek ispred SSSR-a u pogledu ukupne tonaze brodova, SSSR ima više brodova u svojoj floti...

Od 1958. godine SSSR je sa 21. mesta došao na sedmo u pogledu veličine trgovačke mornarice. On je izgradio za to vreme nekih 7 miliona tona brodova, od kojih su većina brzi, moderni i vrlo dobro građeni. Ovaj porast se nastavlja za oko milion tona svake godine. Na osnovu svojih planova, SSSR će 1980. godine imati flotu od 20 do 30 miliona tona, tj. gotovo dvaput veću od današnje američke trgovačke flote“.

Međutim, najinteresantniji je zaključak ovog američkog autora o tome šta ovaj porast trgovačke mornarice SSSR-a znači za zapadni svet. Naime, on tvrdi: „Kombinujući pritisak na planu trgovačkog pomorskog transporta sa pritiskom u oblasti cena i radne snage, on (tj. SSSR) će pokušati da izazove haos na svetskom tržištu onda kada kada bude ovladao okeanskom pomorskom trgovinom.“

Naravno, sve ovo što Verner Karlson, ili uopšte američki autori, pišu o SSSR ne mora biti tačno. Naročito njihovi zaključci, jer su često i sadržaj i zaključci tih članaka predodređeni unutrašnjim interesima i potrebama — da bi se ponekad dobio neki kredit itd. Međutim, imajući sve ovo u vidu ostaje činjenica da se slika u oblasti pomorske trgovine, pa prema tome i odnosa svetskih pomorskih trgovačkih sila menja; trka za supremacijom u pomorskom transportu i trgovini može imati veoma značajnih i dalekosežnih posledica političke i vojne prirode.

Ukoliko sve veći deo sovjetske pomorske trgovine ide preko Sredozemlja, utoliko je i sve veći značaj ove raskrsnice pomorskih puteva. Na taj način Sovjetski Savez preuzima jednu novu ulogu kao vojno-politička i ekonomska sila prvog reda, dok V. Britanija i SAD gube postepeno svoj monopolistički položaj u oblasti pomorske trgovine. Političke i ekonomske veze SSSR-a sa afričkim i azijskim zemljama postaju svakim danom sve jače i sve mnogobrojnije, a manifestuju se u oblasti ekonomike, pre svega, kroz pomorsku trgovinu i pomorski transport. Potencijalne mogućnosti razvoja ovih veza su neograničene, pa je i interesovanje SSSR-a i socijalističkih zemalja, kao i novooslobođenih afričkih i azijskih zemalja, za ovu trgovinu i ove veze ogromno. No, tamo gde postoje ekonomski interesi i veze, pojavljuje se normalno i potreba da se te veze održe i zaštite. Logična posledica toga je porast Ratne mornarice SSSR-a i njegova zainteresovanost za bezbednost pomorskih puteva, za ukidanje monopola gospodarenja njima, za izlazak iz stanja izolovanosti u tzv. unutrašnjim morima koja zapljuskuju obale Sovjetskog Saveza.

Ova zainteresovanost za razbijanje monopola pomorske supremacije jedne ili grupe pomorskih sila postoji i kod drugih socijalističkih zemalja, kao i neangažovanih i neutralnih zemalja — pristalica mira i ravnopravnih odnosa među narodima i državama.

NAFTA I SREDOZEMLJE

Korišćenje nafte sa Bliskog istoka ne predstavlja neku novost. Još pre prvog svetskog rata, a naročito posle njega, kao i u toku drugog svetskog rata, povećana je proizvodnja nafte na Bliskom istoku i njen izvoz u evropske, naročito zapadnoevropske zemlje. Ipak nafta sa Bliskog istoka, posebno rezerve te nafte i pravac njenog izvoza predstavljaju danas nov element pri razmatranju problema Sredozemlja.

Od 1901. do 1940. godine SAD su proizvele 64% svetske proizvodnje nafte, potrošivši same veći deo toga. SSSR je u isto vreme proizveo 10% svetske proizvodnje, Evropa (bez SSSR-a) svega 3%, a Južna Amerika, odnosno Venecuela 10%. Na Bliskom istoku bilo je proizvedeno svega 13%. Posle rata, tj. od 1945. godine naovamo, porast proizvodnje i potrošnje nafte i njenih derivata rastao je neverovatnom brzinom. Broj potrošača (aviona, automobila, brodova itd.) rastao je gotovo geometrijskom progresijom. Već 1963. godine na Bliskom istoku je proizvedeno oko 348 miliona tona, odnosno 27% ukupne svetske proizvodnje. Što je još značajnije, tempo porasta proizvodnje i izvoza nafte bio je najbrži upravo na Bliskom istoku, a potencijalne mogućnosti daljeg povećanja ogromne. Na osnovu mnogih izvora, utvrđene rezerve nafte na Bliskom istoku predstavljaju 61,1% ukupnih svetskih rezervi. (Ove procene variraju, već prema izvoru, ali se svi slažu u tome da se te rezerve kreću negde između 60 i 70% ukupnih rezervi u svetu.) Ova činjenica je vrlo značajna s obzirom na to da nafta postaje sve kritičnija stratejska sirovina jer su njene rezerve ograničene, dok potrošnja neograničeno raste, a neki drugi energetske izvor, kao njena zamena, još nije praktično pronađen. Utvrđene svetske rezerve kreću se od 40 do 42 milijarde tona; od toga SAD, kao najveći potrošač danas, raspolažu sa 12%, a Zapadna Evropa sa svega 0,6%.

Najveći deo proizvodnje nafte sa Bliskog istoka upućuje se morskim putem preko Sredozemlja u Zapadnu Evropu. Drugim rečima, zapadnoevropske zemlje i oružane snage NATO-a neposredno su zavisne od uvoza nafte sa Bliskog istoka i od bezbednosti pomorskih puteva na Sredozemlju. 1960. godine u Zapadnu Evropu je izvezeno 58% celokupne proizvodnje nafte sa Bliskog istoka. Od ukupno proizvedenih 214 miliona tona nafte sa ovog područja u 1962. godini, Zapadna Evropa je kupila 150 miliona, dok su njene potrebe u toj godini iznosile 235 miliona tona.

S druge strane, Zapadna Evropa, izuzev delimično Francuske koja proizvodi naftu iz saharskih škriljaca u Alžiru, nema nikakvih izgleda da problem snabdevanja naftom u budućnosti reši na neki drugi način.

Nije bez značaja činjenica da je nafta sa Bliskog istoka najjeftinija, jer je njena proizvodnja — zbog izuzetno povoljnih uslova — najrentabilnija i, u vezi s tim, donosi najveće profite vlasnicima. A vlasnici su, kao što je poznato, uglavnom američke i britanske kompanije.

Pored američkih, britanskih, holandskih i kanadskih kompanija, postoje na Bliskom istoku još samo manje grupe japanskog kapitala i domaće finansijske grupe.

U vezi sa iznetim podacima o vlasništvu nad naftom na Bliskom istoku, zainteresovanost SAD i V. Britanije postaje višestрана. U stvari, ove zemlje nisu zainteresovane samo za naftu, njenu proizvodnju, izvoz i transport, već i za očuvanje tog vlasništva (posjedovanje izvora) što je moguće duže. Nije potrebno posebno dokazivati povezanost upravljača petrolejskih konzorcijuma i vrhova vlasti ovih zemalja. Zbog toga nafta postaje kvalitativno nov element u ekonomsko-političkoj, pa i vojno-strategijskoj situaciji u rejonu Sredozemlja i Bliskog istoka.

STRATEGIJSKI ZNAČAJ SREDOZEMLJA U KONFRONTACIJI BLOKOVA

Tvorci strategije zapadnog bloka i autori koji razmatraju probleme strategije uopšte i pomorske strategije posebno ne kriju da su se SAD i V. Britanija u toku drugog svetskog rata i posle njega borile za nadmoćnost na morima i da gospodarenje morem predstavlja njihov vitalni interes.

U pogledu Sredozemlja Vilijam Zartmen u članku „Sredozemlje spona ili barijera”, u časopisu „U.S. Naval Proceedings” od februara 1967. godine, tvrdi:

„Očigledno, sadanja situacija ima već pozitivnu osnovicu: zapadnjačku kontrolu kako severnih obala tako i svih pomorskih puteva, odnosno Sredozemnog mora u celini. Međutim, ovo *preimućstvo treba da bude dalje povećavano, kako u Sredozemlju, tako i u svetskoj politici*.* More predstavlja element strategije kako za SSSR tako i za neutralne arapske i afričke države. U suštini, gospodarenje morima može biti iskorišćeno za *uticanje na stratejsku situaciju na kopnu*”.

Isti autor ne želi, međutim, da neka stvar ostane nejasna, pa nastavlja u tom smislu, dokazujući da zapadne sile moraju gospodariti morima, posebno Sredozemnim, jer ono ima poseban značaj za mogućnost njihovog *aktivnog* dejstva:

„Istorijski primeri govore da more predstavlja dobru granicu ako je podešeno za odbranu i dobro branjeno: međutim, ako to nije, onda je *otvoren pravac koji poziva napadača na akciju*.”....

I dalje: ... „Kada se Sredozemno more posmatra samo za sebe, ono je jedno jezero okruženo kopnom. Međutim, u okviru globalne strategije, ono je vodena masa koja natkriljuje kopnene objekte“ ...

* Podvukao D. Š.

Iz ovoga nesumnjivo proizlazi da zapadne sile u svojim razmatranjima strategijskih problema ne ocenjuju značaj Sredozemlja samo kao vodenog puta od vitalne važnosti, kroz koji treba obezbediti održavanje pomorske trgovine njihovim brodovima. U posleratnoj konstelaciji snaga, gde se na jednoj strani kao supersila Zapada pojavljuju SAD, a na drugoj, kao glavna snaga socijalističkih zemalja SSSR, tvorci zapadne strategije, tj. strategije NATO-a, uzimaju Sredozemlje kao otvoren pravac „koji se pruža prema srcu sovjetske zemlje, zaobilazeći mnoge kopnene pravce na kojima kopnene snage ne bi imale izgleda na uspeh”.³

S obzirom na novo oružje, tj. nuklearni eksploziv i projekte *Polaris*, pa i bombardere (sa pilotom) velikog dometa, naoružane bombama sa nuklearnom bojevom glavom, Sredozemlje se — kao i Arktik — u ovakvoj strategijskoj koncepciji pojavljuje kao otvoreni pravac strategijskog značaja koji natkriljuje i time ugrožava bokove strategijskog poretka snaga Varšavskog pakta i najvažnije njegove centre političkog i ekonomskog značaja. Otuda posebno naglašavanje važnosti istočnog Sredozemlja, oblasti Iskenderuna, Kipra, kao i neprekidna aktivnost brodova 6. flote u tom području. U ovim strategijskim razmatranjima teritorija Turske je ocenjena kao veoma značajna, pa su i na njoj izgrađene rampe za lansiranje projektila srednjeg dometa *THOR*, koji su, i pored toga, mogli dosezati do veoma važnih objekata na teritoriji SSSR-a. Međutim, 1962. godine, posle kubanske krize, SAD su povukle ove projekte sa teritorije Turske. To je, verovatno, bio deo sporazuma sa SSSR-om pošto je i on povukao svoje projekte sa Kube. Možda je to usledilo jednim delom i zbog toga što su projektili *THOR* zahtevali nekoliko časova za pripremu za lansiranje, pa su — s obzirom na podatke da je Sovjetski Savez u to doba raspolagao projektilima istog, ili većeg dometa, čija je priprema za lansiranje zahtevala daleko kraće vreme — projektili *THOR* postali neupotrebljivi. U svakom slučaju od 1962. godine, tj. od povlačenja projektila *THOR* iz Turske i Italije, Sredozemno more, posebno njegov istočni deo, dobija još veći značaj. Od tada se u Sredozemlju pojavljuju američke „A” podmornice sa projektilima *Polaris*, koji se ispaljuju i iz zaronjene podmornice i imaju domet do 4.800 km, što je donekle ublažilo ukidanje pomenutih nuklearnih baza u Turskoj.

NOVA KONCEPCIJA U POMORSKOJ STRATEGIJI

Iz do sada izloženog vidi se dvostruki značaj Sredozemlja, kako za SAD, V. Britaniju i druge zapadne zemlje, tako i za Sovjetski Savez i ostale socijalističke zemlje, kao i one koje su se nedavno oslobodile kolonijalne zavisnosti. SAD i V. Britanija, koje već imaju tradiciju i istorijsko iskustvo u gospodarenju morima,

³ Isto V. Zartmen u pomenutom članku.

posebno Sredozemljem, bile su u najnovije vreme suočene sa jednim novim, i za njih nepovoljnim razvojem događaja u ovom bazenu. Ključne tačke, kao, na primer, Suec i čitav niz baza i luka u novooslobođenim zemljama, nepovratno su izgubljene za stare pomorske gospodare Sredozemlja. Time je gotovo u potpunosti narušen stari sistem koji je služio održavanju ratne flote V. Britanije i SAD u ovom delu sveta. Zbog toga se pojavila jedna nova koncepcija u pomorskoj strategiji.

„Nova koncepcija se sastoji u stvaranju pokretnih flota koje su velikim delom nezavisne od ratnih i snabdevačkih luka. Činjenica je da moderne flote, kao, na primer, 6. flota SAD, operišu na osnovu nove doktrine — nezavisnosti od baza. Iskustva iz drugog svetskog rata i posle njega pokazuju da je to moguće, jer se održavanje i snabdevanje flote može obezbediti određenim brojem pomoćnih brodova u sastavu same flote. Sposobnost nezavisne plovidbe ne zavisi danas od brodova već od morala mornara na njima.“⁴

Ova koncepcija nije sasvim nova. Nemačka ratna mornarica je još u toku prvog i drugog svetskog rata koristila samostalna dejstva pojedinih flotnih sastava koja je snabdevala i održavala pomoćnim brodovima. To je bio izraz nužde, što stručnjaci admiral Redera nisu ni krili. Međutim, oni nisu potvrdili ni vrednost ove koncepcije.

Bez sumnje da je i ova nova koncepcija o samostalnom dejstvu krupnih flotnih sastava, za neograničeno vreme, izraz nužde. Jednostavno zbog toga što više nije moguće oslanjanje na baze, jer su nuklearno oružje i projektili učinili tvrđave, luke i baze nesigurnim osloncem.

U tom ocenjivanju čitave situacije u Sredozemlju, za autore nove koncepcije je nešto sasvim drugo bitno. Oni ne žele prisustvo u Sredozemlju neke druge pomorske sile koja bi ugrožavala gospodarenje američko-britanskih pomorskih snaga u tom regionu. Zato Zartmen u pomenutom članku i kaže:

„Kada se za gospodarenje na moru otima nekoliko sila, onda je gospodarenje kopnom odlučujući faktor. Međutim, kada morem gospodari jedna sila, ovo gospodarenje može imati presudan uticaj na situaciju na kopnu.“

Nešto dalje autor želi da precizira:

„Danas je, kao što se vidi, američka pomorska sila dominantna snaga u Sredozemlju. Pokretni, nezavisni karakter moderne flote i široko polje političkih akcija stvaraju nove mogućnosti za vršenje uticaja na neutralne zemlje.“

Cilj ovog razmatranja ni u kom slučaju nije polemika sa gorepomenutim autorom niti sa teoretičarima pomorske strategije SAD. Ovi stavovi su izneseni samo da bi se ukazalo na ono što predstavlja novo u situaciji na Sredozemlju, odnosno na razvoj i pravac kojim se kreće vojna misao zapadnih teoretičara u ovoj oblasti pomorske strategije. Pa ipak, treba u vezi sa ovim ukazati

⁴ Isto Zartmen u pomenutom članku.

na opštepoznatu činjenicu da je pomorska sila SAD i Velike Britanije u Sredozemlju bila dominantnija posle drugog svetskog rata nego danas, pa je ipak veliki broj kolonijalnih zemalja baš u oblasti ovog bazena uspeo da izbori svoju nezavisnost i da sa svoje teritorije eliminiše vojne, vazduhoplovne i pomorske baze zapadnih sila. Kao najbolji primer koliko su ove teorije i koncepcije u pogledu primene nezavisnih flotnih sastava, u stvari, skolastična i mehanička razglabanja, mogu da posluže Alžir i Egipat. Kolonijalni gospodari ovih dveju zemalja imali su i pomorsku dominaciju i nadmoćnije kopnene snage u samim tim zemljama, pa su ipak njihovi narodi, pošto su politički sazreli za samostalnost, uspeli da je nepoštednom borbom steknu.

Međutim, Zartmen nije usamljen u ovim svojim teorijskim razmatranjima. U „New York Times“-u je istupio vodeći američki vojni komentator Hanson Baldwin, koji redovno tumači zvanična mišljenja Pentagona o vojnim pitanjima, sa ovom tvrdnjom:

„More takođe daje mogućnost za primenu sile prema kopnu, ali sile svih stepena i kvaliteta, od demonstracije snage, pa do iskrcavanja velikih razmera. More je slobodno, pa otuda nema međunarodnih komplikacija zbog prisustva sile u međunarodnim vodama, kao što je to slučaj kada su u pitanju kopnene baze.“

Baldvin je očigledno hteo da, ukazivanjem na mogućnosti pomorske sile, da svoj doprinos teoriji o „elastičnom gradiranom reagovanju“.

SOCIJALISTIČKE ZEMLJE I SREDOZEMLJE

Za Sovjetski Savez i socijalističke zemlje uopšte Sredozemlje ima višestruki značaj. Pre svega, ono je spona koja ih vezuje sa afričkim zemljama, a posebno za SSSR ono je pomorski put kojim on obavlja najveći deo trgovačkog prometa sa zemljama Afrike i Bliskog istoka, sa Španijom, Francuskom i Italijom. Međutim, za SSSR je Sredozemlje i pravac od strategijskog značaja. U ovom slučaju to nije više „ispružena ruka kojom se dopire do srca protivničke zemlje“. No, on nije ništa manje značajan zbog toga što je Sovjetski Savez primoran da se od eventualnih dejstava sa tog pravca obezbeđuje, budući da stratezi Pentagona i NATO-a smatraju mogućnim da Sredozemlje iskoriste za pretnju SSSR-u, i što su u njemu postavili snage koje tu pretnju mogu i izvršiti. Zbog toga, kao i zbog obezbeđenja svog pomorskog transporta, Sovjetski Savez se u najnovije vreme sve češće pojavljuje sa pojedininim jedinicama svoje Ratne mornarice u Sredozemlju. Time počinje nova era u istoriji sovjetske pomorske sile. U pomenutom časopisu „U.S. Naval Proceedings“, od marta 1967. godine, ističe se da je u julu 1963. godine komandant sovjetske Ratne mornarice admiral Gorškov odredio ovoj novu ulogu sledećim rečima:

„U prošlosti su naši brodovi i pomorsko vazduhoplovstvo prvenstveno služili za operacije u blizini naših obala, ... vodeći ra-

čuna uglavnom o sadejstvu sa jedinicama kopnene vojske. Sada... moramo biti spremni da kroz ofanzivne operacije širokih zahvata nanesimo uništavajuće udare po ciljevima imperijalista na moru i kopnu, na ma kojoj tački svetskih okeana, mora i priobalnih teritorija."

Dosledno tome brodovi Ratne mornarice Sovjetskog Saveza nisu više ograničeni na tri zatvorena morska reiona u Evropi: Severno more, Baltičko i Crno more. U Sredozemlju se neprekidno nalazi jedan sovjetski združeni pomorski sastav od krstarica i fregata sa projektilima more-more i more-vazduh, razarača i podmornica, klasičnih i na nuklearni pogon koje nose nuklearne projekte i u mogućnosti su da ih lansiraju iz zaronjenog stanja. Ovaj sastav je redovno praćen pomoćnim plovnim jedinicama za snabdevanje i održavanje. Zapadni izvori konstatuju prisustvo ovih snaga na celoj akvatoriji Sredozemnog mora, od reiona Gibraltara i američke baze Rota na španskoj obali, pa sve do zona oko Iskenderuná i istočno od ostrva Kipra. Poseban značaj pridaje se tehničkoj usavršenosti ove flotne snage, odnosno fregata klase „Kinda” i „Kašin”. Američki stručnjaci Ričard Veber i R. Basoko pišu u ovom istom časopisu: „Ako danas zapadni i sovjetski stratezi budu morali da ponovno procenjuju sovjetsku pomorsku silu, oni će to prvenstveno morati da učine zbog toga što je SSSR uspeo da konstruiše fregatu klase „Kinda”, dok fregata klase „Kašin” predstavlja samo prirodnu dopunu „Kinde”, što znači da je Sovjetski Savez počeo da razmatra ulogu svojih površinskih plovnih jedinica u okviru globalne strategije”.

Nova koncepcija i uloga sovjetske Ratne mornarice predstavljaju za SSSR, u njegovoj konfrontaciji sa silama zapadnog bloka, u izvesnom smislu nov kvalitet. Moreuzi Dardaneli, Skagerak i Kategat i ledena blokada Severnog mora nemaju više raniji značaj.

Sovjetske pomorske snage su u poslednje vreme bile veoma aktivne u Sredozemlju. U toku krize na Bliskom istoku, juna o.g. one su bile neprekidno u blizini jedinica 6. flote i predstavljale su kočnicu i kontrolu ove pomorske sile. Bio je čak i slučaj, kako navode zapadni izvori, da je jedan sovjetski razarač plovio neko vreme usred jedne formacije 6. flote, što je „izazvalo ozbiljnu nerovu kod američkih komandanata”.

AFRIKA I SREDOZEMLJE

Afrika danas predstavlja kontinent koji se tek razvija u svakom pogledu. On je izuzetno bogat sirovinama, tako reći nenaseľjen, sa velikim brojem nedavno oslobođenih zemalja koje tek treba da izgrade svoje društvo. Sa zemljama bez državnog i političkog iskustva, bez naučnih i tehnoloških kadrova, ovaj kontinent predstavlja široko otvoren prostor za delatnost kako socijalističkih zemalja tako i neokolonijalističkih sila. Gotovo je nemoguće ukazati na to koliko je za budući razvoj situacije u svetu značajan politički razvoj ovog kontinenta. Ako bi se opšte kretanje u svetu nastavilo

u pravcu dalje i oštrije konfrontacije blokova, Afrika bi mogla da predstavlja onaj teg koji bi mogao prevagnuti na jednu ili drugu stranu prilikom konačnog odmeravanja snaga. A putevi za Afriku, Zapadnu Evropu i socijalističke zemlje vode preko Sredozemlja. Jedino SAD imaju neposredan pristup crnom kontinentu preko Atlantskog okeana; one nisu propustile da to preimućstvo iskoriste i uspele su da u mnogim zemljama zapadnog dela Afrike u znatnoj meri izraze svoj uticaj.

Pukovnik u penz.

Dimitrije SEŠERINAC-GEDŽO

„USMERENA“ ODBRANA FRANCUSKE ILI ODBRANA „NA SVE STRANE“

U poznatom francuskom vojnom časopisu „Revue de défense nationale“, od decembra prošle godine, izašao je uvodnik generala Ajrea, načelnika Generalštaba, pod naslovom „Défense „dirigée“ ou defense „tous azimuts“. Veliki odjek na koji su neka njegova razmatranja u ovom članku naišla u mnogim zemljama, posebno na Zapadu, kao i činjenica da je i francuski predsednik De Gol, prilikom govora slušaocima Instituta za strategijske studije, krajem godine, izneo izvesne stavove koji se podudaraju sa Ajreovim, upućuju nas na zaključak da se radi o zvaničnom mišljenju političkih i vojnih rukovodilaca Francuske. S obzirom na njen specifičan položaj danas u Evropi i odnos prema NATO-u, smatramo da bi bilo interesantno da čitaoce „Vojnog dela“ malo detaljnije upoznamo sa sadržajem ovog članka.

Francuzi su, prema mišljenju generala Ajrea, već odavno navikli da imaju eventualnog neprijatelja koga pretpostavljaju svakom drugom; ponekad toliko da on na taj način postane, u stvari, i jedini neprijatelj. Najpre je to dugo vremena bila Engleska, a potom, sve do nedavno, Nemačka.

Tako je vremenom za Francusku postala neka vrsta potrebe da ima jednog eventualnog neprijatelja, jasno određenog, protiv koga je trebalo da priprema svoje ratne planove i snage.

Posle drugog svetskog rata, njen raniji glavni protivnik — Nemačka, prestao je to da bude. Razrušena i okupirana od strane saveznika, Nemačka nije više bila, bar trenutno, opasan protivnik kao ranije.

Zatim general Ajre objašnjava pristupanje Francuske NATO-u ovim rečima:

„Upravo u to vreme jedna druga pretnja, isto tako opasna, izgledalo je da se pojavila na horizontu, na istoku Evrope, sa staljinističkim imperijalizmom koji je, pošto je već asimilirao polovinu kontinenta, izgledao spreman da osvoji i ostali deo i koji je imao — na planu klasičnog naoružanja — neosporna sredstva za to.“

Pred ovom prividnom opasnošću, kako to ističe general Ajre, odbrana Francuske ponovo je našla jednog od svojih „pretpostavljenih“ neprijatelja protiv kojega je trebalo da se organizuje. Ona je to učinila s obzirom na nesrazmeru svojih snaga u odnosu na eventualne snage SSSR-a, i to u okviru jednog saveza izvesnog broja zemalja —

Severnoatlantskog pakta. Ovaj savez, kao što je poznato, ubrzo se „duplirao” i vojnom organizacijom čiji je cilj bio objedinjavanje svih odbrambenih napora zemalja — članica u jedan vojni organizam, prilagoden pretnji.

U ovakvim uslovima, nastavlja general Ajre svoja razmatranja, bilo je, sa stanovišta, savezništva, logično da se odredi doprinos, tj. jačina i vrsta snaga koje bi u slučaju krize svaka zemlja-članica stavila na raspolaganje savezu. Ovo utoliko pre što je već u doba mira stvoren čitav lanac međusavezničkih integrisanih operativnih komandi i ostvarena, uz zajedničke troškove, jedinstvena infrastruktura saveza, raspodeljena po teritorijama pojedinih zemalja-članica. Stalna težnja NATO-a bila je da se tačno utvrdi nacionalni doprinos svake zemlje. Pošto je atomski kišobran SAD preneo rušilačku moć novog oružja na interkontinentalni domet — iz čega je, uostalom, proizišla i strategija odvrćanja (odmazde) — ostale zemlje-članice bile su obavezne da dadu izvestan kontingent klasičnih snaga, čije bi savremeno naoružanje bilo izrađeno prvenstveno u SAD.

Pri takvoj zamisli smatralo se da bi bilo potpuno nekorisno i nepoželjno da se Francuska napreže radi izrade sopstvenog nuklearnog naoružanja, pošto je ono već postojalo u SAD i pošto bi to utrošilo sredstva koja bi, po shvatanju NATO-a, bila bolje upotrebljena na stvaranje klasičnih snaga osposobljenih da ojačaju poznati „štit”.

„Čak i u slučaju eventualnog sovjetskog napada, ovaj sistem imao bi za Francusku ozbiljnih nezgoda; zasnivajući francusku bezbednost strogo na tome što Francuska pripada ovom savezu, ta bi bezbednost zavisila jedino od njega, praktično od SAD, s obzirom na glavnu ulogu koju ima nuklearno naoružanje u svetskoj strategiji.”

Odbrana Francuske, kako ističe general Ajre, bila bi tada, u stvari, potpuno poverena SAD, a francuske snage bi eventualno bile angažovane po odluci američkih generala, umesto francuskih komandanata koji bi radili na osnovu direktiva francuske vlade. Francuske snage postale bi tako neka vrsta francuskih strelaca u američkim armijama, integrisane u jedan sistem u kome bi predstavljale samo njegovu nerazvijenu komponentu, s obzirom na to da bi američke snage predstavljale onu razvijenu. Francuska bi tako izgubila, sa nezavisnošću svoje odbrane, i svoju stvarnu nezavisnost.

Postojala bi doduše fikcija kolektivnog rukovođenja savezom u kome bi Francuska imala jedan glas. Ali šta bi mogao taj glas — i koliko — u odnosu na onaj najmoćnijeg člana saveza. Francuska bi mogla samo, uz mnogo odlučnosti, da blokira — zahvaljujući sistemu jednoglasnosti koji se traži kod svake „odluke” — redigovanje izvesnih „dokumenata”, a da time, u stvari, ni najmanje ne izmeni politiku odlučujućeg člana, čak ni da je ublaži. Francuske snage i čitava zemlja mogli bi na taj način da budu angažovani za jednu strategiju koja ne bi imala podršku ni francuske vlade ni komandovanja.

Tako, prema postojećem sistemu NATO-a, Francuska ne bi imala drugu ulogu u pogledu svoje odbrane no da vojnoj organizaciji saveza, odnosno mešovitoj komandi, u stvari, američkoj, stavi na raspolaganje klasične snage.

Operacije u Alžiru su ubrzo pokazale jednu od opasnosti zatvaranja u određen vojni sistem. Pod pritiskom nužde uzete su mnogobrojne jedinice, teorijski namenjene komandi NATO-a, da bi se u to vreme zadovoljile vojne potrebe u Alžiru.

Druga jedna opasnost pojavila se u vezi sa stvaranjem integrisane vojne organizacije Severnoatlantskog pakta; ona je povlačila za sobom neminovno međusobnu mešavinu vojnih organizacija zemalja-članica. Mnogobrojne baze su postojale i dejsstvovale na francuskoj teritoriji. Sa ovih baza, posebno vazduhoplovnih, koje su, teorijski uzeto, imale razlog postojanja samo u slučaju suprotstavljanja agresiji, francuski saveznici mogli su slobodno da operišu svojim sredstvima kako bi podržali svoju politiku u jednom osetljivom trenutku, politiku u suštini različitu od francuske politike, čak i u suprotnosti s njom.

Drugim rečima, dispozitivi francuskih snaga, kao i organizacije za podršku, našli su se tesno izmešani sa onima savezničkih snaga. Ako bi se, dakle, neki od francuskih saveznika našao u ratu koji ne bi proizišao iz svjetske agresije, dakle, pod pretpostavkom koja se ne slaže sa osnovom čitavog ugovora, postojala bi mogućnost i verovatnoća da on otpočne svoja dejstva sa baza koje se nalaze na francuskom tlu, da njegov protivnik napadne ove baze, što bi povuklo za sobom i napad na francusku teritoriju, kao i da snage ovog saveznika budu napadnute tamo gde se budu nalazile, a time i francuske snage izmešane s njima.

U nemogućnosti da odluči o svom stavu, Francuska bi tako rizikovala da bude angažovana u jednom sukobu koji ne bi morao biti i njen, tj. u koji bi bila obavezna da uđe kao član saveza. Prema tome, NATO je za Francusku predstavljao ozbiljnu opasnost koja je mogla uvući njene snage u vojne operacije koje se tiču jednostavno nekih njenih saveznika, naročito onih glavnih.

Međutim, još veći rizik predstavljalo bi neprekidno francusko vojno naprezanje jedino u odnosu na pretpostavljenu opasnost kojoj je trebalo da se suprotstavi Atlantski savez. Jer bezrezervno učešće Francuske u NATO-u neizbežno bi je dovelo u ovu situaciju. Već zavisna od SAD u pogledu svoje odbrane od pretpostavljene sovjetske agresije, Francuska bi od njih isto tako zavisila i u odnosu na bilo koju drugu opasnost koja bi mogla da je ugrozi. U tom slučaju, da li bi Francuska mogla biti sigurna da bi savez ili njegov najmoćniji član uvek pristali da je brane, naročito u slučaju koji ne bi odgovarao pretpostavci — osnovi ugovora?

Stoga su neki vojni rukovodioci u francuskoj vojsci, počev od 1950. god., zahtevali da Francuska počne da izrađuje sopstveno nuklearno naoružanje, što bi joj omogućilo da se suprotstavi opasnostima od kojih je ne bi zaštitio NATO-a, s tim u vezi, da ponovo stekne nacionalnu nezavisnost.

General Ajre je mišljenja da u doba kada je staljinizam bio na vrhuncu, a SSSR već raspolagao nuklearnim oružjem, Francuska nije bila ugrožena nekim ozbiljnim pretnjama — osim od eventualne sovjetske agresije koju je predviđao Atlantski savez.

Analiza svetske situacije danas, ističe on, dovela bi, naprotiv, do toga da se ne treba prepustiti razmatranju samo ove opasnosti. Naj-

pre, izgleda da se ona, u odnosu na svoj prvobitni oblik, osetno smanjila. Sovjeti sada ne pokazuju nikakvu želju za otpočinjanjem rata. Zauzeti time da brzo razviju svoju ekonomiju, da podignu životni standard naroda, oni uviđaju da im je potrebno održavanje mira, kao i izvesna tehnička saradnja sa Zapadom. Uostalom, ravnoteža straha između sovjetskih i američkih termonuklearnih snaga neizbežno navodi i jednu i drugu stranu da se odriču rata — bar opšteg, mada ne i njegovih drugih oblika (ograničenih, lokalnih itd.). Prema tome, veliko strahovanje od sovjetske agresije, donekle logično i objašnjivo — po mišljenju generala Ajrea — nekoliko godina posle drugog svetskog rata, ne izgleda danas opravdano. Mada pretpostavka o ovoj agresiji ostaje i dalje samo teorijska, ona se ne može smatrati kao jedina, čak ni kao prioritarna. Svetska situacija pruža sliku takve nesloge, takvog komešanja i tinjanja raznih žarišta da je nemoguće osloniti se na sadašnju ravnotežu snaga da bi se predvidela budućnost, s obzirom na to da su — u vezi sa promenama situacije u svetu i u odnosu snaga — ove ravnoteže isuviše nestabilne.

U vezi s tim general Ajre ističe da se jedna odbrana i njena sredstva, koji rezultiraju — posebno armije, njihovo naoružanje i doktrina — iz jednog dugog i neprekidnog rada, ne stvaraju za neposrednu sutrašnjicu. Naime, oni se organizuju u isti mah za neposrednu sutrašnjicu i daleku budućnost, što postavlja naročito teške probleme u pogledu njihovog izbora — pogotovu kada se svet razvija današnjom brzinom. Ako se sada začne ideja o organizovanju odbrane, ona će biti potpuno realizovana tek kroz dvadeset godina. Međutim, ko bi mogao da kaže kakva će biti svetska situacija u to vreme?

Šta će biti sa takmičenjem za prevlast u svetu između SAD i SSSR, s obzirom na ostvarenja ovih dveju sila u nuklearnom naoružanju i kosmosu? Gde će se završiti njihova trka u naoružanju, podrazumevaјуći tu i osvajanja kosmosa? Da li će jedna od ovih dveju sila preteći drugu u tehničkom smislu do te mere da je nadjača i u vojnom pogledu, ili će ih postojeća ravnoteža straha i tada još uvek odvrćati od rizika preduzimanja opšteg rata?

Čovek se može takođe zapitati šta će biti od Azije, „tog kontinenta utonulog u istinsko vrenje koje proizilazi iz rušenja starih i trulih društvenih uređenja i socijalnih i političkih meteža izazvanih velikom prenaseljenošću koja se širi i stalno održava nedovoljnu razvijenost i bedu”.

Isto se pitanje nameće i u pogledu Kine; šta će biti ako ova ogromna zemlja, sa nekoliko stotina miliona stanovnika, bude uspela da savlada svoje unutrašnje teškoće; dokle će stići sa svojim napretkom, pogotovu ako izradi nuklearno naoružanje i interkontinentalne rakete; kakva će biti njena moć i u kojoj meri će podržavati trenutne ili konačne ambicije ove zemlje?

Ne može se znati ni kakva će biti situacija na jugoistoku Azije i kako će se na kraju završiti američka intervencija u ovom važnom delu sveta gde se borba vodi bez prestanka već 25 godina.

Dok Evropa izgleda prilično smirena — i pored toga što u njoj postoje problemi kao što je nemački — Afrika u svim svojim delovima ne pruža ni malo stabilniju perspektivu od one u Aziji, s obzi-

rom na to da su tinjanja u izvesnim zemljama komplikovana zamršenim spoljnim uticajima.

Sto se tiče političke nestabilnosti u nekim zemljama Južne Amerike i eksplozivnog stanja na Srednjem istoku, general Ajre smatra da se ne može znati da li će takva stanja pokazivati težnju bržeg ili sporijeg smirivanja, ili će, naprotiv, dovesti do poremećaja ravnoteže koji bi mogli da podstaknu druge poremećaje i tako stvore nove nestabilnosti.

Najzad, ne može se znati do kojih će granica biti rašireno nuklearno oružje u svetu; velike atomske sile moći će u početku da uspore to širenje ali nipošto da ga potpuno zaustave.

I tako svet — umesto slike relativne stabilnosti koju je pružao početkom stoleća Evropi, središtu ozbiljnih zategnutosti u to vreme — daje izgled jedne opšte nestabilnosti.

Usred takvog sveta utonulog u jedno vrenje čije se posledice ne mogu sagledati, čovek se plaši da će videti, bilo gde ubuduće, kako niču žarišta opšteg rata koja će pokazivati težnju brzog širenja kako bi obuhvatila najveći deo naše planete.

Oni koji bi ratovali bili bi brzo primorani, prema tempu savremenog rata, da operacije izvode na svim kontinentima i morima. Domet savremenih balističkih raketa — ne uzimajući u obzir sutrašnje kosmičke rakete — koji omogućuje da se s jedne tačke Zemljine kugle tuče bilo koja druga, briše, prema mišljenju generala Ajrea, prepreku koju su razdaljine nekada stvarale proširivanju ratova u geografskom smislu.

Gotovo trenutno dejstvo ovih raketa, kao i brzina sadašnjeg masovnog vazdušnog transporta izbrisali su rokove koji su se, u doba mornarice i železnice, uzimali u obzir prilikom izvođenja invazija.

Najzad, strahovita razorna moć nuklearnih i termonuklearnih projektila omogućuje da se za nekoliko trenutaka unište najveća dela ljudskog stvaranja. Na taj način, „munjevita” razorna dejstva treba da smene ranije (klasične) dugotrajne operacije.

Zbog svih ovih razloga eventualni opšti rat, drukčiji od ovih „čudnih ratova” kao što su sadašnji lokalni i ograničeni sukobi, mogao bi da otpočne bilo gde i da trenutno, ili u najmanju ruku vrlo brzo, zapali čitav svet.

Tako bi Francuska, nastavlja general Ajre svoja razmatranja, mogla brzo da bude uvučena u sukob koji se ne može predvideti, bilo da je napadne jedan od protivnika koji bi želeo da za svoju borbu upotrebi njenu teritoriju ili njena sredstva, bilo da je napadne ili razori iz daljine jedna od zaraćenih strana koja bi želela da spreči svog protivnika da se posluži teritorijom Francuske ili njenim sredstvima (izvorima).

Kako bi Francuska mogla da izbegne ovu pretnju pošto je ni razdaljina ni vreme ne bi više mogli zaštititi? Jedan a priori savez (gen. Ajre aludira na NATO — prim. V. H.) još manje bi joj mogao zagarantovati bezbednost pošto je gotovo nemoguće predvideti koji bi jednog dana mogao biti uzrok opasnog sukoba. S druge strane, ne može se predvideti ni kakva bi bila raspodela snaga u tom sukobu, tj. koja bi sila kojoj strani prišla, ili kakvo bi bilo posezanje jedne

sile na teritoriju neke druge, čak i bez njenog prethodnog pristanka, radi postizanja određenih strategijskih ciljeva.

Prema tome, da bi Francuska mogla da se suprotstavi svim ovim situacijama, treba da bude u stanju da, i mogućnošću svog eventualnog nuklearnog dejstva, odvrati one koji bi nameravali da se dočepaju njene teritorije ili da je razore bombama. Potrebno je, dakle, da ona sama bude što je moguće jača. U arsenalu savremenog naoružanja najveći učinak daju, tj. daleko su najefikasnija nuklearna oružja. Ta su oružja u stanju da svojim dejstvom na velikoj daljini, odnosno pretnjom (od užasnih efekata) koji izaziva to dejstvo, odvrate eventualne napade i učine ih nerentabilnim u odnosu na rezultate koji se od njih očekuju.

Ako Francuska, ističe general Ajre, želi da izbegne opasnosti koje bi je mogle ugroziti, potrebno je da raspolaže značajnim količinama balističkih raketa megatonske jačine, interkontinentalnog dometa, čije bi dejstvo moglo da odvrati one koji bi želeli, dejstvujući sa bilo kog kraja sveta, da iskoriste tle Francuske ili da je razore kako bi pripomogli ostvarenju svojih ratnih ciljeva.

Postati što je moguće jači u autonomnom smislu, posedovati sopstveno naoružanje velikog dometa i vrlo velike moći, koje je u stanju da odvrati bilo kog agresora, sasvim je nešto drugo nego formirati, uz isto finansijsko naprezanje, snagu koja bi bila samo dopuna snazi glavnog člana a priori saveza.

Uostalom, posedanje sopstvenog nuklearnog oružja — po mišljenju generala Ajrea — ne bi sprečilo Francusku da se, u slučaju kada odvratanje ne bi bilo dovoljno da je zaštititi od rata, uključi u neki savez prilagođen opasnosti koju treba otkloniti; ovo rešenje bi omogućilo Francuskoj da se, čak, pod povoljnijim uslovima uključi u njega, pošto bi do poslednjeg trenutka ostala slobodna u pogledu sopstvenih akcija — u okviru intencija saveza.

Autonomna snaga Francuske, u suštini što je moguće snažnija, ne bi nipošto trebalo — pošto se unapred ne može znati sa koje će strane naići opasnost i ugroziti buduće generacije — da bude orijentisana, usmerena, samo u jednom pravcu, jednog a priori neprijatelja, već da bude sposobna da interveniše protiv bilo kog neprijatelja, odnosno kako se to vojničkim jezikom kaže — na sve strane (u svim pravcima).

Ova osnovna koncepcija realizovala bi se najpre razvijanjem sadašnje francuske strategijske nuklearne sile kako bi se od nje stvorila termonuklearna, interkontinentalnog dometa, na sve strane, i to u tehničkim uslovima koji bi joj omogućavali da se zatim pretvori, kada to bude potrebno i moguće, u kosmičku silu — u doba kada se ostvari korišćenje kosmosa u vojne svrhe.

Zatim, razvijanjem sadašnjih francuskih „operativnih snaga” za izvođenje operacija u nuklearnim uslovima, operativnih snaga koje će neizostavno morati da budu opremljene nuklearnim oružjem i osposobljene za ofanzivna dejstva čak i izvan francuskih granica — čim bi Francuska bila napadnuta.

Najzad, kao zadnje, povećati već uloženi napor kako bi se realizovala teritorijalna odbrana koja bi u svako vreme pružala neposrednu bezbednost ostalim francuskim snagama i koja bi, u slučaju da Fran-

cusku, uprkos svih opreznosti i akcija, privremeno zauzmu neprijateljske snage, omogućila Francuzima da nastave sa pružanjem otpora na svom tlu, bar u oblastima koje su za to pripremljene.

Međutim, ma kakve bile detaljne mere koje treba preduzeti da bi se organizovale, formirale i opremile francuske snage, ipak, ne treba sebi stvarati iluzije; u sadašnje vreme, smatra general Ajre, postoji samo jedan izbor u pogledu bezbednosti Francuske:

— ili da se integriše u jedan a priori sistem i osloni na savez, tj. na njegovog najmoćnijeg člana (ili članove), što povlači sledeće posledice: brzo i konačno gubljenje autonomnih sredstava odbrane kojima raspolaže nacija; nemogućnost ostajanja po strani jednog opšteg rata, ma kakvi bili njegovi uzroci; mogućnost da ne bude branjena u izvesnim slučajevima — kao što je to bilo sa Čehoslovačkom u Minhenu 1938. god., i, najzad, postepen ali konačan gubitak nacionalne nezavisnosti;

— ili da uloži napor i izgradi sopstvenim sredstvima sistem odbrane koji ne bi bio protiv nikoga usmeren, već opšti, na sve strane, tj. sistem koji bi imao maksimalnu jačinu koju dopuštaju nacionalna sredstva Francuske i koji bi, rukovođen sa puno hladnokrvnosti i odlučnosti, u vidu odvrćanja, omogućio zemlji da izbegne izvesne opšte ratove, a ako ih ne bi mogla izbeći da u njima učestvuje pod najpovoljnijim uslovima; najzad, koji bi u toku kriza koje u budućnosti mogu uzdrmati svet osposobio Francusku da slobodno odlučuje o svojoj sudbini.

Po mišljenju generala Ajrea, samo ovo drugo rešenje odgovara najvišim interesima Francuske.

V. H.

VAZDUHOPLOVNE SNAGE RATNE MORNARICE SAD

STANJE, PROBLEMI I PERSPEKTIVE

Međunarodne obaveze koje su SAD, iz određenih razloga i interesa, preuzele na sebe, pa i čitava njihova spoljna politika, kao što je poznato, zasnivaju se na koncepciji apsolutnog gospodarenja nad morskim i okeanskim komunikacijama u svetu. Bez toga bi vojno-politički položaj SAD kao svetske velesile bio svakako bitno oslabljen.

Vojnopomorska moć je još uvek glavna komponenta koja Sjedinjenim Američkim Državama obezbeđuje ovakav vojno-politički položaj, a osnovu te moći predstavlja avijacija sa nosača aviona u svim flotama RM, koje su razmeštene na raznim morskim i okeanskim stratezijskim područjima. Ova avijacija, zajedno sa podmorničkim raketno-nuklearnim snagama koje su naoružane poznatim raketnim sistemom „Polaris”, sa čitavom vojnom organizacijom, pratećim objektima i elementima na obali severnoameričkog kontinenta i van njega, ima zadatak da obezbeđuje stratezijsku prevlast SAD na moru. Druga komponenta udarne moći SAD su plovni sastavi ratnih brodova, raznih vrsti, koji po borbenim sredstvima i mogućnostima ispoljavanja efekata dejstva na cilju i po svojoj organizacijskoj strukturi treba da obezbede iskrcavanje američkih snaga sa mora i iz vazduha na odgovarajuće, stratezijski značajne položaje i da omoguće eksploataciju takvih poduhvata sve do potpune realizacije određenih vojno-političkih ciljeva.

Avijacija američke RM, sa svim karakteristikama kojima raspolaže i sistemom materijalno-tehničkog obezbeđenja, predstavlja svojevrsnu vazдушnu moć ove zemlje koja može da se ispolji na gotovo svim tačkama ove planete. Ovakva uloga američke mornaričke avijacije je uslovlila da značajan deo instalacija i mornaričkih objekata na obali metropole i mnogih drugih područja van nje, služi za materijalno-tehničko i borbena obezbeđenje. Naime, prema javno publikovanim podacima, za ove potrebe avijacije američke RM organizovano je, na teritoriji američkog kontinenta i van njega, 39 osnovnih i pomoćnih avio-baza koje na odgovarajući način treba da obezbeđuju aktivnost aviona, nosača aviona i ličnog sastava avijacije koja, navodno, raspolaže sa oko 7.200 aparata,¹ 20.000 oficira i 125.000 podoficira i vojnika. Od ukupnog broja avio-baza, 64 se nalaze na teritoriji SAD (od toga 24 obezbeđuju atlantsku i tihookeansku flotu, 6 avijaciju, razmeštenu u rejonu Vašingtona i Montreala, 10 služe za školske svrhe i obuku, 12

¹ Navedeni broj aviona u sastavu američke RM ne znači da ih je toliko i ukrcano na nosačima aviona, već je to samo ukupan broj aviona u formacijskom sastavu RM. Dobar broj aviona služi za nastavne, opitne i razne druge pomoćne svrhe i bazira u mornaričkim avio-bazama na obali.

za letaćku pripremu rezervnog sastava, 5 avio-baza služi za opitne svrhe, a 7 za obuku pomorsko-desantne pešadije).

Složenost konstrukcija savremenih borbenih aviona, naoružanja i opreme na njima, kao i sve što iz toga proizlazi, utiče na povećanje finansijskih izdataka, o kojima se vodi računa sve više, u ovoj RM koja, u odnosu na mnoge druge, raspolaže sa daleko više mogućnosti. Posledica ovoga je tendencija postepenog rasformiranja i napuštanja nekih avio-baza, a istovremeno smanjivanja i broja aviona i nosača aviona, navodno bez bitnijih smanjenja efekata njihove ukupne vatrene moći.

Cilj je ovih razmatranja da se pruži što realnija slika stanja, problema i perspektiva vazdušne komponente američke RM — bar prema podacima iz inostrane vojne štampe zadnjih godina, koji se, bez obzira na nepotpunost, na neki način mogu sistematizovati i analizirati — a iz toga, opet, da se izvuku razni zaključci.

STANJE I PROBLEMI RAZVOJA, EKSPLOATACIJE I ODRŽAVANJA AVIONA

Pre nego što se pristupi ovim pitanjima neophodno je napomenuti da se u sastavu američke RM sada nalaze: laki i teški avioni jurišne avijacije, osposobljeni, između ostalog, za nošenje raznih vrsti nuklearnih borbenih sredstava, lovci, protivpodmornički avioni i helikopteri, avioni za osmatranje i patrolnu službu na moru i transportno-desantni avioni i helikopteri.

Prema podacima iz zapadne vojne štampe, nosači aviona američke ratne mornarice raspolažu avio-grupama udarne i protivpodmorničke avijacije. Sastav udarne avijacije čine 17 avio-grupa, a sastav protivpodmorničke avijacije 11 avio-grupa. Pored njih, postoji određen broj aviona i jedne i druge avijacije od kojih se po potrebi može formirati nova avio-grupa u slučaju izbacivanja iz stroja neke od grupa koje, po operativnim proračunima, treba uvek imati u stroju. Protivpodmornička avijacija, namenjena za patrolnu službu, organizovana je u 30 eskadrila, od kojih su 7 eskadrila hidroaviona. Osim toga, postoje i eskadrile specijalne namene za: aero-foto izviđanje, daleko otkrivanje ciljeva, kontraelektronski rat, neposrednu taktičku podršku i zaštitu flotnih snaga, kao i za neposrednu podršku pomorskodesantne pešadije na mostobranu. Svi ovi sastavi čine takozvanu mornaričku avijaciju prve linije.

Grupe aviona o kojima je prethodno bilo reči različite su po veličini, što zavisi od vrste i tipa ukrasnih aviona, kao i tipa samih nosača aviona. Tako, na primer, avio-grupa na nosačima aviona tipa „Forrestal” ima, navodno, u svom sastavu 85—90 aviona, svrstanih u 6 eskadrila jurišne i lovačke avijacije, od kojih svaka ima po 12—14 borbenih aparata i određen broj aviona i helikoptera za pomoćne namene. U zavisnosti od operativno-taktičke situacije, na nosačima aviona mogu da baziraju i avioni za aerofoto izviđanje, za daleko osmatranje, za kontraelektronski rat i sl., i to u sastavu specijalnih eskadrila. Udarnu avijaciju na ovim nosačima aviona čine četiri eskadrile aviona jurišne avijacije i to: dve eskadrile jurišnika A4D-2N za dejstvo po sva-

kom vremenu, jedna eskadrila teških jurišnih aviona za dejstvo po svakom vremenu na velikim daljinama tipa A3D-2 i jedna eskadrila klipnih aviona tipa AD-6. Pored ove osnovne udarne snage, u avio-grupi nosača aviona nalaze se još i dve eskadrile lovaca tipa F3H-2 ili F4D-1 za dejstvo po svakom vremenu. Počev od 1956. godine, u avio-grupe nosača aviona počeli su da ulaze i avioni tipova D4D-5, A2F-1, A31-1 i F4H-1 — koji predstavljaju savremenija tehnička rešenja.

Za racionalniju borbenu eksploataciju avio-grupa na nosačima, prilikom izvršavanja samostalnih bombarderskih dejstava i zadataka neposredne podrške, avioni se naoružavaju raznim borbenim sredstvima, odnosno različitim vrstama nuklearnih sredstava. Na nosačima aviona tipa „Essex” avio-grupa ima 60—65 aviona, pa je broj eskadrila lakih i teških jurišnih aviona manji.

Američka RM sada drži u stroju i 9 nosača aviona za protivpodmorničku avijaciju. Prema broju aviona, opremi i naoružanju, ova avijacija je u stanju da po svakom vremenu i u bilo kom području izvršava zadatke protivpodmorničkog obezbeđenja plovniha sastava, konvoja, komunikacija, a, takođe, i da sistematski kontroliše puteve i rejone u kojima se kreću protivničke podmornice. Na nosačima aviona ove vrste nalaze se, takozvane, izviđačko-udarne protivpodmorničke avio-grupe, koje dejstvuju zajedno sa razaračima, fregatama i stražarskim brodovima, namenjenim za protivpodmorničku borbu. One, takođe, tesno sadejstvuju sa protivpodmorničkim hidroavionima i avijacijom koja bazira na obali. Momentano na svakom nosaču protivpodmorničke avijacije baziraju po dve eskadrile aviona S2F (u svakoj ima po deset aparata), jedna eskadrila od 16 helikoptera tipa HSS-1 ili HSS-2, četiri aviona za radarsko osmatranje tipa AD-5W koji se, navodno, sada ubrzano zamenjuje poboljšanom varijantom aviona WF-2. Ovakav sastav, koji uključuje borbene avione, helikoptere i avione za radarsko osmatranje, obezbeđuje uspešno rešavanje zadataka PPO (izviđanje, otkrivanje, praćenje protivničkih podmornica i izvršenje napada na njih) na velikim okeanskim prostranstvima.

Ranije u članku je pomenuto da avijacija američke RM treba da ima u svom sastavu, za sve namene, oko 7.200 aparata. U stvari, iz mnogih podataka u štampi može se zaključiti da se u stroju nalazi njihov znatno manji broj; na to utiču razni faktori, a najviše finansijske mogućnosti za nabavku i održavanje koje ni za SAD nisu neograničene. Pogotovu uz današnje ogromne troškove za rat u Vijetnamu i posredne intervencije na raznim drugim neuralgičnim tačkama u svetu. Počev od 1962. godine za potrebe održavanja postojećeg materijala i znavljanja avijacije u sastavu američke RM, odvajan je svake godine iznos od 280 do 300 miliona dolara. Ako se ima u vidu da je cena jednog savremenog aviona u proseku oko 3 miliona dolara (zavisno od vrste i tipa), jasno je da se za ova sredstva godišnje može nabaviti oko 10 aviona. No, tehnička usavršavanja konstrukcije, naoružanja i opreme aviona zadnjih godina stalno i naglo povećavaju njihovu cenu. Ovo najilustrativnije potvrđuju podaci o srednjoj vrednosti jednog aviona i srednjoj vrednosti 1 kiloponda težine aviona u dolarima od 1941. do 1965. godine, koji su nedavno objavljeni u inostranoj vojnoj štampi. Ti se podaci vide iz sledećeg pregleda:

Godina	Srednja vrednost jednog aviona u \$	Srednja vrednost 1 kiloponda težine aviona u \$
1941.	60.000	22
1951.	467.000	73
1955.	868.000	139
1960.	1,745.000	267
1965.	1,840.000	276

Ako se kao srednji vek borbene vrednosti aviona uzmu 6—8 godina, da bi se obezbedio pomenuti broj od cca 7.200 aviona, neophodno je svake godine nabavljati 1.100—1.200 aviona. Međutim, prema podacima iz štampe, počev od 1957. godine, američka RM kupuje godišnje svega oko 650 aviona, dok za isto vreme gobuci, usled udesa i raznih drugih razloga, iznose u proseku više od 800 aparata. To, praktično, znači da se sa pomenutom sumom ne može obezbediti neophodan broj aviona u stroju; smanjenje tog broja svake godine jeste činjenica sa kojom se mora računati. To je bio osnovni razlog nastojanjima u zadnje vreme da se, pomoću raznih mera, produži vek borbene vrednosti aviona, u čemu se, kako podaci govore, izgleda uspelo. Tako, na primer, početkom 1960. godine taj vek je iznosio 4,9 godina, 1961. — 5,2, 1962. — 5,7, dok je na kraju 1965. godine produžen na 6 godina. Kao što se vidi, brojno stanje avijacije američke RM se stalno smanjuje, tehnički vek povećava, a zadaci ostaju nepromenjeni. U takvim uslovima postoje nekoliko alternativa za rešenje problema koji su se nametnuli i koji su često predmet diskusija na različitim nivoima kompetentnih organa Pentagona. Jedna od tih mera je insistiranje na daljem produžavanju veka borbene vrednosti aviona, što bi trebalo da dovede do još većeg smanjenja broja aviona u sastavu RM. Drugo rešenje, koje se u štampi takođe komentariše, jeste smanjenje mesečne norme letnjih časova letenja za svaki avion i, s tim u vezi, povećanje tehničkog veka, što može imati uticaja na opadanje kvaliteta borbene obuke pilota, a time i na ukupnu bojnu gotovost RM. Treće rešenje, koje se ponekad ističe kada se iznose razni tehnički podaci o avionima, bila bi kupovina većeg broja aviona, različite namene u RM, ali jednostavnije i jeftinije konstrukcije, naoružanja i opreme. To praktično znači odricanje od tehničke superiornosti nad potencijalnim protivnikom. Četvrto rešenje sastojalo bi se u stalnom smanjivanju broja aviona, a ujedno, zbog nemogućnosti adekvatnog kompletiranja i držanja avio-grupa u stroju na nosačima aviona — u odricanju od borbene upotrebe nosača na bazi sadašnjih vojno-političkih koncepcija.

Ovako razmatranje problema sa kojima se američka RM suočava kada je u pitanju njena avijacija, navelo je, po svemu sudeći, rukovodstvo RM na zaključak da problem može biti ublažen u prvom redu merama za radikalno smanjenje udesa i njihovo brzo otklanjanje. Zbog toga se zadnjih godina ove mere provode u najširem obimu i obuhvataju poboljšanje metoda pripreme, uvođenje savršenije opreme za bržu i sigurniju kontrolu uređaja na avionima i sl. Sve su ovo u pr-

vom redu omogućili povećani kapaciteti na savremenim nosačima aviona tipa „Forrestal”, „Enterprise” i „America”. No, teškoće su iskrsele zbog toga što se, u vezi sa povećanjem cena i složenosti opreme i naoružanja, prilikom udesa i kvarova pojavio problem mnogo veće štete. Naime, dok se u periodu od 1956. pa sve do 1961. godine broj udesa i kvarova na svakih 10.000 časova letenja smanjio sa 3,33 na 1,70, prosečni iznos štete kod svakog udesa i oštećenja popeo se u tom istom periodu sa 156.000 na 494.000 dolara. U štampi se, takođe, ističe da u sadašnjem periodu prosečna šteta kod jednog udesa u avijaciji američke RM dostiže milion dolara.

Osim iznetih mera, u američkoj RM poklanja se posebna pažnja problemu povećanja sigurnosti aviona. Ovo, navodno, iz razloga što je udarna moć aviona sa nosača aviona proporcionalna broju aviona koji se u datom momentu mogu podići u vazduh radi rešavanja nekog borbene zadatka. Ta sigurnost i borbena gotovost aviona postaje sve komplikovanija ne samo sa porastom cene aviona već i sa složnošću njihove konstrukcije i opreme, naročito elektronske. Koliko je teško obezbediti sigurnost leta savremenih aviona pokazuje i podatak da je, na primer, lovac F4F-4, proizveden 1941. godine, imao na sebi svega 10 elektroniki, dok je 1956. godine lovac F8U-1 imao 700 lampi, tranzistora i dioda; 1962. god. avion A2F-1 imao je 11.500 elektroniki, dok lovac A3J-1, koji je sada u stroju, ima oko 14.500 lampi, tranzistora i dioda. Problem obezbeđenja gotovosti aviona (ovakvih karakteristika) imperativno nameće pitanje povećanja personala za njegovo opsluživanje, kao i porasta profila kvalifikacija koje to ljudstvo treba da ima. Tako, na primer, prema podacima iz inostrane vojne publicistike, avioni tipa A2F, F4H i A3J zahtevaju 16—20 visoko kvalifikovanih lica za opsluživanje, što je dvaput više od broja ljudi potrebnih za avion A4D.

Kao rezultat napred navedenih mera, počev od 1959. godine počeo je da raste broj borbene sposobnih aviona u američkoj RM jer je stečeno odgovarajuće iskustvo prilikom eksploatacije, zatim su usavršeni sistemi evidencije borbene spremnosti i snabdevanja, dok je broj različitih tipova aviona u naoružanju znatno reduciran. Osim toga, iste godine u američkoj RM je uveden i nov sistem izveštavanja o stanju borbene gotovosti aviona. U skladu sa odgovarajućim uputstvima, komandiri eskadrila su dužni da svakog dana izveštavaju koliko su imali aviona za momentalnu borbenu upotrebu, na osnovu čega se u operativnom centru vodi odgovarajuća statistika. Na primer, na osnovu takve statistike evidentiran je 1960. godine podatak da je od 73% aviona sposobnih za poletanje, za izvršenje borbene zadatka bilo 57% stalno borbene sposobnih. Na osnovu ovakve statistike proizlazi zaključak da je zadnjih godina u američkoj RM broj aviona momentano spremnih za izvršenje zadatka za 15—20% manji od broja aviona sposobnih za poletanje.

I relativno veliki broj različitih tehničkih izmena, tj. modifikacija na pojedinim vrstama i tipovima aviona, komentariše se u inostranoj vojnoj publicistici kao vrlo uticajan faktor u negativnom smislu na borbenu gotovost aviona. Ujedno se navodi da je intervencijom na ovom planu komanda RM uspela da smanji broj izmena sa 700 u 1959. na

250 u 1961. god. To je postignuto uvođenjem vrlo stroge tehničke kontrole, čime su uštedena znatna sredstva za nabavku novih aviona. Komentari ukazuju i na to da se za sada, uvođenjem takozvane dijagnostičke službe (koja se sve više usavršava), znatno uspješnije rešava problem održavanja avio-tehnike na nosačima aviona. Jedan od metoda koji se pominje kada se radi o avio-motorima, jeste takozvana spektrografska analiza (proba) motornog ulja, kojom se u znatnoj meri smanjuje broj slučajeva otkazivanja motora u letu, kao i utrošak sredstava za remont motora, odnosno produžava vreme ostajanja aviona u stroju. Prema navedenim podacima, sada se ovom metodom proverava stanje više od 2.200 raznih motora i gasnih turbina na avionima i helikopterima avijacije RM ukrcane na nosačima aviona. Sve ovo pokazuje da je novi vazduhoplovni materijal u američkoj RM uslovio poduzimanje čitavog spektra mera, kako za osposobljavanje kadrova za njegov stručni prihvata, eksploataciju i održavanje, tako i na planu osposobljavanja službe tehničke kontrole na jednom izuzetno visokom tehničkom nivou.

STANJE I PROBLEMI NOSAČA AVIONA

U sastavu američke RM, prema raznim publikovanim podacima, nalazi se sada u stroju oko 800 ratnih brodova raznih vrsti, od čega je 40 nosača aviona. Praćenjem dosadašnje prakse rukovodstva američke RM dolazi se do zaključka da se, za izvršenje raznih zadataka, u vodama Tihog okeana i Atlantika obično angažuje 12—14 nosača aviona sa takozvanom udarnom avijacijom i 9 nosača sa avionima namenjenim za protivpodmorničku odbranu plovnih sastava u ovim vodama. Dva nosača aviona najmodernijih tipova nalaze se obično u sastavu 6. flote u Sredozemnom moru, a svi ostali su u sastavu 1. i 2. američke flote koje, kao što je poznato, najčešće predstavljaju strategijsku rezervu i manevarsku snagu radi ispoljavanja uticaja u pojedinim područjima (u određenim situacijama).²

Posle uvođenja u stroj nosača aviona tipa „Forrestal”, modernizacije onih tipa „Midway” i „Essex”, kao i ispadanja iz stroja zastarelih nosača aviona ili onih koji će uskoro doći u tu fazu (tipa „Essex”), računa se da je krajem 1967. godine američka RM raspolagala sa 15 nosača aviona udarne avijacije i 9 protivpodmorničke avijacije. U komentarima zapadne vojnopomorske štampe, u kojima se tretira stanje ovog dela ratne mornarice, često se ističe da je svako dalje smanjenje broja nosača aviona stvar koja može bitno da smanji mogućnost uspešnog rešavanja vojnopoličkih zadataka strategijskog značaja u područjima gde su ove snage locirane. Ovo se povezuje sa činjenicom da broj brodova u opremi nikada ne može biti ravan broju brodova spremnih za dejstvo; razlozi za ovo su remont koji se vrši u remontnim zavodima RM na teritoriji metropole, kao i finansijska nemogućnost da se ovi kapaciteti održavaju na drugim područjima.

---

² Na primer, za vreme događaja oko Formoze devet nosača aviona sa udarnom avijacijom su se stalno nalazila van teritorijalnih voda SAD, a tri nedaleko od ovog rejonu.

Da bi se mogli uspešno suprotstaviti eventualnom protivniku (koji je, kao što je poznato, posle drugog svetskog rata razvio svoju RM na sasvim drugim koncepcijama upotrebe)³, vojnopomorski stručnjaci američke RM smatraju da nosači aviona treba da su osposobljeni da sa svojih paluba obezbede dejstva udarne avijacije, kao i dejstva lovaca najsavremenijih letaćkih karakteristika. Ovo, osim odgovarajućih kapapulta za izbacivanje i aerofinišera za sletanje na palubu, podrazumeva i posedovanje tankova ogromnih zapremina za smeštaj avio-benzina i maziva raznih vrsti, spremišta za smeštaj bombi i ostalog, posebno nuklearnog naoružanja, mesta za pregled i remont aviona i avio-motora, za montažu i tehničke preglede raznih vrsti raketa, kao i za razmeštaj mase elektronske opreme za najrazličitiju namenu. Nije teško uočiti da je to glavni razlog što je nosač aviona tipa „Forrestal”, koji je dostigao 75.000 tona deplasmana, iako košta oko 260 miliona dolara, prihvaćen za sada kao najekonomičnije i najefikasnije rešenje. Naime, u poređenju sa, donekle, već zastarelim nosačima aviona američke RM tipa „Essex”, ovi nosači na svojim palubama nose 30% više aviona udarne avijacije, četiri puta više avio-goriva i maziva i dvaput više borbenih kompleta. Osim toga, na „Forrestal”-u je smanjen broj aviona koji se nalaze van stroja, jer su povećani kapaciteti za tehničko održavanje i kontrolu. Pošto se, kao što je poznato, američka RM sada sukobljava sa problemom znavljanja zastarelih ratnih brodova, pitanje nosača aviona izbilo je u prvi plan. Analiza stanja ove vrste ratnih brodova američke RM pokazuje da je od njihovog ukupnog broja u stroju, samo 15—17 namenjeno za udarnu avijaciju, i to onih koji su porinuti u more pre 22. godine, kao i 3 nosača („Midwey”, „Ruzvelt”, i „Koral Sea”), koji su po svojim karakteristikama slični onima tipa „Essex”. Međutim, svi nosači protivpodmorničke avijacije, pomoćni avio-transporteri i većina nosača helikoptera izgrađeni su, ili su bili u izgradnji, u toku drugog svetskog rata, tako da je neophodno da se oni zamene što pre. Ovakvo stanje nosača aviona zahteva, prema proračunu komande američke RM, izgradnju bar dva nosača aviona godišnje, kako bi se sukcesivno zamenjivali zastareli i obezbedilo izvršenje strategijsko-političkih zadataka. To predstavlja svojevrsan teret i čest povod vrlo oštih polemika u američkom Kongresu i Senatu o mogućnostima i realnim potrebama da se on podnosi u sadašnjem momentu. Predsednik komiteta za finansije je nedavno patetično izjavio u Senatu da su nosači aviona beskorisni i da su produkt nečuvene zablude u istoriji razvoja borbenih sredstava SAD. Jedan od razloga koji dovodi u pitanje realizaciju potreba američke RM — kada su u pitanju nosači aviona — nesumnjivo je njihova cena koštanja. Ilustrativan je primer nosača aviona koji nosi šifru NA-CVA-66, a koji je ušao u stroj krajem 1965. godine, za koga je navodno utrošeno više od 200 miliona dolara ili nosača aviona na nuklearni pogon „Enterprise” koji košta 450 miliona dolara. Međutim, poznato je da se savremeni nosači aviona odlikuju vrlo velikom mobilnošću i da, svojim konstruktivnim i ostalim taktičkim osobinama, obezbeđuju vrlo brzu interven-

³ Videti članak kapetana b. broda Dušana Miljanića „Mjesto i uloga flote u oružanim snagama SSSR-a”, „Vojno delo“ br. 6/1967. god.

ciju avijacije. Na njima je, takođe, na najsavremeniji način rešeno pitanje PVO, i to pomoću zaštite lovačkih aviona koje oni na sebi nose, kao i pomoću najsavremenijih pv-raketa kojima su naoružane krstarice i razarači koji ulaze u sastav obezbeđenja udarnih grupacija u kojima su nosači aviona glavna snaga. Na ovaj način, po mišljenju američkih, pa i drugih mornaričkih stručnjaka i na istoku i na zapadu, uništavanje nosača aviona na moru, čak i kod angažovanja najefikasnijih oružja, nije tako jednostavno kako na prvi pogled izgleda. U zadnje vreme koncepcije o daljem razvoju ove vrste ratnih brodova doživljavaju nove transformacije. Po jednoj od tih koncepcija, uskoro će američka RM imati potrebu za nosačima aviona deplasmana od samo 10.000 tona, umesto od 75.000, kao što je to slučaj sa „Forrestal”-om. To se objašnjava dostignućima koja se uskoro očekuju u oblasti aerodinamike i pogona aviona. Smatra se, naime, da će tehnika za 20 godina, koje predstavljaju prosečan tehnički vek savremenog nosača aviona, pri ovakvom svom razvitku, doneti na svet avione ogromnih brzina, sa raketama vazduh-vazduh i vazduh-zemlja kao osnovnim naoružanjem, koji po svojim konstruktivnim osobinama mogu da efikasno koriste i palube mnogo manjeg nosača aviona (po deplasmanu i opštim gabarima) nego što je to, na primer, „Forrestal”. Ove ideje se javljaju i kao posledica postignutih rezultata u zadnje vreme u gradnji ratnih brodova koji plove na podvodna krila, pa se smatra da je tu konstruktivnu novinu moguće uspešno realizovati i na budućim nosačima aviona. Ima se, takođe, u vidu smanjenje gabarita i sadašnjeg nuklearnog propulzivnog kompleksa — kao dalji korak u korištenju nuklearne energije za pogon ratnih brodova. Ovakvim rešenjem bi se, navodno, postigla takva brzina broda da bi otpala potreba za katapultiranjem aviona i aerofinišerima; osim toga, nosač aviona više ne bi bio izložen posrtanju i valjanju, kao ni opasnosti od nailaska na savremene minske prepreke. On bi na ovaj način bio zaštićen i od napada svim vrstama savremenih torpeda. Ogromna brzina broda, koja se ovim rešenjem, navodno, može obezbediti, radikalno bi povećala manevarske sposobnosti ove vrste brodova. Na osnovu nekih komentara u štampi, može se zaključiti da je sada naučnoistraživačka delatnost američke RM usmerena i na studiranje mogućnosti konstrukcije podvodnog nosača aviona, kako bi se on zaštitio od efikasnog napada savremenih dirigovanih raketa. Ovakvo rešenje sigurno bi znatno povećalo cenu broda, mada bi radikalno bio smanjen i broj brodova i aviona koji se sada angažuju za borbeno obezbeđenje nosača aviona; u znatnoj meri bila bi smanjena i ranjivost broda, prilikom plovidbe u podvodnom stanju, od napada iz vazduha. U vezi sa diskusijama o efikasnosti nedavno usvojenih rešenja nosača aviona sa uglovnim palubama, sada se pominje i konstrukcija nosača sa dve i tri palube, od kojih bi gornja bila za sletanje, srednja za poletanje, a donja za preventivne preglede, remonte aviona i ostale potrebe. Sve ove ideje navode na zaključak da za američku vojnu strategiju i ratnu mornaricu posebno, nosač aviona, pogotovu što se nalazi pred novim usavršavanjima, ipak ostaje rešenje, bez obzira na suprotne stavove i oštre polemike nekih vladajućih krugova. To rešenje svakako diktiraju sadašnja politika vlade SAD i vojna strategija.

Analiza mnogobrojnih i raznovrsnih podataka u zapadnoj vojnoj i vojno-pomorskoj štampi pokazuje da se konac 1961. godine može smatrati kao prvi period u kome američka RM nije planirala nikakve, ili je planirala vrlo skromne, konkretne zadatke u pogledu daljeg razvoja novih tipova mornaričkih aviona. Avioni A4D-5, A2F-1, A3J-1 i F4H-1 su u tom periodu već razvijeni i ispitani. U sadašnjem periodu oni, po svemu sudeći, masovno ulaze u stroj — ukoliko nisu već ušli. U vezi sa ovakvom situacijom, u zadnje vreme bilo je dosta komentara prema kojima čak SAD pretilo opasnost da izgube mogućnost brze proizvodnje novih i savremenih tipova aviona. Na takav zaključak, između ostalog, upućuju podaci koje daje američka avio-industrija. Naime, ukoliko se izuzmu neke modifikacije na avionima B-70, koji pripadaju ratnom vazduhoplovstvu SAD, američkoj avio-industriji nisu date druge narudžbine za proizvodnju — osim aviona pod šifrom „TFH” i VAX”. Kopnena vojska produžava sa razvojem aviona za izvidanje i osmatranje, za vezu, kao i aviona i helikoptera za transport. Po liniji RM, radovi na razvoju novih tipova jurišnih aviona i lovaca, hidro-aviona, zatim patrolnih, kao i aviona za PPO, u zadnje vreme su svedeni na najmanju meru. Zbog ovoga je američka avio-industrija prinuđena da delimično preorijentiše svoje kapacitete na proizvodnju drugih sredstava ili, pak, da prekine sa proizvodnjom uopšte. Otuda i mnogi otpori i pritisci industrijalaca na vladu da putem eskalacije rata u Vijetnamu nađe izlaz iz situacije, jer se i industrijska istraživačka delatnost svela na minimum. Ukoliko se ovakva tendencija nastavi, SAD se, po mišljenju mnogih komentatora, mogu součiti sa problemom da u slučaju eventualnih većih potreba za novim vazduhoplovnim materijalom ne raspolažu odgovarajućom tehnologijom u avio-industriji. Sada se nastoji da se ove teškoće delimično reše utroškom nagomilanog vazduhoplovnog materijala na vijetnamskom ratištu kako bi avio-industrija dobila nove narudžbine. S druge strane, trka u naoružanju se sve više oblikuje u težnji glavnih protivnika za superiornošću u vojnotehničkom pogledu. Zbog toga je i razumljiv zahtev rukovodstva američke RM da svake 3—4 godine dobija nove lovce i jurišne avione, odnosno najnovije tipove hidro-aviona, patrolnih aviona i helikoptera za PPO, kao i sve savršeniji pogon na njima.

Razvitak avijacije, oružja na avionima, samih nosača aviona za poslednjih pedeset godina, kao i problemi održavanja i eksploatacije, ističu nekoliko osnovnih tendencija u razvoju mornaričke avijacije u budućnosti. Pre svega, uočljivo je da su se od vremena braće Rajh stalno poboljšavale letачko-taktičke karakteristike aviona uopšte. Svaki novi avion je, bar do sada, imao veću brzinu, odnosno veći plafon dejstva i radijus od prethodnog. Neki avioni u američkoj RM kao, na primer, F4H, imaju brzine koje se približavaju mogućnostima probijanja tzv. „toplotnog zida”. To, praktično, znači da je sa gledišta aerodinamike moguće povećavati brzinu aviona i dalje; međutim, nove prepreke nastaju prilikom proizvodnje aviona od čelika koji ne rđaju, zatim kod novih propulzionih kompleksa, kao i prilikom rešavanja problema sle-

tanja i poletanja. Opitni avion X-15, o kome je u vojnostručnoj štampi bilo dosta komentara, dostigao je visinu leta preko 76 km, a brzinu do 6 maha. No, stručnjaci su dosta skeptični u pogledu upotrebe takvog aviona sa sadašnjih paluba nosača aviona, odakle se najefikasnije može upotrebiti pri realizovanju vojnostrategijskih zadataka. Drugim rečima, sa praktične i ekonomske tačke gledišta, treba da postoji — kao i za automobil, brod, voz — neka granica brzine za avione RM, kao i za samu potisnu snagu motora. Da li će takva brzina iznositi jedan ili četiri maha, teško bi se za sada moglo tvrditi. Sa više sigurnosti se može pretpostaviti da povećanje maksimalnih brzina kod aviona sa pilotom, u okviru zemljine atmosfere, svakako neće biti beskonačno. Praktično, ekonomsko i tehničko rasuđivanje sigurno će odrediti optimalnu granicu i te brzine.

Druga tendencija odnosi se na razvoj i perspektive raketnog naoružanja američke mornaričke avijacije. Pojava raketa sa sistemima za samonavođenje poklapa se, po vremenu, nekako sa pojavom brodskih nuklearnih kompleksa. Pa ipak, kada se pažljivo prati ovaj detalj na planu razvoja brodskih borbenih sredstava, vidi se da je karakter njihovog razvitka već sada daleko određeniji u odnosu na početnu fazu kada je, kao što se zna, bilo prilično lutanja. Dalekometne balističke rakete i avio-rakete, kao što su: „Bulpap”, „Sidinder”, i „Sparrow”, očito potvrđuju gornju konstataciju. Kada se analiziraju svi aspekti novog razvitka u vojnoj tehnici i naoružanju posebno, dolazi se do zaključka da dolazi vreme kada će svi vidovi vojnopomorskog naoružanja dobiti svoje specifične sisteme navođenja, samonavođenja, proračuna parametara leta prema cilju, itd. i prerasti u tzv. sisteme oružja. Po stepenu razvoja tehnike uopšte treba očekivati u skoroj budućnosti znatno usavršavanje sistema raketa i svih ostalih njihovih komponenta. Najavljuje se i orijentacija na smanjenje gabarita i povećavanje sigurnosti sistema za navođenje. To, opet, navodi na zaključak da će avio-bomba, najverovatnije, uskoro biti definitivno izbačena iz arsenala naoružanja. Isto tako se i pomorski i kopneni ciljevi u skoroj budućnosti neće više tući masiranim bombardovanjem određenih rejona i prostorija, u kojima se oni nalaze ili se to pretpostavlja, već tačno plasiranim prvim plotunima, programiranim i izvedenim pomoću sistema raketnog oružja. Zato se i predviđa da će pobjede u vazдушnim bitkama ubuduće, verovatno, postizati onaj ko bude imao kvalitetnije računске strojeve i aviodirigovane rakete koje poseduju veliku tačnost gađanja i veliki domet. Bitke uz pomoć ovakvih sistema oružja najverovatnije će se voditi na odstojanjima van optičke vidljivosti protivnika. Ukoliko se usavrše karakteristike dirigovanih raketa, treba očekivati i to da će se avion budućnosti pretvoriti u platformu za njihovo izbacivanje, pri čemu — na osnovu mnogih mišljenja — konstruktivne karakteristike aviona neće imati naročito značaja.

Treća tendencija u razvitku mornaričke avijacije pokazuje se u oblasti oružja za protivdejstvo. Savremene američke snage za protivdejstvo sastoje se od: bombarderske avijacije za daljnje dejstvo, međukontinentalnih balističkih raketa, atomskih podmornica naoružanih raketnim sistemom „Polaris” i, uskoro, sistemom „Posejdon”, kao i od operativnih sastava nosača aviona u okviru raznih flota, na pozicijama

mora i okeana od strategijske važnosti za SAD. Prema mnogobrojnim komentarima, Amerikanci u zadnje vreme sve više shvataju da snage za protivdejstvo, koje baziraju na teritoriji metropole ili na teritoriji država — članica NATO-pakta, odnosno na teritoriji američkih saveznika na drugim područjima, van tog pakta, predstavljaju glavne ciljeve koje će protivnik pokušati da uništi prvim nuklearnim udarima. Oni postaju svesni da će posle ovakvih udara radioaktivna kontaminacija, i ostali efekti i fenomeni koji prate nuklearne i termonuklearne udare, usloviti milione ljudskih žrtava i ogromne materijalne gubitke. Zbog toga se sve više ističu preimućstva snaga za protivdejstvo koje baziraju na okeanskim i morskim prostranstvima širom Zemljine planete i koje, u punoj meri, sprovode mere protivnuklearne zaštite. Pojmovi kao što su mobilnost, gipkost, tajnost (u savremenom smislu reči), žilavost, sigurnost upravljanja snagama i sredstvima, kao i obezbeđenje odgovarajuće protivaktivnosti kada to situacija nalaže na morskim i okeanskim prostranstvima, postaju sve aktuelniji i zahtevaju filigransko planiranje mera radi njihovog potpunog realizovanja i neprekidne ažurnosti na nivou koji imperativno nameće savremeni vojnotehnički razvitak.

Godine 1954. porinuta je prva podmornica na nuklearni pogon — „Nautilus”. Sada ih, po nekim podacima, ima oko 130 u sastavu američke i sovjetske RM, a uskoro će ih biti i u stroju ratnih mornarica Velike Britanije, Francuske i još nekih zemalja. I pored ovog, relativno dugog perioda od 13 godina, mora se konstatovati da je tehnologija brodskih nuklearnih pogonskih postrojenja, uopšte uzev, još uvek u svom mladalačkom dobu.

Naglo smanjenje, već ionako ograničenih, rezervi prirodnog goriva, upućuje na pronalaženje novih izvora energije i sve jače angažovanje kadrova i finansijskih sredstava. Nuklearni propulzioni kompleksi treba još efikasnije nego do sada da posluže ovim ciljevima. Dolazi vreme kada će se svi ratni i pomoćni brodovi opremiti nuklearnim pogonskim reaktorima. Neizvesno je samo za koje će vreme ovo biti ostvareno, naročito kada je u pitanju propulzija za male ratne brodove.

Upotreba nuklearnih energetskih postrojenja na nosačima aviona, koja im obezbeđuju sigurnost pogona, veliki akcioni radijus — s obzirom na njihovu daljinu plovljenja i gotovo neograničenu moć dejstva, omogućuje ujedno da oni danas mogu dejstvovati daleko samostalnije i uz pratnju mnogo manjeg broja brodova za borbeno obezbeđenje. Pošto su u stalnom pokretu, a pri tome koriste velike brzine, nosači aviona bi ubuduće trebalo da znatno efikasnije reše pitanje vlastite bezbednosti od podmorničkih (raketno-torpednih) dejstava protivnika. To, praktično, znači da će nosač aviona samo za vreme dugotrajnih dejstava u opasnim vodama imati potrebe za brodovima PPO i PVO. Na otvorenom moru, lovci koji baziraju na nosačima, naoružani dirigovanim raketama daljnijeg dejstva „vazduh-vazduh”, biće u stanju da obezbede prevlast u vazduhu, neophodnu za dejstvo jurišne avijacije sa nosača koja bi koristila klasično ili nuklearno oružje. Radi dopune odbrane, nosač aviona će biti naoružan pv-raketama daljnijeg dejstva.

Prema stepenu razvoja dirigovanih raketa, njihovog prerastanja u glavno udarno oružje, kao i prema tome koliko se pažnja prenosi sa

aviona na raketu kao borbeno sredstvo, moguće je zaključiti da će se težiti manjim i jeftinijim nosačima aviona na nuklearni pogon, najoptimalnijeg deplasmana. Na ovom planu su diskusije u zadnje vreme sve kategoričnije. Naime, avionu koji ne bi imao veliku poletno-sletnu brzinu neće biti potrebni katapult i aerofinišeri, kao ni dugačke poletno-sletne palube kakve sada poseduju nosači aviona tipa „Forrestal”. Nuklearna energija i takav propulzioni kompleks dozvolice da se u tanke na nosačima aviona smeste mnogo veće količine goriva za ukrcane avione, a time će se automatski povećati i njihova autonomija. Prostori za smeštaj biće zapremljeni malim (po gabaritima i težinama) i lakim, ali vrlo efikasnim borbenim sredstvima kao što su dirigovane rakete.

U prošlosti su neki rukovodeći faktori ratne mornarice SAD ozbiljno kritikovali činjenicu što je pitanjima odbrane nosača aviona (u smislu finansijskih izdataka za sredstva i opremu na njima) poklanjana daleko veća pažnja nego njihovim ofanzivnim karakteristikama. Povećanje broja nosača aviona koji mogu samostalnije da dejstvuju na okeanskim prostranstvima, kako se to u zadnje vreme u američkoj štampi često ističe, treba da doprinese smanjenju broja eskortnih brodova u sastavima udarnih snaga pojedinih flota američke RM. Međutim, s obzirom na nove karakteristike eskortnih brodova, njihova ukupna udarna snaga biće, i pored toga, povećana.

Kapetan b. broda,
Kuzman SMILESKI

LITERATURA:

Army-Navy-Air Force Journal and Registrar, januar 1963, maj 1964, april 1965, februar 1966; *Air-Force*, mart 1965; *Missiles and Rockets*, mart i septembar 1964, mart 1965; *Navy Times*, novembar 1963, mart 1964, januar 1965; *Undersea Technology*, jul 1962; *Interavia*, maj 1962; *Aviation Week*, novembar 1963; *Jane's All the World's Aircraft*, 1963—1964, 1966—1967; *Shipbuilding and Shipping Record*, januar 1964; *Interavia Letter*, decembar 1964, januar 1965; *Electronic's News*, septembar 1964; *Data*, novembar 1964; *Naval Review*, 1962—63; *The Navy*, jun 1964; *Ordnance*, januar, februar 1965; *Jane's Fighting Ships*, 1963—1964, 1964—1965, 1966—1967.

METODE OBUKE I VASPITANJA REZERVISTA BUNDESVERA

U zapadnonemačkim vojnim časopisima opširno se razmatraju cilj, zadaci i metode rada sa rezervistima-isluženicima Bundesvera. Načelno se smatra da problem obuke i vaspitanja rezervista nije rešen time što se oko 50.000 ljudi u jedinicama teritorijalne zaštite drži u stanju potpune uvežbanosti i što se oko 5—10% od ukupnog broja rezervista dobrovoljno usavršava u vojnim znanjima.¹ U članku koji prikazujemo² autor detaljno izlaže zadatke i metode vojnopolitičkog informisanja i vojnostručnog usavršavanja rezervista, kao i neophodnost da svi rezervisti obavezno služe u jedinicama samozaštite.

Informisanje. Autor poistovećuje spremnost naroda za odbranu sa njegovom voljom da se, bez obzira na okolnosti, suprotstavi agresiji; ujedno zahteva da političko rukovodstvo (kao i sve političke partije) tu volju neprekidno demonstrira i da se ona uzima kao osnova i preduslov svake političke akcije — na unutrašnjem i spoljnjem planu. Učvršćivanje spremnosti za odbranu³ — suštinski važan deo celokupnog rada sa rezervistima, iako prvenstveno politički zadatak — ostvaruje se, pored ostalog, i informisanjem, pri čemu su rezervisti, s jedne strane, pasivni primalac a, s druge, aktivni samostalni prenosilac obaveštenja među stanovništvom.

Po mišljenju autora, informisanje ne treba da se vrši samo u vidu predavanja na drugarskim večerima Saveza rezervista, već i svakom drugom prilikom — kako bi se informacija prenela što većem broju ljudi. Pri takvom jednom predavanju potrebna je velika količina materijala radi očiglednog prikazivanja: oko 10 do 20 tablica, skica, dijagrama, itd., kao i brošura (džepnog formata) o materijalu koji će se podeliti učesnicima radi daljeg širenja informacija.

Radom na informisanju, ističe autor, treba da rukovode odgovorni organi Bundesvera, u prvom redu inspektor za ljudstvo iz rezerve u Komandi teritorijalne odbrane, koji će birati teme za informacije i obrađivati ih (angažujući za ovo i politologe, novinare i crtače) kako bi ih zorno i upečatljivo mogao izlagati, odnosno koji će se starati za brzo i potpuno informisanje, kontrolisati efikasnost i preduzimati mere

¹ Videti informaciju u „Vojnom delu“ br. 3/67, str. 159—161.

² *Reservistenweiterbildung?*, von Wolfgang Waechter, oberstleutnant d. R., *Wehrkunde*, SR Nemačka, br. 9/67.

³ U zapadnonemačkoj vojnoj terminologiji, posle drugog svetskog rata, prenaglašava se i često koristi pojam „odbrambeni“ (u složenicama atributivni deo „Verteidigungs“), čak i tamo gde je stvarno značenje „vojni“ ili „ratni“. — Prim. N. C.

za poboljšanje rada. Pri tome nije bitno da li predavač ima čin ili ne, već da li ume da razradi dobiveni materijal i da ubedi svoje drugove u potrebu daljeg širenja primljene informacije. Zbog nedovoljne učvršćenosti Saveza rezervista, prilikom obavljanja i vođenja ovog rada u okviru srezova treba se i ubuduće oslanjati na aktivne više oficire u odsecima za ljudstvo u rezervi.

Vojnostručno usavršavanje. Autor polazi sa stanovišta da je rezervista nakon pet do šest godina po odsluženju kadrovskog roka, ili od poslednje vojne vežbe, posmatrano i sa čisto tehničke strane (zamena pojedinih oružja i čitavog sistema oružja u naoružanju), veoma malo „upotrebljiv“ u vojničkom smislu reči. Samo srazmerno mali broj rezervista, uglavnom za popunu zapadnonemačkih jedinica u okviru NATO-a, koje se formiraju prema mobilizacijskom planu, održava borbenu sposobnost kroz redovne vojne vežbe. Postavlja se pitanje šta da se radi sa preko 900.000 rezervista⁴ koji nisu obuhvaćeni vojnim vežbama, a za koje se brine samo njihov Savez.

Odgovor na to pitanje zavisi od predstave koju ima političko i vojno rukovodstvo Bundesvera o budućem ratu. Ako bi sukob za najkraće vreme eskalirao dotle da se pređe na atomski obračun, onda se ovaj stvari može prići i s druge strane — da li uopšte ima smisla baviti se vojnostručnim usavršavanjem rezervista? Međutim, ako i najnepovoljniji oblik atomskog rata ostavi dovoljno mogućnosti za konvencionalno ratovanje, produžna vojna obuka i usavršavanje rezervista moraju biti takve širine i intenziteta da je u svakom trenutku što veći broj rezervista osposobljen za izvršenje tog zadatka.

Po ranijoj zamisli trebalo je da se vojnom obukom rezervista bavi Savez rezervista, a i zbog pomanjkanja materijalnih i organizacionih mogućnosti nije postignut, sem u gađanju, nikakav znatniji uspeh. Svakoj vrsti produžne vojne obuke i usavršavanja rezervista u okviru civilne organizacije stoje na putu dve savremene društvene pojave u SR Nemačkoj: fluktuacija učesnika na sastancima (na osnovu autorovog iskustva, koji je bio duže vremena predsednik sreske organizacije, teško je nastavnu temu protegnuti na dva sastanka) i mobilnost mlađih rezervista (koji su u toku profesionalnog osposobljavanja — studenti, ili na početku profesionalne delatnosti). Autor smatra da bez neposrednog povezivanja sa aktivnom jedinicom i bez prinude na redovno učestvovanje, ni ubuduće neće biti uspeha u radu.

Pokušaj sa teritorijalnom rezervom, pri kojem se po svaku cenu želeo održati princip dobrovoljnosti, takođe nije uspeo, sem što je svakom jasno ukazao na to da se na tom principu ne može zasnivati celishodno vojnostručno usavršavanje rezervista.

Tako se došlo do jedinica teritorijalne zaštite⁵ koje će 1968. godine imati 50.000 ljudi. Međutim, kada se ima u vidu da te jedinice treba

⁴ Prema diskusiji u spoljnopolitičkom odboru Bundestaga — u septembru 1967 — brojno stanje rezervnog kadra Bundesvera iznosi ukupno 1.100.000 ljudi, od čega je 30.000 oficira i 110.000 podoficira. — Prim. N. C.

⁵ Jedinice teritorijalne zaštite, tačnije prevedeno domobranske jedinice (Heimatschutztruppe), počele su se formirati sredinom 1966. godine u sastavu Komande teritorijalne odbrane. Kao instruktore imaju 44 aktivna oficira i 242 aktivna podoficira. — Prim. N. C.

da štite teritoriju od najmanje 150.000 km² (čitava teritorija SRN ima 250.000 km²), od čega jedinice NATO-a treba da pokriju nekih 50—100.000 km² i da je potencijalni protivnik još 1960. imao oko 100.000 ljudi u sastavu vazdušnodesantnih jedinica, jasno je da se od jedinica zaštite zahteva nešto iznad njihovih mogućnosti.

Važnije pitanje predstavljaju, po mišljenju autora, zadaci koji se postavljaju pred rezerviste u slučaju rata, i to:

a) popuna jedinica NATO-a (koja će — sudeći po gubicima u prošlom ratu — svakako biti znatna), i

b) zaštita teritorije, pojedinih zona i objekata.

Ovaj drugi zadatak je takvog obima da zahteva angažovanje gotovo svakog čoveka, s tim da se nakon sticanja borbenog iskustva u jedinicama teritorijalne zaštite rezervisti mogu koristiti i u jedinicama NATO-a.

Kao se zaštita teritorije (u najširem smislu) usvoji kao zadatak rezervista u ratu, rukovodstvo mora rešiti na koji će način obučavati i održavati u stanju uvežbanosti ljudstvo — kako pojedince tako i ono u sastavu jedinica.

Metode dobrovoljnog usavršavanja. Pojedinačna obuka izvodice se na kursovima u Bundesveru a, sem toga, koliko god je to moguće, i u Savezu rezervista i u dobrovoljnim radnim zajednicama. Dok je rukovodstvo Bundesvera ranije zahtevalo rad samo sa rezervistima bez čina, sada se uviđa da pojedinačno osposobljavanje mora u prvom redu da posluži stvaranju starešinskog kadra.

Obrazovanje kadra rezervnih oficira u dobrovoljnim radnim zajednicama nailazi na teškoće ne samo zbog fluktuacije i mobilnosti, već i zbog svog sastava — od čina rezervnog potporučnika do pukovnika. U perspektivi se neće moći izbeći raščlanjavanje po činovima i pripadnosti pojedinim vidovima oružanih snaga i rodovima oružja. Po mišljenju autora, ma koliko da je intenzivan rad u radnim zajednicama, armija mora povremeno pozivati sve rezervne oficire na kratke kurseve. Niži rezervni oficiri moraju da nauče upotrebu i vođenje jedinica (do jačine čete) pri osiguranju objekata. Inspektor za rezervno ljudstvo treba da razradi što više taktičkih zadataka; pripremni deo obuke može se obaviti i u radnim zajednicama; produbljivanje i učvršćivanje znanja mora dati kurs, a njegovo upotpunjavanje — vežba sa jedinicom.

Na sličan način se usavršavaju i podoficiri u rezervi. Pored toga, mora se pronaći pogodan način za unapređenje vojnika — rezervista u čin podoficira u rezervi⁶ i za dalje unapređivanje rezervnih podoficira na osnovu ovakvog usavršavanja, a ne samo na osnovu rezultata jedne vojne vežbe kao do sada. Vojni razvoj sposobnih rezervista treba da se odvija približno uporedo sa njihovim razvojem u civilnom pozivu.

Fluktuacija u vojnostručnom usavršavanju, koja zavisi od mnogih činilaca, može se suzbijati, između ostalog, i time što bi se učešće na jednoj seriji predavanja (otprilike na 5 do 8) računalo kao učešće na vojnoj vežbi, ili što bi se lica koja su redovno učestvovala na više takvih serija predavanja predlagala za unapređenje. Uloga i nadležnosti

⁶ Procenjuje se da nedostaje starešinski kadar za oko 500.000 rezervista Bundesvera. — Prim. N. C.

aktivnog višeg oficira kod rezervista bez čina treba da porastu i da obuhvate njegovo neposredno pravo njihovog unapređivanja u činove rezervnih podoficira.

Pored čisto vojne obuke i ranije pomenutog vojnopolitičkog informisanja, u delokrug rada radne zajednice spada i upoznavanje sa disciplinskim i vojnokrivičnim propisima, novim propisima o vršenju službe i novim vojnotehničkim dostignućima (na primer, kod elektronskog izviđanja, upravljanja vatrom). Veoma važan zadatak ovih zajednica je integracija, stapanje rezervnog starešinskog kadra sa odgovarajućim aktivnim kadrom, naročito njihovih pogleda i shvatanja. Do takve integracije, po mišljenju autora, još je daleko, iako bi rezervisti Bundesvera mogli znatno da doprinesu obogaćivanju duhovnog života u armiji. Kao poslednji zadatak radnih zajednica bilo bi razvijanje svesti o pripadništvu oficirskom, odnosno podoficirskom koru, što može ojačati volju za savlađivanjem teškoća u radu.

Autor zaključuje da dobrovoljne radne zajednice mogu obuhvatiti najviše 20% rezervnih oficira i podoficira i da one nisu pogodne za perspektivno, plansko vojnostručno usavršavanje — koje tematski prelazi okvire jednog sastanka.

Obavezno služenje u jedinicama samozaštite. Nakon ove kritičke ocene mogućnosti dobrovoljnih radnih zajednica, autor se najenergičnije zalaže za uključivanje, po sili zakona, svih rezervista u jedinice samozaštite, u kojima bi svaki rezervist obavljao vojnu službu određeni minimum dana godišnje (subotama i nedeljama), ne prekidajući svoju profesionalnu, civilnu delatnost. Ovakav svoj stav autor potkrepljuje izlaganjem vojnopolitičke situacije SRN, i to sa poznatih antikomunističkih pozicija, prema kojoj isturenost zemlje prema Istoku i navodna ugroženost sa te strane zahtevaju da se svaki raspoloživi rezervist (po mobilizacijskom planu van sastava NATO-jedinica) angažuje na zadacima zaštite zona i objekata.

U prvo vreme, ističe autor, dok se ne steknu potrebna iskustva u radu, sastavi samozaštite (slični milicijskim) mogli bi se ograničiti na dobrovoljce. Dobrovoljni sastavi moraju docnije prerasti u jedinice sa opštom obavezom služenja, sastavljene od vojnika i starešina-rezervista, najbrži i najbliži za zadatke teritorijalne zaštite. Svaki rezervist bi imao uniformu kod kuće, a lako pešadijsko naoružanje bi se držalo skupno — pod kontrolom. I pored početnih teškoća, izgradnja jedinica samozaštite je, po mišljenju autora, vojnički ostvarljiva. Za ovo je potrebno da se rukovodstvo Bundesvera opredeli za jedinice samozaštite sa opštom obavezom služenja — kao najbolje rešenje problema rezervista, a da parlament zatim tu stručnu ocenu Bundesvera pretvori u političku odluku.

Dosadašnja organizacija aktivnog starešinskog kadra za rezervno ljudstvo u sastavu Komande teritorijalne odbrane (1 pukovnik u komandi, 40 viših oficira i 140 podoficira u teritorijalnim organima — na preko 900.000 rezervista) ni kadrovski ni organizacijski ne odgovara novom zadatku. Na čelu organizacije, po mišljenju autora, treba da stoji general, neposredno potčinjen generalnom inspektoratu Bundesvera, koji bi u saradnji sa inspektorima za kopnenu vojsku, ratnu mornaricu

i ratno vazduhoplovstvo obezbeđivao da se osnovne postavke u obuci i vaspitanju pripadnika pojedinih vidova oružanih snaga sprovede u život kod rezervista, da se redovno ostvaruje saradnja aktivnih jedinica sa jedinicama rezervista, kao i da se zadaci obezbeđenja i zaštite usaglase sa potrebama jedinica NATO. Inspektoru za rezervno ljudstvo, odnosno njegovom štabu, trebalo bi dodeliti dovoljan broj iskusnih aktivnih oficira — koji bi služili kao instruktori za formiranje i docniji nadzor nad jedinicama samozaštite, kao i istaknute rezervne oficire koji imaju iskustva i poznaju probleme dobrovoljnog usavršavanja rezervista i njihovog života u građanstvu.

Za samopregoran i uspešan rad na ovim zadacima treba odavati priznanja ljudstvu iz rezerve — upućivanjem na specijalne kurseve za usavršavanje, unapređenjem u viši čin i dodelom posebnih odlikovanja za izvanredne zasluge na ovom području. S druge strane, rezerviste koji ne pokazuju interesovanje za vojnostručno usavršavanje treba brisati iz spiska rezervnih oficira i stavljati na raspolaganje organima civilne odbrane.

Izneti problemi vojnostručnog usavršavanja rezervista nisu specifični samo za SRN. Zaključna ocena autora o mogućnostima rada na dobrovoljnoj bazi izgleda dosta pesimistička i podseća na gledišta, često zastupana u zapadnonemačkim vojnim časopisima, da se sva pažnja poklanja jedinicama NATO-a, dok se druge snage zapostavljaju. Predlog za stvaranje jedinica samozaštite sa opštom obavezom služenja, u stvari, za uvođenje milicijskog sistema pored snažne operativne armije, izraz je sve glasnijih nastojanja uticajnih krugova SRN koji teže daljoj militarizaciji zemlje.

N. C.

VOJNI GLASNIK br. 1/68.

Pukovnik Čedo Radović: *Neki problemi protivtenkovske odbrane puka i bataljona.*

Major Mihajlo Memedović: *Uspostavljanje ponovnog dodira sa ciljem u toku dejstva baterije obalske artiljerije*

Potpukovnici: Vukosav Vujčić i Budimir Ranković: *Iskustva sa vežbe auto-bataljona*

Potpukovnik Stojan Jović: *Još nešto o vazдушnim desantima*

Potpukovnik Maksim Vivoda: *O mehanizovanju inženjerskih radova*

Pukovnik Stevo Korać: *Plan rada u protivavionskom artiljerijskom puku*

Potpukovnik Vujo Vidaković: *Uticaj kvaliteta borbenih vozila na forsiranje vodenih prepreka*

Pored ovoga, „*Vojni glasnik*“ donosi i druge interesantne priloge, kao i uobičajene rubrike „Sa vijetnamskog ratišta“, „Iz inostranih armija“, „Taktičko-tehničke novosti“.

VOJNI GLASNIK br. 2/68.

Pukovnik Miljenko Živković: *Analiza komandno-štabne ratne igre*

Potpukovnik Vlado Petranović: *Taktičko uvežbavanje ojačanog streljačkog voda u napadu*

Major Dušan Perić: *Značaj noćne obuke u bateriji*

Pukovnik Josip Mitrović: *Izrada prolaza u minskom polju ručnim putem*

Kapetan inž. Vitomir Miladinović: *Brzina kretanja kolona*

Pored ovoga, *Vojni glasnik* donosi i druge interesantne priloge, kao i rubrike „Osvrti i mišljenja“, „Iskustva iz narodnooslobodilačkog rata“, „Sa vijetnamskog ratišta“ i „Iz inostranih armija“.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK br. 6/67.

Pukovnik Vlado Kapičić: *Pedeseta godišnjica Velikog Oktobra*

Potpukovnik Trpko Manolovski i Čedo Janić: *Sovjetska avijacija u Oktobru*

Potpukovnik Uroš Drašković: *Problem subordinacije i inicijative u praksi*

Potpukovnik Jerko Miliša: *Mogućnosti SPAA*

Major Marko Kulić: *Osobnosti izvidanja na planinskom zemljištu*

Pored drugih priloga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi i uobičajene rubrike „Iz stranih RV“, „Vesti i novosti“.

Potpukovnik Tonči Jakšić: *Dvadeset godina Mornaričkotehničke akademije*
Potpukovnik u penz. Karlo Babić: *Historijski aspekti fortifikacijske zaštite ratnih brodova i iskustva za njenu primjenu u suvremenim uslovima*

Kapetan korvete Ivan Veselinović: *Savremeno minsko i protivminsko naoružanje*

Kapetan b. broda Dušan Miljanić: *Mobilne snage, manevri i agresivne tendencije NATO u Sredozemlju i Evropi*

Pored ovoga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi i uobičajene rubrike „Iz naše pomorske prošlosti“, „Odzivi i diskusije“, „Iz vojnopomorske literature“, „Iz nauke i tehnike“, „Vesti i novosti“ i „Bibliografija“.

VOJNOISTORIJSKI GLASNIK br. 2/67.

General-major Fabijan Trgo: *Izvori i literatura za historiju narodno-oslobodilačkog rata*

J. A. Pisarev: *Napad Austro-Ugarske na Srbiju i Crnu Goru 1914. godine*

General-major Branko Perović: *Borbe u Lici u toku operacije „Vajs I“*

Budimir Miličić: *Akcije Durmitorskog NOP odreda u jugoistočnoj Bosni krajem 1941. i početkom 1942. godine*

Potpukovnici Velimir Radić i Milan Obradović: *Obaveštajna aktivnost i bezbednosne mere u bihačkoj operaciji*

Dr Bogdan Krizman: *Predaja austougarskog ratnog brodovlja u Puli 1918. godine*

Potpukovnik Drago Karasijević: *Operacija „Vlaška Mala“*

Potpukovnik Dragoljub Joksimović: *Formiranje i upotreba diverzantsko-sabotažnih trupova u Jugoslaviji za vreme NOR-a*

Pored ovoga, *Vojnoistorijski glasnik* u ovom broju donosi i rubrike „Kritike i prikazi“, „Arhivska građa“, „Informacije“ i „Bibliografija“.

VOJNOSANITETSKI PREGLED br. 11/67.

A. Gašparov: *Dijagnostički problemi hroničnog gastritisa*

M. Mitrović: *Neuronitis vestibularis*

S. Dunjić i sarad.: *Iskustva u lečenju preloma dijafize butne kosti sa posebnim osvrtom na rezultate postignute Küntscherovom osteosintezom (1955—1965.)*

S. Trutin: *Noviji pogledi na funkcionalno-estetsku kirurgiju nosa*

O. Živanović i sarad.: *Imunodifuzija u agaru — savremena metoda za serološka izučavanja reakcije antigen — antitelo*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i sledeće rubrike: „Aktuelne teme“, „Kazuistika“, „Kongresi i konferencije“, „Izveštaji s puta“, „Prikazi knjiga“ i „Referati“.

VOJNOSANITETSKI PREGLED br. 12/67.

A. Gašparov: *O nekim problemima dijagnostike bolesti debelog crijeva u našim internističkim ustanovama*

I. Papo i sarad.: *Hirurško lečenje 406 ehinokokusa pluća u 304 bolesnika*
V. Kraguljac: *Lečenje kontrakture aksile i kubitalne regije posle ope-
kotina*

S. Arnerić: *Primena sintetskih antimalarika u dermatologiji*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike:
„Aktuelne teme“, „Kazuistika“, „Iz istorije sanitetske službe“, „Kongresi i kon-
ferencije“, „Izveštaji s puta“, „Prikazi knjiga“ i „Referati“.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK br. 1/68.

Rajko Dimitrijević, dipl. inž.: *Regeneracija delova hodnog stroja TG
sistema*

Major Branko Ilić: *Improvizacija u radu sa materijalom „Bejli“ i alu-
minijumskim pontonskim materijalom M-4*

Kapetan Vitomir Miladinović, dipl. inž.: *Smanjenje troškova eksploata-
cije motornih vozila*

Potpukovnik Dušan Ninković: *Automatsko prikupljanje i obrada poda-
taka materijalno-finansijskog poslovanja*

Kapetan Dragoljub Pavlović, dipl. hemičar: *Metode i uređaji za odredi-
vanje pH vrednosti u vodi i vodenim rastvorima*

Pukovnik Jakov Paić: *Neka razmatranja o načinu snabdevanja rezerv-
nim delovima*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi i druge inte-
resantne priloge iz oblasti tehlike, kao i rubrike: „Tehnička unapređenja“,
„Naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih i domaćih časopisa“.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK br. 2/68.

Rajko Dimitrijević, dipl. inž.: *Uticao održavanja na produženje veka
gusenica traktora TG*

Potpukovnik Maksim Vivoda: *Organizacija izgradnje skloništa*

Major Stevan Šalinger: *Neka razmatranja o rušenju zemlje*

Potpukovnik Živan Jović: *Priprema i organizacija rada pri izvođenju
II tehničkog pregleda, konzervacije i dekonzervacije naoružanja*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi i druge inte-
resantne priloge iz oblasti tehnike, kao i rubriku „Naučne i tehničke novosti
i zanimljivosti iz inostranih časopisa“.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED br. 10/67.

General-potpukovnik Savo Joksimović: *Tito — revolucionarni pregalac
i proleterski borac*

Major Nikola Čubra, dipl. ekonomista: *Metod i organizacija donošenja
odluka ekonomskog karaktera*

Kapetan I kl. Mladen Latinović: *Mogućnosti konfekcijske proizvodnje
odeće za starešine*

Pukovnik Vladimir Barac: *Mogućnost za postizanje veće ekonomičnosti
pri ugovaranju rezervnih delova*

Jovan Šolajić, dipl. ekonomista: *Preduslovi za raspodelu dohotka po
radnim jedinicama i ustanovama JNA koje posluju po principu dohotka*

Potpukovnik Branislav Vukadinović: *Neke novine u izmenjenom zakonu
o izgradnji investicionih objekata (ustupanje izgradnje, uslovi i primena ugo-
vorne cene i naplata ugovorene kazne)*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi i sledeće rubrike: „Pitanja iz prakse“, „Iz sudske prakse“, „Prikazi iz inostranih vojnih časopisa i drugih publikacija“, „Ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti“ i „Bibliografija“.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED br. 1/68.

Obrazloženje predloga Finansijskog plana Državnog sekretarijata za narodnu odbranu za 1968. godinu

Potpukovnik Petar Drahotuski, dipl. ekonom. i kap. I kl. Borislav Nedić: *Još jedno mišljenje o paletizaciji kao savremenom načinu pakovanja, skladištenja i transportovanja robe*

Pukovnik Ivan Seršić: *Značaj garancija i reklamacija za novonabavljena i generalno remontovana TMS KoV*

Potpukovnik Miodrag Bekčić: *Normiranje u saobraćaju i transportu*

Pukovnik Jože Goličić i major Obrad Popović: *Značaj kuvanih dehidriranih jela u društvenoj ishrani*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi i sledeće rubrike: „Pitanja iz prakse“, „Iz sudske prakse“, „Prikazi iz inostranih vojnih časopisa i drugih publikacija“, „Ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti“ i „Bibliografija“.